

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Golob

Vojaki mirovnih operacij in deviantna ravnanja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Golob

Mentorica: doc. dr. Maja Garb

Vojaki mirovnih operacij in deviantna ravnanja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Vojaki mirovnih operacij in deviantna ravnanja

Mirovne operacije so pomemben instrument mednarodne politike, vendar nanje v zadnjih letih mečejo slabo luč deviantna ravnanja pripadnikov mirovnih sil. Mnogi mediji prikazujejo slike mučenih, ranjenih in posiljenih civilistov ali pa vojakov, ki so dvignili roko nadse. Vse to pa v javnosti sproža pomisleke o učinkovitosti mirovnih operacij za družbe, ki potrebujejo pomoč mednarodne skupnosti. Za pripadnike mirovnih sil velja, da morajo upoštevati minimalni skupni standard mednarodnega prava oboroženih spopadov, kadar so na mirovni misiji udeleženi kot borci. Za izvajanje disciplinske in kazenske odgovornosti pa poskrijejo države pošiljateljice in/ali Mednarodno kazensko sodišče. Številni raziskovalci so iskali (in še iščejo) dejavnike, ki so krivi, da vojak stori deviantno ravnanje. Dejavnike, ki vodijo vojake, da storijo deviantno ravnanje, lahko razvrstimo v tri skupine. Prva skupina so dejavniki, ki izhajajo iz posameznika, njegove osebnosti, čustev. Druga skupina so dejavniki, ki izhajajo iz okolja in okoliščin. Tretja skupina pa so dejavniki, ki izhajajo iz sistema vojaške organizacije. Pri proučevanju primerov (Somalia affair, Abu ghraib, spolne zlorabe v Kongu in Haitiju in samomori) se je izkazalo, da gre pri vseh primerih deviantnih ravnanj za kombinacije več dejavnikov vseh treh skupin, ki se med sabo dopolnjujejo in privedejo pripadnika mirovnih operacij do tovrstnih dejanj.

Ključne besede: mirovne operacije, mednarodno pravo oboroženih spopadov, deviantna ravnanja.

Soldiers of peace operations and deviant behaviour

Peace operations are an important instrument of international politics, however in the last years they were under the spotlight due to some inappropriate actions of some members of peace corps. Mass media showed the photos of tortured, wounded and raped civilians or soldiers that committed suicide which raises questions of the efficiency of peace operations for the societies that need international aid. The members of peace corps are obliged to act within the minimum standard of the international law on armed conflict when they are engaged as soldiers in peace missions.

Disciplinary and criminal liability is ensured by the peace mission members' country or by the International Criminal Court. Many researchers have been looking for the reasons leading soldiers to such deviant behaviour. These reasons (factors) can be divided into three groups. The first group of factors is connected with the individual's personal characteristics and emotions. The second group of factors is connected with the environment and the conditions. The third group is connected with the system of military organization itself. Doing research of some events (Somalia affair, Abu ghraib, sexual abuse in Kongo and Haiti, and suicides) it was found out that all three groups of factors influence the deviant behaviour of the soldiers.

Key words: peace operations, international law on armed conflict, deviant behaviour.

KAZALO

KAZALO	4
1 UVOD	6
2 METODOLOŠKI OKVIR	8
2.1 Cilji in pomen	8
2.2 Hipoteze, teze oz. na relevantni literaturi utemeljeno raziskovalno vprašanje.....	8
2.3 Uporabljena metodologija.....	8
2.4 Zgradba diplomskega dela:	8
3 MIROVNE OPERACIJE.....	9
3.1 Opredelitev pojma	9
3.2 Vloga in pomen mirovni operacij.....	11
4 MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV V MIROVNIH OPERACIJAH ..	15
4.1 Pravni okvir uporabe sile v mirovni operacijah.....	15
4.2 Pogoji in obseg uporabe mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovni operacijah.....	17
4.3 Odprta vprašanja pri uporabi mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovni operacijah	19
4.4 Mednarodno kazensko pravo v povezavi z mednarodnimi operacijami.....	20
5 DEVIANTNOST, KAZNIVA DEJANJA IN TEORIJE DEVIANTNOSTI	24
5.1 Teorije deviantnosti	25
6 POSAMEZNIK.....	27
6.1 Zakaj dobri ljudje postanejo zlobni.....	27
6.2 Vpliv stresa	28
6.3 Vpliv čustev	30
6.4 Vpliv pomanjkanja spanja na ravnanje pripadnikov mirovni sil	33
6.5 Kognitivna neusklajenost in kognitivna kontrola	34
6.6 Vloga rasizma	35
6.7 Vloga spola	39
6.8 Napake pri odločanju lahko vodijo v deviantna ravnanja.....	42
7 SITUACIJA	44
7.1 Območje zla	44

7.2	Vpliv skupine (ali kako skupina naredi morilca).....	50
7.3	Vpliv vodje.....	53
7.4	Vpliv makro-socialnih faktorjev	55
8	SISTEM	57
8.1	Vpliv vojaške organizacije na deviantna ravnanja vojakov.....	57
8.2	Vojaško urjenje in priprava na izvajanje mirovnihi operacij	58
8.3	Oblikovanje sodobnega vojaka	59
8.4	Priprave vojaka na mirovno misijo	64
8.5	Zločini zaradi poslušnosti	66
9	PRIMERI DEVIANTNIH RAVNANJ VOJAKOV NA MIROVNIH MISIJAH.....	68
9.1	»Somalia Affair«.....	68
9.2	Abu Ghraib.....	72
9.3	Spolne zlorabe na mirovnihi misijah	79
	• Kongo.....	80
	• Haiti.....	83
9.4	Samomori vojakov na misijah	87
10	SKLEP	89
11	LITERATURA	93

1 UVOD

“Good and evil has no passport; it speaks in different tongues, wears many skins, and exists everywhere, even in the same person.”¹

(Amin 2006, 5)

Mnogim je v preteklosti beseda mirovnik (pripadnik mirovnih sil) izzvala sliko trdnega, zaupanje vrednega vojaka, ki so mu v konfliktnih situacijah zaupane najzahtevnejše naloge. Opravlja jih z namenom, da bi skupaj z drugimi zaščitil elemente družbe, ki se sama zaradi različnih vzrokov ni zmožna zaščititi. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja pa so v javnost prvič prikapljale novice o skrajnem nasilju, spolnih prestopkih in drugih deviantnih ravnanjih, ki so jih zagrešili pripadniki mirovnih sil med mirovnimi operacijami v Somaliji, BIH, Mozambiku, Libiji in na številnih drugih misijah. Šokirali so javnost. Deviantni dogodki so se vrstili vse do danes, ko je v medijih zaokrožilo že nešteto novic in fotografij, ki pričajo o nerazumljivih dejanjih pripadnikov mirovnih sil. Ker se je v zadnjem desetletju število posameznikov, ki sodeluje v mirovnih operacijah, precej povečalo, se je povečalo tudi število zabeleženih deviantnih ravnanj.

Ne le, da so ti incidenti škodljivi za lokalno, že tako travmatizirano prebivalstvo, pač pa rahljajo temelje instituta mirovnih operacij; pripadniki mirovnih operacij pa namesto zaupanja vrednih "rešiteljev" postanejo breme za že tako šibko in travmatizirano družbo.

Kaj je potemtakem razlog, da vojak-mirovnik, ki opravi vsa urjenja in priprave, ki je izbran, da odide na mirovno misijo opraviti nalogo, stori deviantno ravnanje in ravna v nasprotju s pričakovanji? Kaj je tisto, kar vojaka potisne čez rob in ga vodi, da stori deviantno ravnanje? Kako je mogoče, da deviantno ravnanje storijo le nekateri ?

Vojaški teoretiki, psihologi, pravniki in številni drugi strokovnjaki so skušali poiskati odgovore na ta vprašanja, da bi lažje prepoznali dejavnike, ki sprožijo deviantnost, in posledično pripomogli k njihovi odpravi in s tem k znižanju deviantnosti na mirovnih misijah. Napake, zlorabe in zločini, ki jih naredijo pripadniki mirovnih misij, škodujejo ljudem,

¹ Dobro in zlo ne poznata meja. Govorita različne jezike, sta različnih ras in obstajata povsod, celo znotraj iste osebe.

rahljajo legitimnost mirovnih operacij in zmanjšujejo možnost stabilnega miru, zato bom v svojem diplomskem delu vsa ta vprašanja, ki so se mi začela porajati ob izboru teme, združila v svojem raziskovalnem vprašanju, ki me bo vodilo po poteh skozi literaturo.

2 METODOLOŠKI OKVIR

2.1 Cilji in pomen

Mnogi mediji večkrat poročajo o neustreznih ravnanjih ali celo aferah na mirovnihi operacijah, v katere so vključeni pripadniki vojsk mirovnihi sil. Zanima me, kaj so osnovni razlogi, da do teh ravnanj pride. Cilj diplomskega dela je tako odgovoriti na vprašanje, kaj vodi vojake mirovnihi operacij do deviantnihi ravnanj. Pomen diplomskega dela pa je, da z ugotovitvami pripomoremo k prepoznavanju dejavnikov, ki sprožajo deviantnost, k odpravi le-teh ter tudi k izboljšanju psiholoških priprav vojakov na misije in s tem k zmanjšanju deviantnost na mirovnihi misijah.

2.2 Hipoteze, teze oz. na relevantni literaturi utemeljeno raziskovalno vprašanje

Raziskovalno vprašanje moje diplomske naloge se glasi: Kaj vodi vojake mirovnihi operacij do deviantnihi ravnanj?

2.3 Uporabljeni metodologija

Uporabila bom deskriptivno metodo in zgodovinsko metodo, saj bo diplomsko delo izdelano na osnovi študije in interpretacije domače in tuje literature ter virov o deviantnihi ravnanjih vojakov in konkretnihi deviantnihi dogodkov od začetka mirovnihi operacij.

2.4 Zgradba diplomskega dela:

V prvem delu bom na kratko opisala mirovne operacije (njihove značilnosti, vlogo in namen); v drugem delu bom raziskovala uporabo mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovnihi operacijah (obseg pravil, odgovornost za kršitve); tretji del obsega teorije, skozi katere je mogoče pojasniti deviantna ravnanja vojakov. Razdelila jih bom v tri skupine: posameznik, situacija in sistem. Delo bom nadaljevala s posameznimi primeri in razlago skozi zgornje teorije; zaključek pa bo odgovor na raziskovalno vprašanje kot povzetek zgornjih primerov skozi teorijo.

3 MIROVNE OPERACIJE

3.1 Opredelitev pojma

Mirovne operacije (ang. Peace Operations) so instrument politike že od zgodnjega 19. stoletja, ko so s tem instrumentom največje svetovne velesile skušale reševati meddržavne spore. Kot že sam pridevnik »mirovne« namiguje, je bil namen doseči stanje miru med državami in tudi znotraj držav z uporabo minimalne sile. Popolnoma novo veljavo pa so pridobile s koncem hladne vojne (leta 1989), saj so se takrat razvile v eno od glavnih orodij mednarodne skupnosti za reševanje kompleksnih kriz, ki ogrožajo mednarodni mir in varnost. (Belamy in Williams 2010, 13)

Termin mirovne operacije je nastal s političnim kompromisom v petdesetih letih prejšnjega stoletja; z njim so pojmovali vrste operacij, ki so bile aktualne v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja vse do prve polovice devetdesetih let. Takrat se je izraz uporabljal za tako imenovane operacije ohranjanja miru (ang. Peacekeeping operations). Od začetka devetdesetih let pa so se pojavili popolnoma novi tipi operacij, vendar se izraz mirovne operacije še vedno uporablja; združuje pa vse nove tipe mirovnih operacij. Naš izraz mirovne operacije se uporablja kot sinonim za dva angleška izraza Peace Operations in Peace Support Operations.

Med analitiki, vladami in mednarodnimi organizacijami je malo konsenza o tem, kaj sploh so mirovne operacije in katere aktivnosti spadajo k temu pojmu. Velikokrat so vlade in mednarodne organizacije s tem pojmom označevale raznovrstne aktivnosti, ki so jih s to oznako skušale legitimizirati. (Belamy in Williams 2010, 3)

V literaturi se zato pojavljajo številne definicije, ki skušajo razrešiti zgornjo dilemo. Omenjam nekatere, ki sem jih zasledila v literaturi:

Definicija Marraca Gouldinga pravi, da so to bojne operacije, ki jih ustanovijo Združeni narodi in so pod njihovim nadzorom s soglasjem vseh vpletenih strani. Pomagajo reševati in nadzirati nesoglasja med sprtimi stranmi. Osebjem, stroški in oprema so prostovoljno prispevani od držav članic. Delujejo nepristransko in z minimalno silo. Pomanjkljivost te definicije je v tem, da izključuje akterje, ki niso del ZN, kot tudi regionalne organizacije.

Definicija Paula Diehla pravi, da mirovne operacije vključujejo nevtralne in lahko oborožene sile, ki stremijo k prenehanju sovražnih dejavnosti, vse to s soglasjem države,

na katere ozemlju izvajajo aktivnosti. Skušajo preprečiti ponovni izbruh vojaškega konflikta in spodbujajo okolje, v katerem se bo lahko razrešil temeljni konflikt. Ta definicija ne vključuje mednarodnih misij, ki jih ne izvajajo lahko oborožene enote.

(Belamy in Williams 2010, 18)

Obe zgornji definiciji sta na nek način preozki in izključujeta določene aktivnosti oz. akterje mirovnih operacij.

Definicija Belamyja in Williamsa skuša razširiti opis in se glasi: Mirovne operacije vključujejo uporabo uniformiranega osebja (policije in/ali vojske) z ali brez avtorizacije Združenih narodov z mandatom ali programom za:

- sodelovanje pri preprečevanju oboroženih konfliktov, tako da se podpirajo mirovni procesi,
- služenje kot instrument za opazovanje in sodelovanje pri izvajanju premirja ali mirovne pogodbe ali
- vsiljevanje premirja, mirovne pogodbe ali pa volje Varnostnega sveta Združenih narodov z namenom, da se zgradi stabilen mir.

Mirovne operacije so po mnenju Belamyja in Williamsa potemtakem ena od glavnih aktivnosti, ki se lahko uporabljajo za preprečevanje, omejevanje in upravljanje z nasilnimi konflikti kot tudi obnovo posledic le-teh. (Belamy in Williams 2010, 18)

Po Ljubici Jelušič (2004,12) pa lahko mirovne operacije razumemo kot *»vse oblike vojaških in nevojaških aktivnosti, ki potekajo v kontekstu političnih in diplomatskih prizadevanj za vzpostavitev in ohranitev mednarodnega miru.«* (Jelušič 2004, 12)

Izraz mirovne operacije velikokrat povežemo z Organizacijo združenih narodov (OZN) (ang. United Nations (UN)), saj se od njenega nastanka leta 1945 večina mirovnih misij odvija v okviru te organizacije ali pa z njenim pooblastilom. Pa vendar ni OZN edini akter, ki vodi in organizira mirovne operacije. Mirovne misije lahko vodijo tudi države same, »koalicija voljnih« (Coalition of the willing) ali pa regionalne organizacije (NATO, ECOWAS, SADC). Mirovne operacije potekajo torej pod zastavo določene države ali pa ene od organizacij (OZN ali pa regionalnih organizacij) in se lahko odvijajo:

- v okviru OZN (UN Operations),

- s pooblastilom OZN (UN-Authorized Operations), ko generalni svet OZN pooblasti določene akterje, da izvedejo mirovno operacijo skladno z načeli ustanovne listine in v imenu organizacije,
- ali pa akterji izvedejo operacijo popolnoma samostojno (non-UN Operations).

Od hladne vojne naprej se različni akterji izvajanja mirovnih operacij združujejo ali pa sodelujejo in skušajo s tem doseči skupne cilje. (Belamy in Williams 2010, 42–44)

3.2 Vloga in pomen mirovnih operacij

V teorijah se pojavlja več različnih pogledov na to, kakšno vlogo bi naj mirovne organizacije odigrale v globalni politiki. V grobem se največkrat pojavljata dva pogleda, in sicer westfalski in postwestfalski. Zagovorniki westfalskega pogleda so post-kolonialne države; te postavljajo suverenost držav na prvo mesto. Ta pogled predvideva, da so mirovne operacije potrebne in zaželjene le takrat, kadar razmere znotraj določene države vplivajo na mednarodni red in na mir ter varnost med državami. V vseh ostalih primerih je suverenost držav na prvem mestu; razmere znotraj države (npr. kršenje človekovih pravic) so stvar njene politike. (Belamy in Williams 2010, 29)

Na drugi strani se je oblikoval postwestfalski pogled, ki temelji na miselnosti, da je za mirno mednarodno okolje pomembno, da so države urejene demokratično in da ima vsaka država odgovornost, da ščiti svoje državljane pred genocidom, vojnimi zločini, zločini proti človeštvu in etničnemu čiščenju. V kolikor posamični državi to ne uspe, je mednarodna skupnost dolžna zaščititi prebivalstvo te države in se vmešati v njihovo politiko. Skladno s tem pogledom je vloga mirovnih operacij ne le, da zagotovijo red med državami, pač pa tudi, da vsilijo mir, varnost ter izvedejo politično, ekonomsko in socialno rekonstrukcijo znotraj držav. Zagovorniki tega pogleda vloge mirovnih operacij so nevladne organizacije, humanitarne organizacije, zahodne države in tako dalje. (Belamy in Williams 2010, 36)

Trenje med obema pogledoma se odraža v trenju znotraj Ustanovne listine OZN, in sicer, ali naj se pri izvajanju mirovnih operacij da prednost zaščiti držav ali zaščiti prebivalstva, kot tudi različne poglede na legitimnost mirovnih operacij. (Belamy in Williams 2010, 40)

Potrebno je omeniti, da so se mirovne operacije od njihovih začetkov do danes precej spremenile. Prilagajale so se spremenjeni naravi konfliktov; skladno s tem se je spremenila tudi potreba po vsestranski usposobljenosti osebja, ki se je vključevalo v izvajanje mirovnih operacij. Tako lahko mirovne misije razdelimo na tradicionalne (do hladne vojne) in večdimenzionalne (pretežno po hladni vojni). Tradicionalne operacije so vključevale večinoma le vojaške naloge, medtem ko večdimenzionalne mirovne operacije vključujejo tudi številne druge naloge, humanitarne, administrativne in izvršilne politične v državah, kjer je prišlo do razpada civilne infrastrukture.

Leta 2007 je OZN opisala pet aktivnosti, ki so sestavni del večdimenzionalnih mirovnih operacij, in sicer:

- Preprečevanje konfliktov (Conflict Prevention) vključuje preventivno diplomacijo ter preprečevanje zaostrovanja sporov in spreminjanje sporov v oborožene različice. Naloga te aktivnosti je, da skuša reševati spore preden se začne oboroženi spopad.
- Ustvarjanje miru (Peacemaking) je aktivnost, namenjena ustvarjanju miru oziroma doseganju sporazumov med sprtimi stranmi, predvsem z ukrepi, ki jih predvideva 6. poglavje Ustanovne listine OZN. S temi aktivnostmi naj bi ustavili oborožene spore po tistem, ko so se že začeli.
- Vzdrževanje miru (Peacekeeping) je aktivnost sil, katerih glavni namen je vzdrževanje miru, ko je le-ta že enkrat dosežen. Vključuje vojaško, policijsko in civilno osebje. Te aktivnosti najpogosteje izvajamo takoj po koncu spora.
- Vsiljevanje miru (Peace Enforcement) je namenjeno ohranjanju miru z uporabo vojaških prisilnih ukrepov skladno s 7. poglavjem Ustanovne listine OZN. Uporablja se pred koncem spora in takoj po njem.
- Graditev miru (Peacebuilding) obsega operacije za prepoznavanje in podporo strukturam, ki utrjujejo mir in red, da bi se na takšen način izognili sporom. Izvajajo se takoj po koncu spora. Aktivnosti se predvsem osredotočajo na življenjske razmere prebivalstva na območju spora. S temi aktivnostmi utrjujemo že dosežen mir in skušamo preprečiti ponovni izbruh nasilja.

Williams in Belamy v svojem delu *Understanding Peacekeeping* ločita sedem tipov mirovnih operacij, ki se ločijo po končnem cilju operacije, ne po načinih in sredstvih za dosego le-teh.

V večini primerov se ujemajo z definiranimi aktivnostmi OZN, sta pa ločila tradicionalno vzdrževanje miru in razširjeno vzdrževanje miru:

- Tradicionalno vzdrževanje miru (Traditional Peacekeeping) - Pri teh operacijah je namen ustvariti ustrezen političen prostor, ki bi omogočil pogajanja in je vmesni člen med pogodbo o prekinitvi sovražnosti in končnem političnem sporazumu. Ne gre za vsiljevanje ali predlaganje političnih stališč, pač za prostor za zaupanje in politični dialog.
- Razširjeno vzdrževanje miru (Wider Peacekeeping): S temi operacijami se izpolnjujejo cilji tradicionalnega vzdrževanja miru kot tudi dodatne naloge (npr. razdeljevanje humanitarne pomoči).

(Belamy in Williams 2010, 173–193)

Sta pa prav tako razširila aktivnost, ki jo OZN imenuje Graditev miru, Williams in Belamy pa sta to poimenovala kot dva različna tipa mirovnih operacij, in sicer Asistenca tranziciji in Tranzicijska administracija.

- Asistenca tranziciji (Assisting Transitions): To so multidimenzionalne operacije, ki vključujejo delovanje vojaških sil, policijskih sil in civilistov, da se pomaga državam sprejeti sporazum in da preidejo v stanje, ko bodo same sposobne vzdrževati mir znotraj države. Te operacije se začnejo izvajati v času, ko je sprejeta mirovna pogodba. (Belamy in Williams 2010, 231)
- Tranzicijska administracija (Transitional Administrations): Te operacije so prav tako multidimenzionalne; znotraj države skušajo vzpostaviti ugodne življenjske razmere za prebivalstvo (gospodarstvo, šolstvo, zdravstvo ...).

(Belamy in Williams 2010, 255)

Vsi ti različni tipi mirovnih operacij se niso razvijali v kronološkem vrstnem redu, prav tako pa se ne izključujejo med sabo. Lahko prehajajo iz ene v drugo obliko ali pa vključujejo več aktivnosti hkrati.

Kot uspeh mirovne misije se ne šteje zmaga, pač pa sporazum, ki ga zelo težko doseženo le z vojaškimi sredstvi. V priročniku Handbook on Multidimensional Peacekeeping Operations je

Organizacija združenih narodov (OZN) podala seznam vojaških in civilnih zahtev, ki jih morajo izpolnjevati sile pri izvajanju mirovnih operacij. Naj omenim le nekatere:

Vojaške zahteve: zagotavljajo varno okolje, preprečujejo izbruh in širjenje konflikta, sodelujejo pri vsiljevanju mirovne pogodbe, vodijo države ali regije skozi tranzicijo k stabilni vladi, ki temelji na demokratičnih načelih.

Civilne zahteve: pomagajo nekdanjim nasprotnikom pri sprejemu kompleksnega mirovnega sporazuma, pomagajo pri dostavi humanitarne pomoči, nadzirajo volitve, krepijo spoštovanje človekovih pravic, asistirajo pri ekonomski prenovi, sodelujejo pri razorožitvi, demobilizaciji, in reintegraciji nekdanjih vojakov. (United Nations 2003)

Mirovne misije se torej vodijo z namenom, da bi se dosegla rešitev situacije med sprtimi stranmi z uporabo čim manjše sile. Namenjene so ustvarjanju in ohranjanju pogojev, v katerih se lahko odvijajo politične in diplomatske aktivnosti. V teh naporih morajo biti vse vojaške aktivnosti usklajene z diplomatskimi, gospodarskimi, informacijskimi in s humanitarnimi aktivnostmi, da se dosežejo končni politični cilji. Odvijajo se v zahtevnem okolju, kjer so ključni akterji nejasno definirani. Vojaki v mirovnih misijah se soočajo z akterji, ki niso velike, profesionalne vojske ali organizirane skupine, znotraj katerih deluje veriga poveljevanja, pač pa gre velikokrat za slabo organizirane, neregularne enote, teroriste ali druge udeležence, tudi kriminalne združbe, kjer je meja s civilnim prebivalstvom velikokrat zabrisana. Vse to pripomore k temu, da se naloge in vodenje mirovne misije prilagaja situaciji, zato so si med sabo lahko tudi precej različne. (Jelušič 2008)

Kljub številnim uspehom, ki jih te operacije žanjenjo (Williams in Belamy trdita, da je od 75-80 % manjša možnost ponovnega izbruha nasilja na območju, kjer so posredovale mirovne sile), obstaja v zgodovini veliko neslavnih primerov, ko so mednarodne vlade in tudi OZN gledali proč, ko so se dogajali zločini nad človeštvom znotraj nekaterih afriških držav. Še slabšo luč na mirovne operacije pa mečejo primeri, ko so pripadniki mirovnih misij mučili zapornike in otroke, posiljevali ženske in deklice, trgovali z orožjem ... Zato kljub pozitivnemu prispevku mirovnih operacij za mednarodno skupnost obstaja še veliko prostora za izboljšave. Napake, zlorabe in zločini, ki jih naredijo pripadniki mirovnih misij, škodujejo ljudem, rušijo legitimnost mirovnih operacij in zmanjšujejo možnost stabilnega miru. (Belamy in Williams 2010, 180–190; Andrews in drugi 2009)

4 MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV V MIROVNIH OPERACIJAH

"The world is a dangerous place, not because of those who do evil but because of those who look on and do nothing".²

(Albert Einstein v Zimbardo 2008, 180)

4.1 Pravni okvir uporabe sile v mirovnih operacijah

Pravni okvir mirovne operacije OZN sestavljajo dokumenti, ki opredeljujejo pravice in obveznosti pripadnikov mirovnih sil in hkrati določajo legitimnost same operacije.

Prvi del pravnega okvirja je sklop dokumentov, ki določa mandat mirovne misije OZN, in ga sestavljajo:

- *Ustanovna listina OZN in resolucija Varnostnega sveta,*
- *Regionalni dogovori.*

V teh dokumentih so opredeljeni: namen misije, število in organizacija sil, vodja misije in med drugim tudi stopnja sile, ki jo lahko uporabijo enote med izvajanjem misije.

V primeru operacij, ki niso pod vodstvom OZN, zgornji namen opravlja pogodba ali kakšen drugi mednarodni pravni akt, ki ga sprejme skupina držav ali regionalna organizacija. Pri organizaciji NATO se operacije v podporo miru izvršijo na podlagi izvršilne direktive Severnoatlantskega sveta (določijo se naloge, namen, da vse poteka skladno z mednarodnim pravom oboroženih spopadov). (Sancin in drugi 2009, 268)

Drugi sklopi, ki sestavljajo pravni okvir mednarodne operacije, pa so:

- *Sporazum o statusu sil*

SOFA (ang. Status of Forces Agreement). V tem sporazumu, ki je sklenjen med državo gostiteljico in organizacijo ali skupino držav, ki vodijo mirovno misijo, je določen pravni položaj misije in njenih članov. V njem so ponavadi opredeljeni: sestava mirovnih sil, odškodninska in kazenska odgovornost vojakov na misiji, razmerje do notranjih organov države gostiteljice, privilegiji in imunitete mirovnih sil (imuniteta ne velja za dejanja vojakov kot zasebnikov, se pravi izven svojih pristojnosti in ukazov nadrejenih).

- *Sporazum o sodelovanju sil*

² Svet je nevaren kraj; ne zaradi tistih, ki delajo zlo, ampak zaradi tistih, ki ta dejanja vidijo, a ne storijo ničesar, da bi jih preprečili.

Sporazum, ki je imenovan tudi Memorandum o soglasju, je sporazum med organizacijo na čelu misije in državo pošiljateljico. Tu je opredeljeno število osebja, opreme ... Vojaki formalno ostanejo v službi vlade države pošiljateljice, zato je le-ta dolžna zagotoviti kvaliteno osebje in njihovo obnašanje skladno s pravili misije, v nasprotnem primeru pa pravosodno ukrepanje.

- *Standardni operativni postopki*

SOP (ang. Standard Operation Procedures) so smernice, ki jih izda poveljnik sil, in pojasnjujejo, kdaj in v katerih okoliščinah je dovoljeno uporabiti silo in natančna navodila glede načina uporabe orožja (katero orožje v kateri situaciji, prepovedi določenega tipa orožja itd.)

- *Pravila delovanja*

ROE (ang. Rules of Engagement) so eden temeljnih operativnih dokumentov, ki natančno določajo uporabo sile; v njih je združen kompromis med vojaškimi in političnimi cilji in pravno omejitvijo uporabe sile. V njih je še bolj natančno opredeljeno, kdaj in kako se lahko sila uporabi. Med drugim določajo, kako morajo enote ravnati s pripadniki sovražnikovih enot in prebivalstvom (določajo parametre, znotraj katerih je dovoljena uporaba sile – kdaj, zakaj, proti komu, v kakšni situaciji ...). Na ravni držav ima kršitev teh pravil pravne posledice, ponavadi obravnavo pred sodiščem. Na mednarodni ravni pa so pravila delovanja izenačena z ukazi nadrejenega; kršitev pomeni disciplinski postopek

Pravila morajo biti jasno določena, da je vojaku v trenutku razumljivo ravnotežje med nalogo in primerno uporabo sile in da so mu znana še pred prihodom na misijo. Težava nastane pri nejasno določenih pravilih, ki lahko ogrozijo varnost in uspeh misije ter povzročijo izbruh nasilja.

- *Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov*

Konvencija je bila sprejeta leta 1946 in določa privilegije in imuniteto diplomatskih misij in njihovih članov, tudi strokovnjakov v misiji, ki imajo imuniteto pred kazenskim pregonom.

- *Konvencija o varnosti osebja OZN*

Namen te konvencije je zaščititi osebje, ki opravlja dejavnost OZN, saj prepoveduje in inkriminira napade na osebje OZN in spremljevalno osebje.

- *Nacionalna zakonodaja*

Pripadnike mirovnih operacij obvezujejo pravila nacionalne zakonodaje lastne države. Tudi v primerih kršitev je država dolžna zagotoviti sankcije pripadniku mirovnih sil, ki je dejanje storil.

(Sancin in drugi 2009, 268–277)

4.2 Pogoji in obseg uporabe mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovni operacijah

Mnenja o uporabnosti mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovni operacijah so bila od pojava le-teh deljena. Mednarodno pravo oboroženih spopadov ne upošteva specifičnosti mirovni operacij, saj se funkcije pripadnikov mirovni operacij razlikujejo od funkcij borcev, ki jih obravnava mednarodno pravo oboroženih spopadov. Poleg tega pa je težavno tudi uvrščanje organizacij, ki vodijo mirovne misije, saj niso pogodbenice stranke mednarodni pogodbi s področja prava oboroženih spopadov in pravno formalno niso stranke v spopadu. (Sancin in drugi 2009, 250–260)

Organizacija OZN se je do leta 1999 izogibala opredelitvi konkretni načel s področja mednarodnega prava oboroženih spopadov (čeprav so jih spoštovali), ki naj bi se jih držala, čeprav je Mednarodni odbor Rdečega križa že od šestdesetih let vztrajno zatrjeval, da za OZN veljajo vsa pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki skrbijo za humanitarno zaščito.

Pri vseh mirovni operacijah, kjer so vojaki iz različni držav, se pojavlja težava, ker so države pogodbenice različni mednarodni konvencij in je zato obseg pravil različen. Tudi iz tega razloga je bil leta 1999 sprejet Bilten o spoštovanju mednarodnega prava oboroženih spopadov s strani organizacije OZN, v katerem so opredeljene pravice in obveznosti, ki veljajo za minimalni skupni standard spoštovanja mednarodnega prava oboroženih spopadov, ne glede na večji ali manjši obseg pravil vsake posamezne države, ki sodeluje kot država pošiljateljica v mirovni misiji. (Sancin in drugi 2009, 268–350)

Obseg pravil, ki obvezujejo mirovne sile OZN

- *Zaščita civilnega prebivalstva*

Sile na mirovni operaciji lahko ukrepajo le proti borcem in vojaškim objektom; proti civilistom pa le v primeru, da le-ti neposredno sodelujejo v sovražnosti. Civiliste in civilne objekte je potrebno zaščititi do najvišje možne mere.

- *Sredstva in metode bojevanja*

Določena orožja in metode bojevanja so prepovedana, zato obstajajo pravila, ki to dvoje določajo. Med prepovedana orožja in metode spadajo nekatere, ki npr. povzročajo nepotrebno

trpljenje ali resno škodo naravnemu okolju, zgodovinski dediščini, ki lahko povzročijo sproščanje nevarnih sil (npr. jedrske elektrarne) itd.

- *Ravnanje s civilisti in z osebami, ki so položile orožje*

S civilisti in z osebami, ki so položile orožje, je potrebno ravnati humano in jih zaščititi, še posebej ženske in otroke.

- *Ravnanje s pridržanimi osebami*

S temi osebami je potrebno ravnati humano in ohraniti njihovo osebno dostojanstvo skladno s pravili Ženevske konvencije iz leta 1949.

- *Ravnanje z ranjenci, bolniki, s humanitarnim osebjem*

Sile OZN morajo omogočiti nemoteno izvajanje humanitarne dejavnosti, ščititi bolnike, ranjence in medicinsko osebje in jim zagotoviti zdravstveno oskrbo. (Sancin in drugi 2009, 350-354)

Tudi za mirovne operacije pod organizacijo NATO velja podobno. Tudi v tem primeru NATO ni stranka v spopadu, vendar je določeno, da spoštujejo določena načela prava oboroženih spopadov. Še posebej sta izpostavljena načelo civilne imunitete in načelo proporcionalnosti; sta najnižji standard, ki ga morajo spoštovati sile pod poveljstvom NATO.

Obseg pravil, ki obvezujejo mirovne sile pod vodstvom NATO

- *Civilna imuniteta*

Ukrepi sil ne smejo biti naravnani proti civilistom in civilnim objektom.

- *Sorazmernost pri uporabi sile*

Pri uporabi sile je omejitev na takšno stopnjo, intenziteto in trajanje, kot je nujno potrebno za izvršitev dane naloge.

Mednarodno pravo oboroženih spopadov velja takrat, kadar so pripadniki mirovne operacije vpleteni kot borci, v nasprotnem primeru so zaščiteni kot civilisti. Takrat, ko se vpletejo kot borci na ravni spopada, morajo sile mirovne operacije spoštovati načela in pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ne glede na to, ali so pod vodstvom OZN, regionalne organizacij ali skupine več držav, po drugi strani pa jih mednarodno pravo tudi

ščiti, vendar je stopnja zaštite nezadovoljiva, saj so vojaki obravnavani kot "klasični" borci (mednarodno pravo oboroženih spopadov ne vsebuje določb glede posebne zaščite pripadnikov mirovnih sil). (Sancin in drugi 2009, 350–359)

4.3 Odprta vprašanja pri uporabi mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovnih operacijah

Mednarodno pravo oboroženih spopadov obvezuje in ščiti pripadnike mirovnih sil. Kljub temu znanemu dejstvu pa obstajajo v literaturi nekatera odprta vprašanja glede te obveze in zaščite, na katere še ni dokončnih odgovorov, kajti tudi narava mirovnih operacij in okolje, v katerem delujejo, se spreminjata. V nadaljevanju bom izpostavila nekatera od teh vprašanj, njihovo problematiko, ki je vzrok, da še ni nekega dokončnega odgovora nanje.

- *Neposredno sodelovanje mirovnih sil v sovražnostih*

Dokler mirovne sile ne sodelujejo neposredno v sovražnostih, jih ščitijo isti zakoni kot civiliste. Ko pa prestopijo prag in se vpletejo v konflikt kot borci, se obvežejo spoštovanju mednarodnega prava oboroženih spopadov (sila, ki je storjena v samoobrambi, še ne pomeni, da so pripadniki postali borci). Ta prag je dokaj težko določiti, ker je nejasno definiran, čeprav je bistvenega pomena za ustrezno ravnanje mirovnih sil in aktivacijo mednarodnega prava oboroženih spopadov. Zato bo potrebno pravila za natančno opredelitev praga, ki pomeni, da pripadniki mirovnih sil postanejo legitimne vojaške tarče, v prihodnosti natančneje opredeliti. (Sancin in drugi 2009, 359)

- *Uporaba prava mednarodnih ali nemednarodnih oboroženih spopadov*

Pogostokrat se zgodi, da se v državi gostiteljici pripadniki mirovnih sil spopadejo z oboroženimi skupinami, ki v tej državi nimajo pravno priznane oblasti. Po eni strani takšni spopadi ne spadajo med mednarodne (na eni strani ni vlade), po drugi strani pa tudi med nemednarodne ne, ker imajo poseben značaj. Mednarodno kazensko sodišče je rešilo to dilemo s tem, ko ne ločuje med obema vrstama spopadov, pač pa opredeljuje le »dlje časa trajajoč spopad med vladnimi skupinami ali organiziranimi oboroženimi skupinami«. To je pomembno zaradi opredelitve individualne kazenske odgovornosti vojakov, saj pozna mednarodno pravo oboroženih spopadov veliko več kršitev kot nemednarodno pravo. Čeprav

je pogostokrat težko ločiti med obema vrstama spopadov, ponavadi obveljajo pravila mednarodnega prava pri obeh vrstah, saj obsega pravila, ki jih v nemednarodnem pravu oboroženih spopadov ne najdemo (npr. pravni status zajetih oseb). (Sancin in drugi 2009, 360)

- *Enotna uporaba prava oboroženih spopadov v večnacionalnih operacijah*

Za različne kontingente veljajo skupno le pravila, ki so določena z Biltenom oz. s kakšno drugo pogodbo, sicer pa so lahko države, ki sodelujejo na mirovni operaciji, pogodbenice različnih mednarodnih konvencij. Najbolj učinkovita rešitev tega zapleta je v uspešnem usposabljanju pred odhodom na misijo, ki naj bi vključevalo tako vojaško kot tudi pravno usposabljanje. Kasneje pa je pri samem izvajanju ciljev mirovne operacije pomembno primerno usklajevanje povelj. (Sancin in drugi 2009, 361)

- *Odgovornost za kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov*

Na mirovni misijah velikokrat prihaja do kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov. Pojavlja se vprašanje, kdo nosi odgovornost za te kršitve. Če se operacija izvaja pod vodstvom ene ali več držav, potem nosijo odgovornost za kršitve nacionalne oblasti držav. Če pa se operacije odvijajo pod vodstvom organizacije (OZN, NATO), pa govorimo o deljeni odgovornosti, saj nosijo odgovornost za kršitve tako nacionalne oblasti držal pošiljateljic kot tudi sama organizacija. Mednarodne organizacije načeloma opredelijo to obveznost v sporazumu o statusu sil, kjer se določijo pravila delovanja in poveljevanja in pa v vzorčnem sporazumu med organizacijo in državami pošiljateljicami, v katerem se opredeljuje obveznosti držav pošiljateljic, se jih seznanijo s pravili in se zagotovi spoštovanje teh pravil. Odgovornost za kršitve, ki jih storijo posamezniki, je opredeljena v sporazumu o statusu sil in sporazumu o sodelovanju sil. Za izvajanje disciplinske in kazenske odgovornosti pa skrbijo države pošiljateljice (izjemoma tudi druge države) in/ali Mednarodno kazensko sodišče (za kršitve, storjene po 1.7.2002). (Sancin in drugi 2009, 366)

4.4 Mednarodno kazensko pravo v povezavi z mednarodnimi operacijami

Mednarodno kazensko pravo je nadsocijalno pravo, ki ga mednarodna skupnost uporablja za zaščito temeljnih pravnih dobrin, ki so skupne vsemu človeštvu, za vzvod pa neposredno uporablja svoja sodišča. Mednarodna sodišča so se pojavljala skozi celotno zgodovino,

ponavadi je šlo za sodišča, ki so bila ustanovljena za točno določeno nalogo in so z delovanjem prenehala, ko je bila naloga izpolnjena. Najpomembnejši mejnik pa je bila z Rimskim statutom (17. julij 1998) ustanovitev stalnega sodišča. Z ustanovitvijo Mednarodnega kazenskega sodišča so države dolgo odlašale, ker so imele občutek, da se bodo s tem odrekle delčku suverenosti, saj gre pri njegovem procesu za nadaljevanje kazenske jurisdikcije držav in ima komplementarne pristojnosti (ne sme soditi osebi, ki ji sodijo nacionalna sodišča, razen če država ni sposobna izpeljati sojenja ali obstaja sum, da je pri sojenju prišlo do nepravilnosti). Ustanovljeno je bilo s pogodbo med državami, vendar ni pristojno za vsa hudodelstva kjerkoli na svetu, pač pa izvaja jurisdikcijo za hudodelstva, ki so storjena na ozemlju, ladji, letalu države pogodbenice ali če je storilec državljan države pogodbenice, razen na zahtevo Varnostnega sveta, ko lahko gre tudi za druge primere. Mednarodno kazensko sodišče je pristojno za štiri vrste hudodelstev: genocid, hudodelstva proti človečnosti, vojna hudodelstva in agresijo. Postopek pa lahko sprožijo države pogodbenice, tožilec ali pa Varnostni svet. Kazenske sankcije, ki jih izreka Mednarodno kazensko sodišče, so: zaporna kazen do 30 let, dosmrtna zaporna kazen, denarna kazen in odvzem premoženja. (Sancin in drugi 2009, 371–400)

V nadaljevanju poglavja se bom dotaknila nekaterih tem mednarodnega kazenskega prava, ki so izpostavljene v pravniški literaturi, hkrati pa sem nanje pogosto naletela pri proučevanju deviantnih ravnanj vojakov, ki se dogajajo na mirovnih operacijah.

- *Poveljniška odgovornost*

Odgovornost vojaškega poveljnika in civilnih nadrejenih za kazniva dejanja podrejenih je varovalka, da se nadrejeni ne morejo preprosto izogniti odgovornosti.

Ločimo dve vrsti poveljniške odgovornosti – posredno in neposredno. Neposredna odgovornost je takrat, kadar poveljnik napeljuje na kaznivo dejanje in posredno dejansko stori dejanje (ga celo ukaže). Posredna poveljniška odgovornost pa je takrat, kadar nadrejeni opusti nadzor nad podrejenim, kar privede do izvršitve kaznivega dejanja. Pri poveljniški odgovornosti poznamo *opustitev preventivnih ukrepov*, kot so neprepričitev in neustavitev kaznivih dejanj, in *opustitev represivnih ukrepov*, kot so nepredložitev zadeve pristojnim organom. Dolžnost poveljnika je, da zagotovi spoštovanje mednarodnega humanitarnega prava podrejenih; če tega ne stori, je soodgovoren za kaznivo dejanje. (Sancin in drugi 2009, 401)

Vojaški poveljnik odgovarja tako za naklep kot tudi za malomarnost, vendar ne pri vseh kaznivih dejanjih, ampak le pri tistih, ki so v pristojnosti Mednarodnega kazenskega sodišča (genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva in agresija). Malomarnost se dokazuje takrat, kadar je imel poveljnik na voljo informacije, ki bi mu morale vzbuditi sum (npr. alkoholiziranost podrejenih, nestanovitno vedenje itd.), a ni pravočasno ukrepal.

Pri ugotavljanju krivde poveljnika mora obstajati vzročno-posledična povezava med nepravilnim izvajanjem nadzora in kaznivim dejanjem pripadnika, biti mora torej ugotovljeno, da se kaznivo dejanje ne bi zgodilo, če bi poveljnik pravilno izvajal nadzor. Vendar poveljniki ne odgovarjajo vedno za kazniva dejanja podrejenih. Za vsako posamezno dejanje je potrebno proučiti okoliščine dejanja, ki kažejo vsaj na nezavedno malomarnost poveljnika, takrat so izpolnjene predpostavke poveljniške odgovornosti. (Sancin in drugi 2009, 401–425)

- *Ravnanje po ukazu nadrejenega*

Vojak spoštuje ukaze. Skladno z njimi ukrepa hitro in učinkovito v boju, mirovnih operacijah ali humanitarnih intervencijah. Kaj se zgodi, kadar ukazi niso skladni z zakonom? Dolžnost izvrševanja ukazov je njihova »osnovna vrlina« in hrbtenica njihovega poklica.

Ali je ne uboganje ukaza lahko vrlina ali hiba? Lahko je oboje, še posebej v vojski. Vojske že od nekdaj štejejo pogum za eno od ključnih vrlin vojaka. Kaj pa pogum vojaka, ko odkloni izvršitev ukaza?

Vojak lahko odkloni služenje na določenih območjih (npr. na okupiranem teritoriju) iz političnih razlogov ali iz razloga jus ad bellum (pravica do vojne). Vojak lahko odkloni vsak ukaz, ki je v nasprotju z njegovimi prepričanji; seveda je zahteva o dodelitvi novega ukaza lahko zavržena, če ne obstaja trden ukaz o nasprotovanju dane situacije z vojakovimi prepričanji.

Izvrševanje ukazov v vojski je temeljni pogoj za učinkovito delovanje enot na mirovnih operacijah. Vendar pa je po drugi strani tudi absolutna zavezanost brezpogojnega izvrševanja ukazov nesprejemljiva, ker potemtakem podrejeni ne bi nikoli odgovarjali za svoja dejanja. V tej situaciji se skriva vprašanje, kako pripraviti vojake, da disciplinirano izvršujejo ukaze, a samo tiste, ki niso v nasprotju z mednarodnim pravom glede na to, da vojak pogostokrat nima časa za posvet in premislek. (Sancin in drugi 2009, 425–430)

Teorija ponuja tri rešitve. Prva se imenuje doktrina »odgovarja naj nadrejeni« (ang. Respondeat Superior), ki trdi, da naj ima izvrševalec ukaza popolno imuniteto. Vendar je doktrina sporna, ker potem storilci kaznivih dejanj ne bi nikoli odgovarjali za svoja dejanja in bi na koncu odgovarjala le ena oseba (vrhovni poveljnik) za vse; v praksi se ne uporablja. Drugo pa je načelo popolne odgovornosti (ang. Absolute Liability Principle), ki trdi, da je dolžnost izvrševanja ukazov podrejenega tako dolgo, dokler so ukazi skladni z mednarodnim pravom, kar je sporno z vidika, da vojak nima ustrezne izobrazbe, da bi lahko v nepredvidljivih primerih presodil situacijo s pravnega vidika. Tretja rešitev, ki je najpogosteje v uporabi, pa se imenuje načelo očitne protipravnosti (ang. Manifest Ilegality), ki trdi, da lahko ravnanje na ukaz podrejenega opere krivde, vendar le v primeru, ko ukaz ni bil očitno protipraven. Na tej točki se pojavlja vprašanje, kakšen mora biti ukaz, da je očitno protipraven, saj lahko pripadnik vojske v nasprotnem primeru odgovarja zaradi nespoštovanja ukazov. V literaturi se pojavlja opredelitev pojma »očitno« v primeru, ko trdi, da gre za dejanja, »ki so jasno prepovedana ali nemoralna, prestopajo meje ustaljenih procedur in je njihova napačnost očitna vsaki razumni osebi.« (Osiel 2002, 262; Sancin in drugi 2009, 425–436)

Podrejeni ne odgovarjajo za svoja kazniva dejanja v primeru, da se protipravnosti niso zavedali, da ukaz ni bil očitno protipraven in da so ravnali pod vplivom grožnje, da je bil pripadnik prisiljen izpolniti ukaz. V tem zadnjem primeru se lahko podrejeni celo zaveda protipravnosti ukaza, a ga nadrejeni prisili v izvršitev. Iz tega je razvidno, da ravnanje na ukaz ne izključuje kazenske odgovornosti in da velikokrat odločajo posebne okoliščine situacije, v kateri je vojak storil kaznivo dejanje. (Sancin in drugi 2009, 425–436)

- *Razlogi, ki izključujejo kaznivost*

Kadar so prisotni vsi zakoniti znaki, da je pripadnik storil kaznivo dejanje, pa vendar za dejanje ne bo obsojen, so prisotni razlogi, ki izključujejo kaznivost. V sodnih postopkih se lahko sojeni vojaki sklicujejo na različne vzroke, ki bi izključili njihovo krivdo. V Rimskem statutu so natančno opredeljeni primeri, ki štejejo kot razlog za izključitev kaznivosti, to so: ravnanje na ukaz (podrobneje opisano v tem poglavju), prostovoljni odstop (storilec pravočasno odstopi od svojih namenov v zameno za nekaznivost), duševne bolezni storilca, omamljenost, silobran, delovanje pod grožnjo, mladoletnost in dejanska pravna zmota.

Obstajajo tudi nekateri drugi razlogi, na katere se pripadniki v sodnem postopku sklicujejo in niso omenjeni v Rimskem statutu, vendar je zelo malo verjetno, da Mednarodno kazensko sodišče takšno obrambo sprejme. (Mohammed 2009,13; Sancin in drugi 2009, 436)

5 DEVIANTNOST, KAZNIVA DEJANJA IN TEORIJE DEVIANTNOSTI

V vsaki družbi ljudje tu in tam prestopijo meje, ki jih določajo norme. Nič drugače ni v oboroženih silah, predvsem v mirovnih operacijah, kjer veljajo posebne norme obnašanja. Norme nam namreč povedo, kako bi se naj pripadniki družbe obnašali, ne pa, kako se dejansko obnašajo. Nekatera dejanja, ki jih pripadniki storijo, so v nasprotju z delovanjem, ki ga družbena skupina dojema kot sprejemljivega; ta dejanja označujemo kot deviantna (odklonska). V vojaški organizaciji veljajo norme, ki bi v drugih okoljih veljale za nesprejemljive, zato tudi nekatere deviantnosti niso deviantne same po sebi, pač pa dobijo takšno oznako v konkretnem družbenem okolju, času in prostoru. Ta dejanja so tista, ki jih večina pripadnikov te družbene skupine dojema kot kazniva oz. nesprejemljiva, škodljiva, nemoralna in za družbo nevarna. Deviantna ravnanja pomenijo kršitev nekih uveljavljenih zapovedi, imenujemo jih socialnopatološka. Mednje prištevamo kriminaliteto, nasilništvo in podobno. Značilnost teh dejanj je nasprotovanje med posameznikovim dejanjem in družbenim okoljem, v katerem se nahaja. (Meško 2006, 16)

Deviantno dejanje lahko izzove formalne in neformalne kazni in omejitve. Ločimo deviantna ravnanja, ki so negativna in kot takšna sankcionirana, druga so pozitivna in pomenijo pretiravanje pozitivno ravnanje, so pa tudi takšna, ki niso ne nagrajena in ne sankcionirana.

V diplomski nalogi se bom osredotočila na negativna deviantna ravnanja, ki jih storijo pripadniki mirovnih sil, in kršijo ali ogrožajo človekove temeljne vrednote, so v času izvršitve prepovedana, kršitelj je imel kriminalni namen, za storitev dejanja je pravno določena kazen, z dejanjem je nekomu ali nečemu prizadejana škoda. Gre torej za tista dejanja, ki so v danih razmerah za družbo in posameznika škodljiva, asocialna in jih najboljše opišeta izraza zločinstvenost in hudodelstvo; spadajo pod kazniva dejanja oz. širše kriminalna dejanja, ker so v Mednarodnem pravu oboroženih spopadov določena kot takšna. Ta dejanja temeljijo na mednarodnem kazenskem zakoniku, ki določa, kdaj je dejanje kaznivo; v kakšnih okoliščinah pa za takšno dejanje ni kazenskih posledic. Velikokrat se zgodi, da storilci kaznivih dejanj ne odgovarjajo za storjeno, ker države ščitijo svoje pripadnike, ker se veliko dogodkov razišče

šele potem, ko dobijo medijsko pozornost, zaradi formalnih napak v postopku ali pomanjkanja dokazov (Meško 2006, 15–18)

5.1 Teorije deviantnosti

Različna raziskovanja o deviantnih pojavih in vzrokih kriminalnega vedenja so dala številne teorije o nastanku posameznikove deviantnosti. Glede na to, kateremu dejavniku teoretiki pripisujejo odločujoč pomen, ločimo tri skupine teorij:

1. **Sociološke teorije** pojasnjujejo deviantno vedenje z vidika zunanjih dejavnikov oziroma dejavnikov družbenega okolja. O vzrokih deviantnosti vsebujejo domnevo, da dejavniki iz družbenega okolja potiskajo posameznika v kriminalno udejstvovanje, posameznik pa veliko pravzaprav ne more storiti, da bi se taki usodi izognil. Vzroki kriminalitete so tako zunaj posameznika in so del družbenega okolja. Po teh teorijah so najpogostejši vzroki deviantnih ravnanj: slaba izobrazba, neustrezne bivalne razmere, kriminogeno družbeno okolje, delikventni pripadniki iste družbe itd. Po socioloških teorijah storilec obravnava svojo žrtev tako kot družba obravnava njega. Posameznik stori deviantno ravnanje, ko vez med njim in družbo oslabi, tudi z namenom, da se zopet poveže s skupino in da se dokaže. Druga teorija govori o tem, da oseba stori deviantno ravnanje, ko čuti prevelik družbeni pritisk, ker je to stanje, ki nastopi takrat, ko norme zgubijo svoj pomen.
2. **Psihološke teorije.** »Ljudje, ki kršijo zakone, so običajno psihološko atipični. To ne pomeni, da so nujno bolni. Raziskave kažejo, da se storilci kaznivih dejanj glede tega statistično pomembno razlikujejo od nekriminalcev.« (Meško 2006, 125)

Psihološke teorije zato iščejo značilnosti deviantnih ravnanj v notranjih, osebnostnih dejavnikih in dajejo prednost psihičnim lastnostim posameznika. Ne dajejo toliko poudarka družbi in okolju. Psihološke teorije dokazujejo, kako so deviantne osebnosti psihološko neuravnotežene zaradi stresa, situacije ... in iščejo osebnostne poteze, zaradi katerih so posamezniki bolj dovzetni za deviantnosti (npr. neposlušnost avtoriteti). Osebnostne poteze, ki velikokrat vodijo do deviantnih ravnanj, so: agresivnost, avtoriti-

tarnost, ekstraverzija, anksioznost in narcisizem. Sem spadajo tudi različne čustvene motnje, ki so pogosto prisotne zaradi specifičnih situacij, prisotnih v mirovnih operacijah. Tu gre predvsem za medosebne odnose med pripadniki, krize (odsotnost družine, prijateljev), ki se lahko razvijejo v psihopatologijo, ta pa vodi v deviantno dejanje. (Meško 2006, 127)

3. **Biološke teorije** izhajajo iz predpostavke, da so nekateri posamezniki zaradi genskega zapisa bolj nagnjeni k deviantnosti kot drugi, kar se kaže v značilnih telesnih lastnostih (npr. izrazita brada, mišičasto telo ...). Poleg tega so raziskovalci ugotavljali vpliv prehranjevanja in zastrupitve na ravnanja ljudi. Veliko pozornosti je pritegnila raziskava, s katero so ugotavljali vpliv biokemičnega neravnovesja na čustvene motnje, ki lahko vodijo do deviantnih ravnanj. Izsledki vseh teh raziskav kažejo, da je potrebno poskrbeti za zdravo telo in poskusiti zmanjševati tveganja. (Meško 2006, 122)

Razumevanje vzrokov deviantnih ravnanj je zelo kompleksen pojem, saj se dve različni osebi v enakih družbenih pogojih lahko vedeta na popolnoma različen način; ena norme obnašanja sprejme, druga stori kaznivo dejanje. (Meško 2006)

Skozi raziskovanje literature sem zasledila, da avtorji opisujejo številne faktorje, ki vplivajo na deviantna ravnanja vojakov, pripadnikov mirovnih operacij. Razdelila sem jih na tri sklope:

- *Posameznik*

Tu so zajeti vsi vplivi, ki izvirajo iz posameznika, njegove osebnosti, bioloških faktorjev in njegovih čustev.

- *Situacija*

Tu bom skušala zajeti vplive, ki izvirajo iz okolja, v katerem se znajde vojak – mirovnik; vpliv enote, v kateri deluje, vpliv vodje enote na ravnanja posameznika in potem še širše, vpliv makrosocialnih faktorjev, kot sta kultura in ideologija.

- *Sistem*

V tem sklopu bom opisala vplive, ki izhajajo iz vojaške organizacije, njenega urjenja in oblikovanja sodobnega vojaka.

Skozi raziskovanje konkretnih primerov deviantnih ravnanj, ki jih storijo pripadniki mirovnih operacij, bom skušala poiskati odgovore, kaj je tisto, kar je najpogostejši vzrok, ki pripelje posameznika, pripadnika mirovnih operacij, da stori nesprejemljivo dejanje.

6 POSAMEZNIK

*"What if evil doesn't really exist? What if evil is something dreamed up by man, and there is nothing to struggle against except our own limitations? The constant battle between our will, our desires, and our choices?"*³

(Bray 2010, 5)

6.1 Zakaj dobri ljudje postanejo zlobni

Naj definiram, kaj pomeni beseda zlobno. Po mnenju psihologov je zlobno dejanje tisto, ki namenoma povzroči škodo, zlorabo, razčloveči ali poniža drugo osebo ali pa nekdo uporablja moč in sistem, da pride to takšnih ravnanj. Irving Sarnoff v knjigi Lucifer Effect zapisal: *»Zlo je takrat, kadar vemo, kaj je dobro, a delamo vseeno slabo* (Irving Sarnoff v Zimbardo 2008, 4).

Velikokrat se zgodi, da so v določenih deviantnih dejanjih, ki jih javnost dojame kot zlobna, udeleženi vojaki, ki so sicer v enoti veljali za dobre vojake in dobre ljudi. Po mnenju Zimbarda ljudje nismo nikoli preprosto »dobri« ali preprosto »zli«, pač pa lahko vsak posameznik z lahkoto preide iz dobrega v zlo. Po mnenju Zimbarda je v vsakem posamezniku »seme«, ki lahko vzkljuje v zlo dejanje. Ali se to dejansko zgodi, pa je odvisno od izkušenj, zunanjih dejavnikov, priložnosti itd., skratka po mnenju Zimbarda se »dobri« naučimo biti, ne kot takšni se ne rodimo. Kaj se zgodi, ko se nam popolnoma spremenijo življenjske okoliščine, ko smo soočeni z napredvidljivimi situacijami, stresnimi faktorji (kot so npr. vojaki na misiji)? Po mnenju Zimbarda se lahko drastično spremeni tako naše obnašanje kot naša osebnost in takrat pride na plano tisto, kar v normalnih okoliščinah nikoli ne bi. (Zimbardo 2008, 5-7)

³ Kaj če zlo v resnici sploh ne obstaja? Kaj če je zlo nekaj, kar je izumil človek, v resnici pa ni ničesar, proti čemur bi se borili, le naše lastne omejitve? Nenehen boj med našo voljo, našim hrepenenjem in našimi odločitvami?

Vsi stresorji in traume, ki so jih deležni vojaki na mirovnih misijah, lahko ogrozijo prištevnost posameznika, o čemer priča naraščajoče število vojakov s postravmatskim sindromom in z visoko stopnjo samomorilnosti med vojaki.

V Združenih državah Amerike že skoraj desetletje obstaja ekipa strokovnjakov MHAT (Medical Health Advisory Team: Medicinska skupina za zdravstveno svetovanje), ki proučuje mentalno zdravje in obnašanje vojakov, ki so bili udeleženci vojne v Iraku in Afganistanu.

Leta 2006 je izšlo poročilo skupine, v katerem je jasno opredeljena povezava med mentalnim zdravjem, etičnim ravnanjem in vodenjem. Izsledki, podani v tem poročilu, pričajo naslednje:

Vojaki, ki so kazali znake anksioznosti, depresije ali akutnega stresa, so bili dvakrat bolj dovzetni za deviantna ravnanja kot tisti vojaki, ki teh znakov niso kazali. Prav tako so bili tisti vojaki, ki so kazali večjo stopnjo agresivnosti, bolj nagnjeni k storitvi deviantnih ravnanj kot tisti, pri katerih je bila ugotovljena nižja stopnja agresivnosti. Pričakovati je, da se bodo vojaki v bojnih situacijah srečevali tako s stresom kot z jezo, preprosto se jima ne morejo izogniti, zato je najbolj pomembno, da se vojaki naučijo, da jih ta čustva ne zaslepijo in ne ogrožajo njihovega ravnanja. Skupina še poudarja, da je bila v enotah, v katerih so imeli ranjence, mrtve ali pa so se soočali s človeškimi ostanki, večja tendenca po deviantnih ravnanjih in večja možnost, da skupina prestopi v »območje zla«. Poseben poudarek je skupina namenila vodenju enot, saj so ugotovili, da so enote, ki so imele dobre vodje, kljub izgubi ali poškodbi pripadnikov, imele manj možnosti, da prestopijo mejo in storijo deviantno ravnanje, kar bom podrobneje opisala v poglavju vpliv vodje.

(Tripodi 2001, 208–212)

6.2 Vpliv stresa

V širšem smislu je človekova osebnost sestavljena iz značilnosti, vzorcev, misli, čustev in vedenj, ki se odražajo v našem odnosu do sebe, drugih ljudi in okolice. Izoblikuje se pod vplivom genetike, vzgoje, izkušenj in okolja. Osebnost je kombinacija značilnosti, ki vplivajo na naša pričakovanja, samopodobo, vrednote in prepričanja, vpliva na naše odzivanje in stres. (Gedel 2013, 1–4)

Kot sem omenila, so vojaki na misiji izpostavljeni številnim stresorjem. Znajdejo se v tujem okolju, navadno tam, kjer govorijo neznan jezik, so soočeni z neznano kulturo in pogostokrat

sovražno nastrojenem okolju. Zanje je zato značilno, da so pogostokrat pod stresom. Stres je stanje v organizmu, kadar je človek izpostavljen hudemu, neprijetnemu ali tesnobno zbujajočemu položaju. Avtonomno živčevje uravnava odziv na stres. Kadar smo soočeni s položajem, ki za nas predstavlja stres, takrat avtonomno živčevje prevzame pobudo in sproži zaporedje dogodkov, ki telo pripravijo na stanje borbe ali bega. Nadledvične žleze pričnejo izločati stresne hormone, ki se imenujejo kortikosterioidi, ki spodbudijo telo k delovanju. Krvni tlak se poveča, srce hitreje črpa, kri se preusmerja v okončine, da bi lahko hitreje tekli. (Hasković, 2003; Vitamin-poskrbite za svoje zdravje, 2013)

Litauer govori o tem, da se vsak posameznik rodi s svojimi posebnostmi temperameta, ki vpliva na naša ravnanja in ga ne moremo spremeniti, lahko se ga le naučimo obvladati. Temperament je način in oblika obnašanja. Zajema bolj ali manj ustaljen način duševnega odzivanja in čustvovanja pri človeku. Temperament nam pove, kako hitro in izrazito kdo pokaže svoja čustva in kakšen je splošen ton njegovega razpoloženja. V 3. stoletju p. n. št. je grški zdravnik Hipokrat opisal štiri tipe temperamentov, ki jih je kasneje dopolnil zdravnik Galen. Prvi tip temperameta je sangvinik, za katerega je značilno, da je vedra osebnost, ki išče pri drugih ljudeh naklonjenost in odobravanje. Drugi tip je melanholik, ki je introspektiven in perfekcionističen. Tretji tip je kolerik, za katerega je značilno, da je vzkipljiv odločen in rojen vodja. Četrty tip pa je flegmatik, za katerega je značilno, da je zadržan in ne mara izzivov. Ljudje so velikokrat kombinacije dveh tipov temperamentov in se zato značilnosti temperamentov mešajo in dopolnjujejo. (Vitulič, 2007; Šola za življenje, 2013)

Morda lahko prav v teh tipih osebnosti iščemo odgovore, zakaj pri nekaterih posameznikih pride na plano njihova agresivna ali pa samomorilska narava, ker se vsaka izmed teh osebnosti drugače odziva na stresor iz okolja. Na stresorje lahko reagirajo na različne načine; nekateri spadajo med »primerne reakcije«, to so npr. reševanje težave oz. spopad s težavo, druge pa imenujemo kot »neprimerne«; to so agresija, regresija, depresija. Psihologi so ugotovili, da bolj kot je stresna situacija, večja je verjetnost, da bo posameznik odreagirar narobe. Zato imajo vojaki zaradi izjemno velike izpostavljenosti stresu večje možnosti, da zaraadi stresa postanejo agresivnejši, ker se zaradi napetosti počutijo izčrpane, kar pa vodi v ponoven stres; znajde se v začaranem krogu. Prav tako je z depresijo, ki je največkrat vzrok samomorov. Pod pritiskom se je težje osredotočati na pozitivne stvari, zato se veliko vojakov prepusti negativnim mislim. (Miletić 2012)

6.3 Vpliv čustev

V psihologiji se pojavljata dve teoriji o tem, kako čustva vplivajo na obnašanje posameznika. Prva pravi, da obnašanje posameznika definirajo čustva (strah, jeza), druga teorija pa nasprotno trdi, da so čustva notrajni odziv na posameznikova dejanja in da posameznik stori dejanje glede na pričakovani čustveni odziv. Kakorkoli že, človekova čustva in njegovo obnašanje so v tesni povezavi. Pri razlagi strahu in jeze, čustev, ki sem ju izpostavila spodaj, sem se osredotočila na prvo teorijo, ki pravi, da čustva neposredno vplivajo na posameznikova dejanja. Ko čustvo postane intenzivno, se spremeni posameznikov pogled na svet. Vsa njegova koncentracija je usmerjena na čustvo; v tistem trenutku se zdijo reakcije racionalne, ker so informacije, ki jih posameznik takrat procesira, selektivne zaradi vpliva čustev. (Baumeister in drugi 2007; Wright 2012)

- **Strah**

Strah je eno od najmočnejših čustev; je popolnoma normalno čustvo, ki je človeštvu pomagalo preživeti. Strah je še posebej značilno čustvo vsakega vojaka, zato se morajo naučiti zatreti strah, da bi bili pogumni. Toda strah lahko vodi v različne oblike sovraštva, nasilnega vedenja in v najbolj skrajni obliki tudi do zločinov, ker v posamezniku sproži obrambne reakcije. Deluje zelo podobno kot stres, saj sproži odziv avtonomnega živčevja in pripravi telo na boj ali beg. Vendar pa so lahko posledice stresa tudi zelo negativne, kadar strah nastopi v situaciji, kjer posameznik ni realno ogrožen; pride do napada panike.

Naravno okolje bojišča, pa naj gre za klasično vojno ali za kakšno drugo obliko posredovanja, pogosto zbuja strah in se zdi v mnogih ozirih nenormalno. Odsotnost normalnih življenjskih okoliščin je samo del, ki tvori fizično okolje. V takšnem okolju je prisoten strah pred smrtjo in strah pred izgubo sovojakov. Medtem ko se vojaki na fronti lahko umaknejo v zaledje in vsaj za trenutek stopijo iz krute realnosti vojne, vojaki na mirovnih misijah nimajo možnosti umika iz okolja, kjer se nahajajo. Vojaki na frontah se soočijo s sovražnikom, pri mirovnih misijah pa je sovražnik dokaj skrit, saj lahko skorajda vsakdo v vsakem trenutku predstavlja grožnjo, zato je pri teh vojakih strah konstantno prisoten. (Baumeister in drugi 2009)

Strah je temeljni faktor, ki vpliva na vojakovo psiho in obnašanje; lahko vodi do pretiranih in nenadzorovanih reakcij vojakov v določenih okoliščinah (posledica takšnih reakcij so lahko nedolžne žrtve), ali pa do tega, da vojak postane pasiven in sploh ne odreagira.

Konstanten strah, s katerim so soočeni vojaki na mirovni misijah, vojaka psihično izčrpava in predstavlja velik čustven in psihološki izziv. Številni avtorji so raziskovali, kakšen vpliv ima konstanten strah na čustva vojakov. Vojaki, ki so bili na mirovni misijah, so poročali, da so občutki grozni, ker je strah vseskozi prisoten, ko nihče ne ve, kdo je pravzaprav sovražnik, v kakšni obliki se skriva, ko se zdi, da sovražne oči gledajo od vsepovsod.

Pri vojaki na mirovni misijah je to velikokrat videno, ker imajo občutek neprestanega strahu, ki sčasoma privede do tega, da napad panike izbruhne v trenutku, ko vojak sploh ni ogrožen (recimo ustrelijo nekoga, za katerega so zaradi konstantnega strahu predvideli, da jih ogroža, pa v bistvu sploh ni bil oborožen).

Napadi panike imajo izvor v strahu; njihov učinek se kaže kot intenziven strah (strah pred smrtjo, strah pred izgubo kontrole). Kadar posameznik vztraja v strahu, ki ga zaradi naučenih načinov obnašanja tlači v sebi, lahko nenadoma strah izbruhne in se manifestira v deviantnem ravnanju. (Arnejčič 2008, 221)

- **Jeza**

Teoretiki, ki proučujejo čustva, niso enotni, ali je jeza primarno človekovo čustvo ali pa izhaja iz stresnih situacij, vendar so enotni, da služi številnim funkcijam prilagoditve posameznika. Jeza organizira in regulira fizične in psihološke procese, ki so povezani s samoobrambo. Kadar posameznik postane jezen, se njegov srčni utrip poveča, poveča se nastajanje testosterona, poveča se raven stresnega hormona v krvi in leva polovica možganov postane bolj stimulirana. Po mnenju nekaterih psihologov se takrat začne spreminjati tudi miselnost posameznika, zaradi jeze postane posameznik veliko bolj negativno nastrojen do sveta.

Jeza posameznika ima nalogo, da mu na poti do njegovega cilja pomaga premagovati ovire. Kljub temu pozitivnemu učinku pa lahko jeza povzroča precej težav v posameznikovem širšem in ožjem okolju. V trenutkih jeze so določeni deli posameznikovih možganov veliko bolj stimulirani kot ponavadi, mišice pa napete in pripravljene na boj, kognitivni procesi se upočasnijo, poslabšata se fina motorika in občuljivost na bolečino. Vendar jeza sama po sebi ni težava, težava nastopi, ko se jeza izrazi v obliki nasilnega dejanja nad nekom v okolici. Vojak na mirovni misiji je npr. doživel slabo izkušnjo, zato se v njem skriva jeza, ki se pokaže v nerazumem dejanju posameznika. Zato je pomembno, da je vojak dobro usposobljen, da zna regulirati čustva, kot je jeza, in odreagira na način, ki ga nauči vojaška

organizacija med usposabljanjem, saj je med mirovno misijo soočen s številnimi situacijami, ki imajo za posledico jezo. Pomembno je, da zna vojak jezo regulirati do te mere, da ne vpliva na izvedbo dane naloge. (American Psychological Association)

Spodnji zapis Jima Fredericka iz dela »Black Hearts« opisuje občutke vojaka ob eksploziji, ki so ji bili vojaki na misiji priča in se ji je enota le za las izognila: *»Nepopisna jeza se je začela porajati v meni. Veliko ljudi je prišlo pogledati, kaj se je zgodilo, in zdi se mi, da prav vsak od njih ve, kdo je krivec. On, on ,on ali on, prav vsak je lahko tisti, ki nas je želel mrtve. Toda nihče noče dati nobenih informacij. Kako si jih ne bi želel mrtve, te ljudi, ki ščitijo tistega, ki nas je hotel ubiti? Kako naj v sebi potlačim ta bes, ki jim je namenjen?«* (Frederick v Tripodi 2011, 210)

V takšnem okolju vsakdo sumi vsakega, celo otroke, tudi tiste torej, za katere ni nobenega razloga za sum; kaj kmalu pa se ta sum sprevrže v sovraštvo. Kot v primeru masakra My Lai, ki se je zgodil med Vietnamsko vojno in v katerem so pripadniki ameriške vojske pobili med 347 in 504 neoboroženih civilistov, predvsem otrok, žensk in ostarelih, za kar naj bi bilo krivo sovraštvo, saj so bili Američani prepričani, da so mine polagali predvsem prebivalci, če pa jih že niso lastnoročno polagali, so pa zagotovo vedeli, kje so, a niso opozorili ameriških enot. Iz tega je izhajalo močno sovraštvo usmerjeno proti tem ljudem, ki je imelo v ozadju skrito obupno željo po preživetju. (Tripodi 2011, 208–212)

Podobno je pri vojaki na mirovnih misijah; zaradi strahu se pojavi obupna želja po preživetju, po vrnitvi domov, po tem, da bodo spet videli svoje družine, kar pa vodi v bes in sovraštvo do tistih, ki bi lahko bili krivi za to, da se ne bi več vrnili domov, da bi jih doletela smrt. V tej obupni želji po preživetju in besu, ki sledi, so nepremišljena dejanja dokaj logično nadaljevanje čustvenega stanja. Pogostokrat se zgodi, da smrt ali poškodba, ki se zgodi sovojaku, močno vpliva na vso enoto; v vojaki sproži željo po maščevanju nad tistimi, ki bi naj bili krivi (sovraštvo se prenese na celoten narod ali celotno območje, ne toliko na posameznike). (Tripodi 2011, 208–212)

6.4 Vpliv pomanjkanja spanja na ravnanje pripadnikov mirovnih sil

Spanje je ena od temeljnih fizioloških funkcij. Spanje je med drugim pomembno za delitev celic, rast organizma, vzdrževanje telesne temperature in oblikovanje spomina. Telesni napori in stresne situacije vplivajo na povečano potrebo po spanju, hkrati pa ekstremno stresne situacije privedejo do tega, da spanca ni dovolj ali pa je nekvaliteten, to pa privede do pomanjkanja spanja. (Jurdana 2012, 9; Palmblad, 1979)

Pomanjkanje spanja je bilo predmet številnih raziskav. Ugotovili so, da spanje ni le počitek, pač pa je proces, med katerim so v možganih številni deli aktivni celo bolj kot v času budnosti. Pomanjkanje spanja vpliva na naše obnašanje, razpoloženje, zdravje in sposobnosti sprejemanja odločitev. (Jurdana 2012, 91–93)

Pomanjkanje spanja je pogostokrat razlog za nesreče in napake, saj vpliva tako na duševno zdravje kot na fizično počutje posameznika.

Psihologa Katz in Landis sta proučevala moškega, ki je bil buden kar deset dni zapovrstjo. Ugotovila sta, da je postal razdražljiv, prepirljiv in dezorientiran v času in prostoru, začel je halucinirati.

Raziskovalci so ugotovili, da so ljudje, ki imajo pomanjkanje spanja, bolj nagnjeni k samomoru, užijejo več alkohola in imajo nižje moralne norme. Poleg tega pa se z večjim obdobjem budnosti (več kot 40 ur) začnejo kazati znaki povišanega tveganja za duševno zdravje posameznika, ti pa so: zaspanost, stres, depresija, živčnost, psihična razdražljivost, raztresenost, slabšanje spomina in koncentracije ter posledično težave s pozornostjo in zbranostjo. V hujših primerih lahko ljudje postanejo zmedeni, tesnobni in dezorientirani. (Jurdana 2012, 91–107; Palmblad, 1979)

Vojaki, pripadniki mirovnih sil, svoje delo opravljajo v okoliščinah, ki jim pogostokrat ne omogočajo dovolj spanja. Ekstremne okoliščine, veliki telesni napori in nenehen občutek nevarnosti po eni strani povečajo vojakovo potrebo po spanju, po drugi strani pa mu onemogočajo kvaliteten in zadosten spanec. Pomanjkanje spanja, ki se kaže skozi zgoraj opisane znake, pa lahko zamegli vojakovo presojo in pripomore k temu, da vojak stori deviantno dejanje.

6.5 Kognitivna neusklajenost in kognitivna kontrola

Obnašanje, ki je ponavadi definirano kot nenormalno in nenavadno, psihologi pojasnjujejo s tem, da je posameznikova osebnost takrat v nesoglasju z njenim okoljem in zahtevami tega okolja.

Kognitivna neusklajenost se pojavi takrat, kadar smo prisiljeni igrati vlogo (ali storiti nalogo), ki se ne ujema z našimi ponotranjenimi prepričanji. To se kaže v tem, da se med našimi dejanji in našimi prepričanji ustvari prepad. Kognitivna neusklajenost je napetost, ki se lahko odraža v spremembi posameznikovega obnašanja ali pa v spremembi posameznikovih prepričanj. Ljudje so pripravljene storiti marsikaj, da se ta napetost zmanjša in da se odnos med ravnanji in normami zmanjša. Večji kot je ta prepad, večja je motivacija, da se napetost zmanjša; po bolj drastičnih ukrepih je posameznik pripravljen poseči po rešitvi napetosti. Napetost je majhna v primeru, ko vojak rani nekoga, če je bilo njegovo življenje ogroženo. Napetost pa raste, če je isto dejanje storjeno v primeru, da vojak ni bil ogrožen. Takrat se napetost poveča, odvisna pa je tudi od vojakovih vrednot, predpostavk in prepričanj.

S kognitivno neusklajenostjo psihologi pogostokrat razlagajo, zakaj »normalni« ljudje delajo nore stvari, pametni ljudje počnejo neumne stvari, vse le zato, ker so vloge, v katere so postavljeni, v nesoglasju z njihovimi notranjimi prepričanji.

Če izhajam iz predpostavke, da ima vsakdo tako »dobro« kot »zlo« stran, potem je dobra stran vsakega posameznika povezana z raciom, redom in modrostjo. Slaba stran pa je povezana z kaosom, deorganizacijo, neracionalnostjo in z nagoni. Trdim lahko, da je racionalna stran povezana z želeto si, medtem ko je stran kaosa povezana z nagoni. Ljudje postanejo zlobni, kadar popusti kognitivna kontrola in so načini obnašanja, ki so sprejemljivi s strani družbe in jih posameznik ponotranji, blokirani, izničeni ali pa spregledani. Kadar kognitivna kontrola popusti, je posledica zmanjšan vpliv vesti, manjši vpliv samopodobe, zmanjšan občutek osebne odgovornosti, spremenljivost obnašanja, zmanjšan občutek sramu, krivde, strahu in analize sorazmernosti učinkov lastnih dejanj. Takšna preobrazba se lahko doseže na dva načina: s procesom anonimnosti storilca in s procesom zmanjšanja pomembnosti samopodobe.

Prvi proces bom opisala pri vplivu skupine. Drugi proces pa pomeni, da se zmanjša pomen samopodobe, ponavadi na takšen način, da se zmanjšata prištevnost in čustvena vpletenost osebe. Ponavadi vojaki to dosežejo s tem, da jemljejo droge in alkohol, da se zmanjšajo močni občutki.

Deindividualizacija povzroči unikatno psihološko stanje, pri katerem posameznikovo obnašanje preide pod nadzor trenutnih zahtev situacije in bioloških, hormonskih potreb. Razmislek in racionalen odziv nadomesti čustven, nagoni odziv.

Psihologi trdijo, da se obnašanje in dejanje človeka ustvari v interakciji med osebnostjo pomeznika in situacijo, v katero je postavljen. Človek ni pasiven subjekt, ki je postavljen v določeno situacijo brez možnosti vpliva. Ljudje imajo možnost odločanja, v katere situacije bodo vstopili in kako bodo s svojo prisotnostjo vplivali na dano situacijo, vplivajo tudi na druge udeležene in to na različne načine. Posameznikovo obnašanje je v določeni meri odvisno tudi od bioloških dejavnikov in kulturnih norm. Posameznik je dejanski izvajalec dejanj s svojo svobodno voljo in racionalno izbiro. Razen patoloških osebnosti bi se posamezniki morali zavedati svojih ravnanj in možnosti kaznovanja. Ta pogled na posameznikova ravnanja govori o tem, da ima vsak posameznik možnost in moč, da se upre nemoralnim zahtevam okolja. (Zimbardo 2008, 382–390)

Po Zimbardovem mnenju je zgodovina pokazala, da nista obstajala posameznik ali država, ki ne bi bila sposobn zlega. Poveljnik grške vojske je npr. pred napadom na Trojo dejal:« Ne bomo pustili niti enega živega (Trojanca), niti nerojenega otroka, niti tisti ne sme preživeti!» To je bil ukaz poveljnika takratne najbolj civilizirane države, zibelke. (Zimbardo 2008, 12)

Beno Arnejčič podobno pravi, da se v podzavesti vsakega od nas skriva okruten potencial in surovost, ki lahko izbruhne in privede posameznika do grozljivih dejanj z nepredvidljivimi posledicami (Arnejčič 2008, 220)

6.6 Vloga rasizma

»*War and especially race war leads to brutalization, which leads to atrocity*« (Christopher Browning v Razack 2004, 51)⁴

Zgornja misel Christopherja Browninga nakazuje na to, da se vsaka vojna, v kateri so vpletene rasne nestrpnosti, lahko konča z zločini nad nedolžnimi civilisti. Če pogledamo mirovne operacije in sledimo govorom nekaterih politikov, dobimo občutek, da obstaja pozitiven lik pripadnika mirovnih operacij na eni strani in zlo na drugi strani, s tem pa dobimo

⁴ Vojne, še posebej tiste, ki temeljijo na rasni osnovi, vodijo v brutalnost. Brutalnost pa vodi v vojne zločine.

občutek pripadnosti in zavedanja, identiteto, ki je predvsem rasno strukturirana. Nazivamo se civilizirana ljudstva, ki so poklicana, da učijo in stražijo necivilizirana ljudstva tretjega sveta. Paradigma reševanja »drugih« nam daje občutek superiornosti. Zaradi poudarka na sočutju in pomilovanju ljudi tretjih držav, se lahko zgodi, da pride do pomanjkanja spoštovanja teh ljudi, ko pridejo v stik z njimi. Če v zgodbo, ki pripoveduje o »prvem svetu«, ki pomaga »tretjemu svetu« pri modernizaciji, vstopimo z očmi rasizma, je pričakovano, da se s tem ustvari občutek dominance. Argument, ki pripoveduje o tem, da so moderne mirovne operacije v prvi vrsti in predvsem kolonialni projekt, ki razkrije tri pomembna dejstva o povezanosti med rasizmom in dominanco »prvega sveta«. Prvič, mirovniki imajo v glavi predstavo, da odhajajo v »tretji svet«, da rešijo ljudi plemenske skupnosti in etničnih nesoglasij. Na misije odhajajo kot člani družine civiliziranih narodov, narodov, ki sami sebe tretirajo kot nosilce bremena »belih«, da civilizira in uči ljudi, ki prihajajo iz manj civiliziranih držav. (Razack 2004, 7–8)

Kot drugo pa imajo takšne zgodbe, ki se vtisnejo nekam v podzavest, zelo veliko moč in vpliv na ljudi. Ne glede na barvo kože in korenine pripadnikov mirovnih operacij imajo le-ti občutek, da odhajajo na civilizacijsko misijo. Tu dodajam misel, da se »moškost« v družbi pogosto povezuje z nastankom naroda, zato je moškost postala rasni imperativ, o čemer je govoril že George Mosse, ki je proučeval nacistično obdobje Nemčije. (Razack 2004, 156)

Kot tretje pa so del te zgodbe o rasni superiornosti tudi povsem navadni državljani, recimo prek povprečnega prepričanja o nehumanosti ljudstev tretjega sveta. Ironija je, da sami sebe prek zgodb, ki se širijo o mirovnih operacijah, dojemamo kot civilizirana in superiorna ljudstva, ki imajo težko nalogo, da vzdržujejo red in mir. Ko pa se v medijih pojavijo zgodbe o nasilju, ki ga storijo pripadniki mirovnih operacij, so zgodbe v medijih prikazane na način, da so bili v bistvu vojaki žrtve in ne domačini. Znan je primer incidentov, ki so se zgodili v Somaliji leta 1993, ko je potekala misija UNOSOM – uboj neoboroženega Somalijca, pri čemer so bili ranjeni tudi nekateri lokalnih prebivalci, mučenje in umor Shridana Arone-a, ko so mirovniki pridržali in poniževali otroke, in številni incidenti poniževanja in nasilja nad domačini. Zanimivo je, da so bili številni primeri zločinov dokazani med ameriški, kanadskimi, italijanskimi in belgijskimi vojaki, vendar niti enega od zločinov niso storili botsvanski vojaki, ki so prav tako sodelovali na misiji. Kot so poročali, so se botsvanski vojaki po svojem ravnanju razlikovali od velike večine drugih pripadnikov na misiji. Bolje so se ujeli z lokalnim prebivalstvom, več so upoštevali lokalne zakone, povprečno so sodelovali pri večjemu številu humanitarnih konvojev. V medije so prišle zgodbe nekaterih zahodnih

novinarjev in vojaških častnikov, da so Somalijci agresivni in spoštujejo samo njim nadrejeno silo, kar se je s primerom botsvanskih vojakov izkazalo kot neresnica, saj so le-ti uspeli slediti zastavljenim ciljem misije brez nasilnih incidentov. (Razack 2004, 156)

Kako bi lahko torej razložili nasilje, ki so ga izvajali vojaki iz t.i. prvega sveta?

Albert Bandura, profesor s Standfordske univerze, je naredil raziskavo s študenti, in sicer jih je postavil v dve sobi, tako da se med sabo niso videli niti se niso poznali. Rečeno jim je bilo, da pomagajo drugi skupini, ki ima težave, na način, da jih lahko za njihove napake kaznuje z električnim šokom. Rezultati raziskave so bili zelo zanimivi. V primeru, ko študentom niso dali nobenih informacij o drugi skupini (tisti, ki je rabila »pomoč«), je bila povprečna jakost uporabljenega toka 5. V primeru, ko so raziskovalci o drugi skupini širili dober glas, o njihovi prijaznosti, pridnosti itd, je jakost uporabljenega toka v povprečju padla na 3. V primeru, ko pa so razisovalci o drugi skupini širili slab glas o njihovi težavnosti, agresivnosti, nepripravljenosti na sodelovanje, pa se je jakost uporabljenega toka povečala na 8. Raziskava je pokazala, kako velik vpliv na obnašanje ima predstava, ki jo posameznik dobi o nekom, pa čeprav osebe/skupine sploh še ni srečal. Zaskrbljujoče je dejstvo, da ima negativna predstava o nekom lahko tako velik vpliv na nasilna dejanja zoper tega posameznika oz skupino ljudi. (Zimbardo 2008, 16–19)

Primer lahko uporabim vojake, ki se udeležijo mirovne misije. Dojemanje misije s stališča vojaka zahodnega sveta je drugačno od vojakov, ki prihajajo iz okolja, bolj podobnega tistemu, v katerem se misija odvija. Vojaki pridejo v okolje, ki se dojema kot necivilizirano, kolonialno ozemlje, svet, v katerem prebivalci nimajo enakih moralnih in pravnih pravil kot prišleki. Lokalno prebivalstvo se pogosto počuti nespoštovano zaradi občutka podrejenega moralnega in rasnega stanja. Občutke vojakov najbolje opiše citat italijanskega vojaka, ki je sporegovoril za kanadsko revijo Panorama in je bil prisoten na misiji v Somaliji: »*In Somalia we were no longer ourselves. We were no longer the people we were before. You could pass from a civilized world to an uncivilized world: you could no longer find Saturday and Sunday, you no longer eat meals, you no longer sleep...*«¹ (neznani italijanski vojak v Razack 2004, 56)⁵

Ob izvajanju mirovni operacij, ki so opisane v prvem poglavju, se veliko zahodnih narodov počuti kot del družine civiliziranih, pripadniki mirovni misij, ki izhajajo iz teh držav pa del

⁵ V Somaliji nismo bili več podobni sebi, nismo bili več ljudje kot poprej. Človek z lahkoto prestopi iz civiliziranega sveta v neciviliziranega in ne poznaš več sobot in nedelj, nič več ne ješ, nič več ne spiš...

globalne civilizacijske misije. Deviantnosti, kot so pretepanja domačinov, mučenja, ponižanja, posilstva in umori, po mnenju številnih raziskovalcev spominjajo na kolonialno nasilje. To je nasilna praksa, ki omogoča mirovnikom, da vzpostavijo nadzor nad situacijo v tretjem svetu in potrdijo države zahodnega sveta kot mogočne in superiorne.

V delu Somalia Affair je Razack opisal primer Robinsona Crusoea, ki na otočku, na katerem se znajde kot brodolomec, vidi utelešenje svojega strahu pred kanibali, ki pa ima malo skupnega z realnostjo. V svojem stanju na tem otoku se je počutil, da mora ali nekako potrditi svojo superiornost ali pa bo zapadel v primitivnost (od vsakega domačina je rabil npr. dokaz, da ni kanibal). Srečanje domačinov s Crusoejem je podobno srečanju mirovnikov z domačini, srečanje zahodne miselnosti in realnosti, ki je tej miselnosti nasprotna in na katero projicirajo svoje travme. Za psihološko identiteto in samo potrditev tistega, ki se znajde v tujem okolju, je pomembna drugačnost in pa tudi nasprotnost koloniziranega. Kot velja za Crusoeja, se tudi mirovniki srečujejo z dejstvom, da še preden se odpravijo na misijo, sami sebe dojemajo kot tiste, ki imajo superiorno moralno zavest in dolžnost, da poučijo in uredijo razmere v tretjem svetu. Nekateri posamezniki to nalogo dojemajo kot kolonizatorji, drugi preprosto kot poslanstvo, da poskušajo narediti nekaj dobrega na nemirnem območju. Na sojenju enemu od kanadskih vojakov, ki so storili zločine na območju Somalije, je vojak prikazal soočenje med vojaki in domačini Somalci kot srečanje ljudi čistega snega iz gorskih območij Kanade» in ljudi »vroče puščave«, kar je zanimivo s tega razloga, ker se v teh kolonialnih težnjah v prisposodbe vpletajo pokrajinske značilnosti. Vroča Afrika se je v številnih prisposodobah, ki so jih omenjali mirovniki, zdela kot vroč »pekel«; sebe pa so dojemali kot nekakšne svetnike v tem okolju. (Razack 2004, 58–59)

Hugh Ridley loči dve vrsti nasilja, ki ga storijo vojaki v takšnem okolju, in sicer *funkcionalno nasilje*, ki služi temu, da se nasilne domačine spravi v okvire »normalnega«, in *samoopravičevalno nasilje*, ki mirovnikom služi, da se dokažejo in premagajo strahove in nevarnosti, ki naj bi ogrožale mednarodno okolje. Pri kriminalnih dejanjih, ki jih storijo mirovniki, je včasih težko ločiti, za katero od oblik nasilja gre, ali je poledica občutka, da so se vojaki znašli v sovražnem in tujem okolju, ali pa gre za občutek, da branijo svojo lastno moškost oz. moškost celotnega naroda. (Razack 2004, 58–59)

Da lahko nasilje pripadnikov mirovnih sil primerjamo s kolonialnim, je potrebno dati poseben poudarek na rasni aspekt. Pri »srečanju« mirovnikov in prebivalcev tretjega sveta gre velikokrat za srečanje na bivšem kolonialnem ozemlju, ki je za Zahod zelo dolgo

simboliziralo barbarizen. Raziskovalec Sherene H. Razack trdi, da je povezava med rasno moškostjo in nastankom naroda zelo tesna. Razack trdi, da ima rasa večji vpliv na nasilje kot vojne razmere, v katerih se vojaki na misiji znajdejo. Pogostokrat se takšno nasilje dojema kot rezultat vojni podobnih razmer; nezavedno ustvarja povezavo med splošno sprejeto idejo moralne superiornosti zahoda in nasiljem, ki je storjeno v imenu državitvornosti. Te povezave nam omogočajo vpogled v povezave med raso, narodom, nasiljem in materialnimi posledicami našega pozicioniranja v mednarodnih in narodni mitologiji. Vedno obstaja prepada med mitologijo in tem, kako se jo uresničuje, med idealno sliko naroda in posamezniki, ki uresničujejo nacionalno pripadnost skozi navidezen vstop v to mitologijo. Dokazovanje rasne superiornosti se npr. lahko vidi skozi sam namen mirovne operacije, da se vzpostavi, ohrani ... mir, toda težko si predtavljamo, da vojak svojo superiornost dokazuje na način, da straži šestletnega otroka pod žgočim soncem (primer v Somaliji). V takšnih primerih si težko zamislimo, kaj je gnalo vojake, da so storili takšna dejanja, in tudi tiste, ki so v nekaterih primerih dejanja celo posneli, jih opazovali, a ukrepali niso. (Razack 2004, 63)

Raziskovalec Razack gre v svojem raziskovanju tako daleč, da trdi, da smo mi vsi povezani z nasiljem, ki ga storijo pripadniki mirovni sil, in bomo tako dolgo, dokler si bomo delili prepričanje, da je naloga in dolžnost zahoda, da disciplinira in uči tretji svet. Tako dolgo bo nasilje storjeno v imenu celotnega zahoda, dokler v njem sodelujemo, ga opravičujemo ali pa ga pometemo pod preprogo. (Razack 2004, 117–152)

6.7 Vloga spola

Oborožene sile so bile od nekdanj tradicionalno moško okolje, ki je bilo glede tega dolga leta nedotakljivo. V tem poglavju se bom osredotočila na to, kako vojaki gradijo svojo spolno identiteto-moškost in kako je povezana z gradnjo identitete vojaka in prestopanjem meja, ki vodijo v deviantna ravnanja. Gradnja moške identitete je pogosto povezana s tem, da vojaki identificirajo podobo »drugih«, ki predstavljajo ženski, podrejeni pol. Pogostokrat to identiteto prevzamejo ženske, otroci ali pa v primeru mirovni operacij kar manj civilizirano prebivalstvo države, kamor so napotene mirovne sile. (Razack 2004, 59)

Še vedno obstaja prepričanje, da je moški spolni hormon – testosteron, posebno njegova raven v krvi, odgovoren za dominantnost, agresivnost, moč in pripravljenost na boj. Zato se

možatost dojema kot kvaliteta, ki bi jo naj imel dober vojak. Ta kvaliteta pa ne izvira le iz biologije, ta ji daje le predispozicije, pač pa zahteva intenzivno socializacijo in trening, ki potem vplivata na obnašanje in razvoj posameznika. (Goldstein 2001, 148)

Raziskovalka Tracy Karner je npr. proučevala vojake, ki so se vrnil iz Vijetnama, in trdi, da je bilo deviantno njihovo deviantno ravnanje odziv na takratne okoliščine in hkrati poskus, da bi vojaki izvajali tradicionalno moškost, za katero sta seveda značilni moč in agresivnost. Vse to pa se najbolj kaže v dejstvu, da se nasilje največkrat zgodi nad najšibkejšimi – otroki, ženskami in rasnimi manjšinami. Mirovniki delujejo v okolju, ki je samo po sebi rasistično, seksistično in homofobično. (Razack 2004, 30)

Pogostokrat sta spol in kultura povezana. Kultura uporablja spol pri ustvarjanju socialnih vlog, ki omogočajo vojno. Sherene Razack v svojem delu *Dark Threats in White Knights* razlaga, kako je raziskovalec Hugh Ridley v svojem delu *Images of Imperial Rule* razlagal, da so francoske, angleške in nemške kolonialistične aktivnosti opisane v narodni zavesti in kako je izvajalec teh kolonialnih aktivnosti popoln moški lik, ki je del te narodne zavesti. To vlogo predstavlja torej belec, moški, ki nadzoruje manj civilizirane narode. (Razack 2004, 58–59)

Nemški raziskovalec Klaus Theweleit je v svojem delu *Male Fantasies* (Razack 2004, 55) na primeru nemških fašistov raziskoval psihološke dimenzije ustvarjanja sebstva skozi rasno nadvlado drugih kultur. Ugotovil je, da se je fašistično nasilje od leta 1920 do 1930 rodilo iz internega strahu pred »ženskostjo«, ki jo simbolizira množica, in posledično pred razpadom njihovega ega. Rasna dominacija v svojem bistvu tako predstavlja moškost in preprečuje subjektu, da bi ga kolektivno nezavedno potegnilo vase. V bistvu fašisti hrepenijo po lastnostih v družbi, ki predstavljajo ženskost (mehkobo, občutljivost ...), vendar bi pomenilo prepustiti se temu isto kot izgubiti svoj jaz in nadzor. Zato se zatečejo v oboroženo organizacijo, kjer vlada moškost in vzpostavijo distanco do sveta, ki jim nenehno grozi z dezintegracijo. Skupina, ki je trdna, organizirana in predstavlja faličen objekt, je znotraj množice in se bori, da jo množica ne potegne vase. Asketizem in samokontrola, ki jo poudarjajo, sta načina, kako ostati zunaj množice, prav tako nasilje, ki ima pri tem osrednjo vlogo.

Vse te ugotovitve, ki jih navaja Theweleit, so poskus, kako pojasniti ravnanja vojakov, ki storijo deviantna ravnanja iz strahu, da bi jim okolje, v katerem se znajdejo, odvzelo identiteto, ki temelji na moškosti, in se ga na nek način bojijo. Ni rečeno, da nevarnost, ki jo

čutijo vojaki, dejansko obstaja, dovolj je, da obstaja občutek, da se želijo nekako distancirati od okolja, v katerem so se znašli, in ohraniti svojo identiteto. Narodi tretjega sveta v očeh mnogih prišlekov predstavljajo neciviliziranost, surovost, ki v njihovi predstavi o svetu definira civiliziranost in tako postavlja zahodni svet hierarhično višje in daje občutek popolne kontrole, ki pomembno vpliva na definiranje moškosti. Popolnoma nesmiselno je dejstvo, da so ljudje tretjega sveta dojeti kot necivilizirani, medtem ko nekateri mirovniki mučijo ljudi, da bi dokazali, da imajo dejansko kontrolo nad situacijo in področjem. (Razack 2004, 56)

Sherene H. Razack trdi, da je ravno povezava med nacionalizmom in moškostjo tista, ki je povzročila toliko polemik pri vključevanju žensk, homoseksualcev in črncev v vojsko. Skozi zgodovino je prišlo do izgube moške dominance in hierarhije, ki je bila značilna za obdobje kolonializma, zato se skozi nasilje skuša definirati moškost. To nasilje je usmerjeno proti drugim, šibkejšim, t.j. drugim rasam, ženskam in otrokom. (Razack 2004, 59–62)

Članek na to temo ameriškega pisatelja Normana Mailerja je s freudovsko analizo iraške vojne zelo razburil ameriško javnost. V tem članku avtor trdi, da je bilo posredovanje v Iraku posledica občutka, da so belopolti moški izgubili svojo možatost in svojo dominanco. Vzrok te izgube je feminizacija družbe, saj so si ženske zagotovile pomembno pozicijo znotraj družbe in postale enakopravne moškim. Prav tako so postale rasne manjšine enakovredne, se postavljajo na pomembnejše pozicije, npr. v nekaterih športih so črnci nepremagljivi. Prav zato belopolti moški potrebujejo vojsko, da lahko dokažejo svojo možatost in rasno prevlado. Vsaj v vojski še vedno prevladujejo moški in to pripadniki bele rase. Avtor članka trdi, da se bodo podobne akcije nadaljevale prav zaradi tega razloga, ker belopolti moški nimajo kje drugje izkazati in potrditi svoje moškosti in dominance. (Mailer 2003)

Nekaj podobnega je ugotovil raziskovalec Euan Hague, ki je proučeval posilstva, ki so jih zagrešili srbski vojaki nad muslimanskimi moškimi, ženskami in otroki, in ugotovil, da je takšno nasilje bistveno za potrditev vojakove hetero-narodnosti (da se dokažejo razlike v narodnosti med vojakom in žrtvijo). Z dejanji posilstev žensk in otrok, opazovanjem posilstev drugih vojakov se dokazuje dominantni položaj moškosti kot tudi dominantni položaj določene narodnosti (v tem primeru Srbov nad muslimani). (Razack 2004, 63)

Različni avtorji prihajajo torej do podobnih zaključkov: spol igra določeno vlogo pri deviantnih ravnanjih vojakov. Toda na kakšen način?

Vloga moškega v družbi se je z leti vsekakor spremenila. Moški niso več tako dominantni, niso edini, ki prinašajo hrano, medtem ko ženske skrbijo za ogenj. Ženske so prevzele pomembno vlogo v družbi, razlike med spoloma se tako v socialnem kot v ekonomskem pomenu nezadržno manjšajo. Tudi v vojsko so se ženske pričele vključevati v večji meri, zato se očitno moški počutijo ogrožene v družbi in kot pravi Norman Mailer v New York Timesu, »da so se Združene države odločile za iraško vojno samo zato, da bi lahko ameriški belopolti moški nekje pokazali svojo možatost in svojo prevlado, kajti ženske so si zaradi feminističnega gibanja zagotovile pomemben družbeni položaj in močno zamajale prevlado belopoltnih moških.« (Mailer 2003)

Čeprav v nobeni študiji ni dokazanih razlik, da so za nasilna dejanja bolj dovzetni moški kot ženske, je mogoče, da v primeru deviantnih ravnanj, ki se zgodijo v okviru mirovnih operacij, lahko v določeni meri vpliva občutek zatiranosti moških, ki v narodih tretjega sveta, kamor pridejo izvrševati svoje naloge, vidijo tamkajšnje prebivalce kot podrejene in zato z dejanji ponižanja, spolnega nasilja, mučenja in tudi usmrtitev potrjujejo svojo nadvlado in identiteto moškosti.

6.8 Napake pri odločanju lahko vodijo v deviantna ravnanja

Danes so v sodobnih oboroženih akcijah potrebni posamezniki, ki znajo sprejemati odločitve v skladu z moralnimi načeli. Na žalost je človeška narava nagnjena k napakam in odklonom. Sposobnost moralne presoje posameznika je večdimezionalni koncept, ki vsebuje mešanico zaznavanja, motivacije in čustev, ki vplivajo na sprejemanje odločitev posameznika. Vsak posameznik je odgovoren za svoje odločitve, vendar se posamezniki močno razlikujejo med sabo, zato se tudi odločitve v istih situacijah razlikujejo. Številni procesi, ki oblikujejo sodobnega vojaka in so ključnega pomena za normalno funkcioniranje vojaške organizacije, pa lahko imajo škodljiv vpliv na sposobnost moralne presoje posameznika. Nekateri elementi vojaške kulture v interakciji z osnovnimi psihološkimi procesi lahko vodijo do deviantnih ravnanj. (Tripodi in Wolfendale 2011)

- **Sprejemanje odločitev**

Po mnenju psihologov, ki raziskujejo to področje, se posamezniki ponavadi odločajo na dveh nivojih; prvi je, ko so odločitve sprejete intuitivno, hitro, drugi pa, ko so sprejete počasi in s premislekom. Intuitiven, hitri pristop je takrat, kadar reagiramo avtomatsko, refleksivno, naučeno in po občutku.

Drugi pristop pa govori o tem, da je odločitev sprejeta s premislekom, uporabljen je racionalen pristop, gre za to, da se pretehtajo vse možnosti in upoštevajo vsi faktorji.

Po mnenju psihologov je sprejemanje avtomatskih odločitev zelo razširjen način in tudi zelo učinkovit. Racionalen pristop pa je učinkovit v primerih, ko so odločitve zelo razsežne in vključujejo veliko spremenljivk. Vendar pa na posameznikove odločitve vplivajo čustva, razlogi, biološki nagoni in socialni vplivi. Vse to lahko vodi do napak pri odločanju. Kakšne vrste napak se pojavljajo pri sprejemanju odločitev?

- Ljudje so kognitivno leni po naravi. Nimajo želje, da bi stopili izven znanih okvirjev in poiskali rešitve in nove informacije za nastalo težavo.
- Posameznik se osredotoči na en sam aspekt težave, na vse ostale pa pozabi, kar vodi do nepopolnih rešitev in napačnih odločitev.
- Na odločitve ljudi vplivajo zunanji faktorji in notranji motivatorji.

Sprejemanje odločitev na mirovni misiji velikokrat vodi do moralnih dilem, ko se mora vojak odločiti med dvema možnostima, ki sta moralno zavezujoči in izključujoči. Najpogostejša takšna dilema je dilema vojaškega poveljnika, ki se mora odločiti med varnostjo enote in uspehom misije. V neki kanadski študiji so ugotovili, da je kar 30 % od 600 vojaških poveljnikov, ki so opravljali delo na mirovni misiji, spremenilo dane ukaze ali pa jih celo niso upoštevali, da so zaščitili varnost svoje enote. (Tripodi in Wolfendale 2011, 218-220)

- **Vpliv individualnih značilnosti**

Večina posameznikov bide notranji boj med nesebičnostjo do drugih na eni strani in egoizmom na drugi. Po eni strani posameznik ni ravnodušen do svoje okolice, po drugi strani pa ponavadi ubere najlažjo pot. Vendar nekateri posamezniki lahko nadvladajo vplive okolice, kot sta to storila npr. poveljnika ameriške vojske Harry Stanley in Calley, ki sta se uprla ukazu, da je potrebno postreliti ženske in otroke v kraju My Lai v južnem Vietnamu, čeprav sta bila edina, vsi ostali vojaki so se podali na ta pokol. Poveljnik Stanley je dejal: »Ko

so mi naročili, naj streljam te ljudi, sem vedel, da to ni nikakršen ukaz, to je norost! Nisem se čutil dolžnega, da ubogam ta ukaz.« . (Tripodi in Wolfendale 2011, 221)

Psihologi, ki proučujejo načine sprejemanja moralne odločitve, so ugotovili vpliv moralnih sposobnosti (moralna zaznava, sposobnost presoje, motivacija in karakter) in pa osebnostne lastnosti (sposobnost empatije, zmožnost kontrole, odgovornost) na sprejemanje odločitve posameznika. (Tripodi in Wolfendale 2011, 221)

7 SITUACIJA

7.1 Območje zla

Veliko raziskovalcev se je skozi zadnjih nekaj desetletij spraševalo, kaj je krivo, da se zgodijo vojni zločini, da bi lahko znake prepoznali že prej in takšna dejanja preprečili v prihodnosti. V tem poglavju bom skušala izpostaviti in najti vzroke za deviantnosti, ki se zgodijo v določenih okoliščinah. Poudarek bo na okoliščinah, ki morebiti vplivajo na to, da se deviantno dejanje zgodi. Če govorimo o dejanju, ki ga stori posameznik ali manjše število posameznikov, potem bi v tem primeru lahko sumili individualne lastnosti posameznikov, ki so krive za deviantno ravnanje, vendar v kolikor gre za veliko število storilcev, je vpliv treba iskati v okoliščinah, v katerih se je dejanje zgodilo. Nove oblike vojskovanja, ki so se pojavile, izvajajo nenavadne in ekstremne pritiske na udeležence. Zato nekateri vojaki na te pritiske ne reagirajo v skladu s profesionalnimi vojaškimi vrednotami.

Specifično območje, kjer se dogajajo vojni zločini, na katere vpliva situacija, se v literaturi označujejo kot »območje zla«. To je tisto območje, kjer je povprečni posameznik bolj dovzeten, da stori deviantno ravnanje. Kljub vsemu se moramo zavedati, da so vojaki, ki storijo takšno dejanje, opravili izjemno zahteven program usposabljanja, ki je pripadnikom vcepil izjemen čut za kohezijo enote. Ta kohezija ima načeloma pozitivne učinke, razen v primerih »območja zla«, kjer ta lastnost lahko povzroči nevarno in uničujočo dinamiko enote.

Velik vpliv na posameznika ima fizični in psihološki vpliv bojišča, zato bom v tem poglavju opisala, kako ti vplivi okoliščin delujejo na posameznika, kar na koncu (lahko) privede do deviantnega ravnanja. (Tripodi in Wolfendale 2011, 201)

- *Raziskovanje vpliva situacije*

Teoretiki številnih znanstvenih smeri opozarjajo, da noben še tako trden karakter ni zagotovilo, da posameznik ne bo storil zlega dejanja. Ko so analizirali obnašanje posameznikov, ki so zagrešili zlo dejanje, so večino časa posvečali le ravnanjem posameznika, medtem ko so bile okoliščine dejanja zanemarjene. Večino raziskovanj je potekalo s fokusom na karakterju storilcev, medtem ko sta bili vloga in moč drugih faktorjev spregledani. Po teh raziskavah so bile ugotovitve, da bi moralno odgovoren vojak v vsaki še tako nenormalni situaciji moral presoditi, ali je dejanje moralno ali ne in s potem izvršiti pravo dejanje.

Psiholog Philip Zimbardo je še posebej poudaril, da smo ljudje nagnjeni k temu, da verjamemo v to, da so ljudje v svojem bistvu dobri in imajo zmožnost, da se uprejo zunanjim pritiskom in situacijski skušnjavi. Siciopsihologi so zbrali številne dokaze, da v večini primerov razlogov za deviantna ravnanja ni mogoče najti izključno samo v osebnostnih značilnostih, pač pa jih je potrebno iskati tudi v okoliščinah, kjer je bilo dejanje storjeno. James Waller je v delu *New Wars and New Soldiers* dejal, da ni pomembno kdo si, pač pa kje si. Situacija po njegovem mnenju vedno vpliva na občutke, misli in obnašanje. (Zimbardo 2008; Tripodi in Wolfendale 2011)

Profesor Paolo Tripodi, ki je raziskoval tematico vpliva situacije na deviantna ravnanja, je naredil preizkus s svojimi študenti, ki jih je vprašal vedno isto vprašanje: »Kaj bi storili s torbo denarja, ki bi jo našli na tleh?« Vendar je vsakokrat spremenil okoliščino, v kateri bi to torbo našli (enkrat bi bilo v njej samo par dolarjev, v naslednji situaciji bi bila količina denarja precej večja, v naslednji so bili spraševalci v situaciji, ko so izgubili službo, imeli velike dolgove, skratka bili v stresni situaciji ...). Na takšen način je Paolo Tripodi stopnjeval situacijo in skušal vplivati na čustveno plat vprašanih. Meril je čas, kako hitro so v posamezni situaciji vprašani našli odgovor. Ugotovil je, da smo v določenih situacijah bolj nagnjeni k temu, da sprejmemo odločitve, ki so moralno sporne. Če je odločanje upočasnjeno zaradi prisotnih stresnih dejavnikov, čustvene vpletenosti in posledično zmedenosti, smo v resni nevarnosti, da sprejmemo napačno odločitev oz. bolj se oddaljujemo od odločitve, ki bi jo v normalnih okoliščinah sprejeli kot pravilno.

Zgornjo situacijo lahko preslikamo na vojno območje, ki je nepredvidljivo in globoko čustveno okolje. V primeru mirovnih operacij pa je lahko prisotno še veliko civilistov, ki so na nekaterih območjih precej sovražno nastrojeni proti mirovnikom. Odločanje v takšnem okolju je lahko celo za najtrdnejše karakterje zelo oteženo. Vojaki morajo biti v nenehni

pripravljenosti, da so lahko vsak trenutek tarče napada, poleg tega se soočajo tudi z izgubo svojih sovojakov, kar je vse še dodaten stres. Veliko literature se ukvarja s psihološkimi dejavniki bojevanja in mirovnih operacij ter stresorji, ki spremljajo njihovo delovanje. Toda za objektivno razlago, kaj točno vpliva na to, da se deviantno dejanje zgodi, je potrebno upoštevati tudi nenormalne okoliščine, v katerih posamezniki delujejo, kar igra pomembno vlogo pri sprejemanju odločitev posameznika. (Tripodi in Wolfendale 2011, 202–204)

Po mnenju Philipa Zimbarda se lahko človekova osebnost drastično spremeni pod vplivom zunanjih okoliščin, saj lahko »dobri ljudje« nenadoma postanejo storilci najbolj grozljivih dejanj. Vsi radi verjamemo, da smo ljudje v osnovi dobri in da imamo zmožnost, da se upremo zunanjim pritiskom in skušnjavam. Radi ločimo svet na dobro in slabo in zanemarjamo vpliv človekove izkušnje, ki lahko zamegli mejo med dobrim in slabim. (Zimbardo 2008, 210)

- **Vpliv okolja**

Pomembno je, da razumemo vse ključne faktorje, ki vplivajo na sprejemanje odločitev posameznika. Zimbardo v delu *New Wars and New Soldiers* poudarja, da lahko tudi »dobra« osebnost stori deviantno ravnanje, če je postavljena v »zlo« okolje. Kaj točno predstavlja to »zlo« okolje za tiste, ki so v vojnih razmerah, bom skušala opisati v tem poglavju.

Nekateri primeri, ki jih bom opisala, ne spadajo v mirovne operacije, pač pa so del klasičnih oboroženih spopadov. Primere sem izbrala, ker opisujejo situacije, ki so zelo podobne tistim, s katerimi se srečujejo pripadniki mirovnih sil, in sem si jih zaradi njihovega slikovitega prikaza drznila vključiti v svojo diplomsko nalogo, čeprav niso del mirovnih operacij.

To »območje zla« je tisto okolje, kjer se se šteje vpliv sil, tako socioloških, psiholoških kot čustvenih in se močno razlikuje od okolja, ki ga posameznik pojmuje kot normalno. V primeru oboroženih sil, njihove priprave obsegajo številne zelo realistične programe usposabljanja, vendar je odločanje še tako usposobljenega posameznika v okolju, ki je izjemno kompleksno in nepredvidljivo, izjemno zahtevno. (Tripodi in Wolfendale 2011, 205)

O vplivih okoliščin na spremembo obnašanja posameznika priča eksperiment Standfordski zapor, ki je bil izpeljan poleti 1971 in se je odvijal na Standfordski univerzi (Stanford University). Idejni vodja eksperimenta je bil Philip Zimbardo, znani socialni psiholog, ki je želel dokazati, kako lahko izredne okoliščine spremenijo človekovo obnašanje. Ko so se študenti javili na njegov oglas, jih je razdelil v dve skupini – na paznike in na zapornike. Več

tednov so morali živeti skupaj in igrati svoje vloge. Zaporniki so živeli po trije v eni celici. Paznika pa sta bila vedno dva na izmeni. Vsaka skupina je imela svoje naloge, ki se jih je morala držati. Zaporniki so imeli zelo stroge omejitve in če so jih kršili, so imeli pazniki nalogo, da so jih kaznovali. Že po nekaj dneh so razvili tipično obnašanje za skupino, ki so jo igrali. Zaporniki so postajali ponižnejši, pazniki pa agresivnejši in dominantnejši. Vse dokler ni prišlo celo do mučenja zapornikov, poniževanja in celo seksualnih zlorab. (Zimbardo 2008, 210)

Eksperiment je postal dokaz, kako lahko slabe okoliščine in slab sistem vpliva na spremembo človekovega obnašanja. Lekcija tega eksperimennta je še danes aktualna in priča o tem, da je situacija zelo pomembna, ko govorimo o deviantnih ravnanjih posameznikov in skupin. Določene situacija lahko privedejo vojaka do ravnanj, ki jih ni mogoče predvideti vnaprej. (Zimbardo 2008, 210)

Bolj kot je okolje stresno, večja je verjetnost, da bo posameznik stopil v t.i. območje zla in storil deviantno ravnanje. Posamezniki v večini primerov vojno območje dojemajo kot nenaravno, tuje in vznemirjajoče. V literaturi se pojavljajo številni zapisi vojakov, ki pripovedujejo o okolju, v katerem so se znašli.

Poveljnik tankovskega bataljona ameriške vojske Shannonn Meehan, ki se je udeležil posredovanja v Iraku, je podrobno opisal, kako je izgledalo okolje, v katerem so se znašli vojaki. Čeprav so pričakovali, da bodo delovali v nevarnem in ostrem okolju, so bili vseeno presenečeni nad okoljem, v katerem so se znašli. Po njegovih besedah je bil zrak zelo suh in vročina neznosna, vse okrog njih pa v barvi blata in smradu. V bataljonu je potoval tudi novinar David Finkel, ki je okolje opisal takole: *»Če veter zapiha iz vzhoda, s sabo prinaša vonj kanalizacije. Če piha veter z zahode, s sabo prinaša vonj gorečih smeti. Veter iz severa in juga nikoli ne piha..«* (Finkel v Tripodi 2009,16–17)

Bataljon je uporabljal opustošeno, nekdanjo tovarno špagetov za svojo bazo. Kakšne so bile razmere tam, opiše zgodba, v kateri vojaki pripovedujejo, da je v bazenu za vodo ob tovarni plaval truplo civilista, ki je bil brez glave, brez prstov in z veliko strelno rano. Nihče ni hotel odstraniti »Boba«, kot so ga poimenovali. Kasneje je bila tovarna razstreljena skupaj z »Bobom«.

Vojak Tyler Boudreau poroča o nastanitvi, ki so jo imeli vojaki v Iraku 2004 v opusteli tovarni, ko so postelje delili s tisoči in tisoči podgan. Po njegovih besedah so bile podgane povsod, med oblačili, med hrano ...

Okolje, s katerim se srečajo vojaki na mirovni misiji, zelo živo opiše veteran ameriške vojske E. B. Sledge, ki pravi, da je težko nekomu, ki tega ne doživi, opisati grozo, ki jo doživlja vojak vsak dan misije. Vsak dan je prežet z vonjem po gnilem človeškem mesu. V tistem toplem okolju truplo postane takoj napihnjeno. V parih urah se razvije značilen vonj smrti. Odvraten vonj po človeških iztrebkih in propadajoči človeški ostanki, vse to se meša v zraku. Posebej žalosten je pogled, kako iz še toplega trupla prek razpadajoče gmote ostane le še kup kosti.

Opis E. B. Sledga izpostavlja pomemben vidik okolja, ki je močnejši kot vizualni, vonj! Vonj se veliko bolj vztrajno in neizbrisno zapiše v človeških možganih in zdi se, da se ga je potem nemogoče znebiti. (Tripodi in Wolfendale 2011, 205–208)

Nekateri vojaki pričajo o šokih ob prizorih, ki pričajo o tem, kakšno moč ima moderno orožje za človeško telo. Gre za prizore, kako orožje trga meso in notranje organe. Toda kljub tem grozljivim prizorom ima pogled na ubite in mučene sovojake najbolj čustveno uničujoč vpliv na posameznika. V Vietnamu so npr. ameriške vojake obglavili, jim odrezali spolovila, dlani, stopala in jih prepustili plenilcem. Takšen prizor sproži v vojaku neizmerno sovraštvo do nasprotne vojske oziroma do celotnega naroda gostiteljske države.

Poleg vida in vonja ima pomemben vpliv tudi zvok. Robert Leckie, veteran ameriške vojske, ki je bil vojak v Vietnamu, je opisal svoje občutke. Govori o tem, da se mu je dozdevalo, da je sovražnik vedno ob njem, da ga kliče po imenu in mu šepeta na uho. Ob takšnih občutkih se mu je zdelo, da je cel svet njegov sovražnik, celo njegovo lastno telo.

Poveljnik tankovskega bataljona ameriške vojske Shannonn Meehan je npr. opisal zvoke ljudi, vojakov v smrtni bolečini. Pravi, da ni bilo kričanja ali vpitja, le globok grgrajoč zvok, ki je prihajal nekje globoko iz njihove duše. Zvoki, ki so se ob tem širili, po njegovih besedah, niso bili človeški, pač pa primatski, živalski in so se nezadržno širili skozi zrak, se ločili od drugih glasov in se zakoreninili globoko v njihove misli.

Vse te pripovedi vojakov, ki so se znašli v okolju, ki je bilo neprijazno in sovražno, pričajo o tem, kako je delo vojaka na mirovnih operacijah zahtevno, stresno in poteka v nenormalnih pogojih. Telo vojaka se mora ukvarjati in prilagoditi na okolje, ki vznemirja vse čute telesa.

Noben, še tako realističen program usposabljanja jih ne more pripraviti na vse nepredvidljive moralne izzive takšnega okolja, da bi potem v vsaki situaciji odreagirali skladno s pričakovanji in pravili. (Tripodi in Wolfendale 2011, 205–208)

Zavedanje situacije

Območje zla je posebno stanje oz območje, v katerega lahko stopijo posamezniki, ki imajo izjemno stresne službe, kot je npr. vojaška. Seveda se ljudje razlikujemo; nekateri posamezniki so bolj dovzetni za prestop čez to mejo, drugi malo manj, nekateri redki posamezniki pa za to celo naj ne bi bili dovzetni. Zato se je pri delovanju v mirovni operacijah potrebno zavedati, da vedno obstaja možnost, da se zgodi moralna napaka in posameznik prestopi mejo ter stori deviantno ravnanje. Občutek lažne varnosti nas ne sme odvrniti od tega, da se tega zavedamo in smo na to pripravljeni.

Situacija na mirovni operaciji, ko so pripadniki soočeni s tujim okoljem, drugačnimi podnebnimi razmerami in s kulturo, po mnenju pripadnikov, ki so to doživeli, lahko človeku odvzame njegovo človečnost. Zato je namen celotnega raziskovanja t.i. »območja zla« identificiranje tega območja in njegova bolj natančna opredelitev, ker se prav vsak posameznik, s še tako trdnim karakterjem lahko nekoč znajde v območju, kjer je možnost, da deluje nepredvidljivo, nenormalno in zlobno. Zato je pomembno poznavanje takšnega območja; ko se posameznik enkrat znajde v njem, je njegovo zavedanje situacije odločilno; zavedajo se sil, ki delujejo nanje, in vpliva le-teh na njihovo obnašanje in delovanje. Tako so bolj pripravljeni na te situacije in se bolj zavedajo sil, ki delujejo nanje.

Postavlja se vprašanje, ali so pripadniki bolj dovzetni za prestop meje v območje zla v primeru, ko se na situacijo odzovejo s takojšnjo reakcijo ali z zamikom. Paolo Tripodi v svojem delu meni, da je bolje, če vojak odreagira takoj (vendar ne instinktivno), ker naj bi bila reakcija takrat etično bolj primerna, ker kljub temu, da so prisotna čustva, do trenutka reakcije še niso ogrozila vojakovega občutka za to, kaj je prav.

Veliko večja je verjetnost, da vojak stori deviantno ravnanje in prestopi v »območje zla« takrat, ko je reakcija zamaknjena, ko je proces odločanja daljši in postane bolj zmeden. Ta zmeda, ki je povzročena z zamikom, vpliva na posameznikovo sposobnost odločanja in ločevanja med dobrim in zlim. Vojaki, ki so bili udeleženi na mirovni misiji, so poročali, da je bila v določenih situacijah meja med dobrim in zlim skorajda popolnoma zabrisana.

Težavne, stresne, zahtevne in v vseh ozirih nenormalne okoliščine lahko pri posamezniku sprožijo odziv, ki ni v skladu z moralnimi načeli, četudi se jih posameznik zaveda; s tem se poveča možnost, da stopi v t.i. območje zla. Takšna ravnanja so posledica čustvenih, socioloških in psiholoških sil, ki so še posebej močne v nenormalnih okoliščinah. Zato se posebej poudarja programe usposabljanja, ki skušajo posameznikom osvojiti pravilen in hiter odziv na takšne situacije. V kolikor pa vseeno pride do zmede pri odločanju, ima veliko vlogo vodja skupine, katerega vpliv bom opisala v naslednjem poglavju.

(Tripodi in Wolfendale 2011, 205–215)

7.2 Vpliv skupine (ali kako skupina naredi morilca)

Pripadniki mirovnih operacij delujejo v skupini. Za skupine, tudi za enote znotraj oboroženih sil, je značilo, da jih združujejo skupinski cilji, ki jih lahko dosežejo le v skupini. Sodelovanje med pripadniki skupine je zato nujno. Za sodelovanje morajo obstajati stik (komunikacija), struktura (različne vloge znotraj skupine), pravila, spremljanje svojega delovanja in identifikacija (mi, drugi). Ker so skupine po definiciji nagnjene k razpadu, je zelo pomembno, da so jasno definirani skupni cilji, ki preprečujejo njen razpad.

Številne raziskave so ugotavljale, kaj je krivo, da so vojaki pripravljani umirati in ubijati. Pogosto se je izkazalo, da pripadnost skupini lahko pomaga zatreti lastni odpor proti ubijanju in umiranju. Poveljnik ameriške vojske Richard Gabriel je v delu *On killing* dejal, da je vez med pripadniki enote močnejša kot marsikatera vez med možem in ženo.

Pri skupinskem vplivu je pomembna identifikacija s skupino in bližina skupine. Ko se število ranjencev in mrtvih v enoti povzpne na petdeset odstotkov, skupina začne padati v apatijo in depresijo. Integracija posameznika je včasih tako močna, da lahko razpad enote vodi v samomorilna nagnenja posameznika. V primeru japonske enote v drugi svetovni vojni je razpad enote vodil celo v skupinski samomor. Med posamezniki, med katerimi se spletejo močne vezi, je tudi pritisk skupine zelo močan, pri čemer se posameznik ne odloča več racionalno, saj skupinska dinamika prevlada nad njegovo individualnostjo; pripadnik raje umre ali stori kaznivo dejanje, kot da bi pustil sovojake na cedilu. (Grossman 1996, 149)

Beno Arnejčič govori o teoriji okužbe, ki je pojav v kolektivnem vedenju. Teorija je svoje ime dobila iz medicinskega pojava, saj gre v bistvu za neko vrsto okužbe, ker delovanje enega

posameznika znotraj skupine posnemajo drugi pripadniki. Pripadniki v bistvu posnemajo dejavnost, ki že obstaja znotraj posameznika. (Arnejčič 2008, 50–51)

Grossman v svojem delu *On killing* poudarja, da gre pri tem skupinskem odnosu za neke vrste ljubezen, ki pa nima nobene veze z intimnostjo. Vojaki znotraj enote razvijejo medsebojno pripadnost, ki je močnejša od pripadnosti širši vojaški organizaciji. Grossman situacijo slikovito opiše s prispodobo, da skupina neznancev ne bi nikoli poskusila napasti leva, pa čeprav bi šlo za fizično izjemno močne posameznike, medtem ko bi skupina posameznikov, ki si medsebojno zaupa, bila pripravljena storiti to pogumno dejanje, čeprav bi šlo za fizično šibkejše posameznike. (Grossman 1996, 151)

Poleg občutka pripadnosti in povezanosti se znotraj skupine pojavi še en pomemben občutek, ki ga omogoča skupina – občutek anonimnosti, ki pogostokrat botruje kriminalnim dejanjem. V nekaterih primerih se zdi, da ta občutek anonimnosti znotraj skupine privede do pobojev, značilnih za živalski svet. Kruck je leta 1972 raziskoval pobijanje v živalskem svetu in ugotovil, da se pri skupinskem lovljenju plena pogostokrat zgodi, da se pobije večje število živali, kot je potrebno za preživetje. Kruck je ugotovil, da je krivda na strani tropa, saj pri posameznih živalih tega pojava ni moč zaslediti, zato trdi, da posameznik ni morilec, da je krivda v rokah skupine. V skupinah se vsak občutek maksimizira. Če je prisoten občutek strahu, se le-ta znotraj skupine poveča, če je prisoten občutek agresije, se bo tudi ta občutek povečal in podobno. Skupina deluje kot zrcalna slika posameznikovih občutkov, ki jih poveča in jih reflektira naokrog.

Tudi občutek odgovornosti se pri skupinskem ravnanju razprši; posameznik ima manjši občutek krivde. Številne raziskave so pokazale, da se pri deviantnih ravnanjih, ki jih zagrešijo skupine, posamezniki, ki so priče dogodkom, skoraj nikoli ne vmešajo. Zato se je velikokrat pokazalo, da se znotraj skupine zgodijo deviantna ravnanja, ki si jih marsikateri posameznik ne bi upal storiti, če ne bi bilo »varnega« zavetja skupine. (Grossman 1996, 152)

Vpliv skupine na ubijanje se kaže skozi čudno in izjemno močno vez med odgovornostjo za dejanja in anonimnostjo posameznika. Čeprav se na prvi pogled zdi, da se pojma izključujeta, se v bistvu dopolnjujeta in krepi drug drugega ter sodelujeta na poti do storitve deviantnega ravnanja. V izogib temu vplivu se npr. znotraj policijskih enot posameznike naslavlja z imenom, tako se jim daje občutek individualnosti; s tem se krepí občutek individualne odgovornosti. Na ta način se izogibajo nasilnim ravnanjem, ker omejujejo občutek brezmejne pripadnosti in zmanjšujejo občutek anonimnosti.

Ko pride do deindividualizacije posameznika znotraj skupine, se zmanjša občutek individualnosti. Na to lahko vpliva anonimnost (nošenje uniforme npr.), izguba odgovornosti zaradi prisotnosti drugih ljudi, skupinska fizična aktivnost, neobičajne razmere in izguba občutljivosti. (Arnejčič 2008, 68)

Znotraj oboroženih sil pa prav anonimnost (kot izogib individualni odgovornosti) in odgovornost (sovojakom) pomembno vplivata na zmožnost ubijanja. Kot sem že omenila, ubijanje sproži v posamezniku občutek odpora, zato prav ta dva občutka pomagata, da skozi občutek strahu, da se bo izneveril drugim pripadnikom skupine, in občutek, da se krivda deli na vse pripadnike, ubijanje postane lažje. Tu pa se hitro prestopi meja, kajti tudi pri drugih dejanjih, kot so mučenja otrok, pobjoj žensk itd. postanejo lažja skozi prejšnja dva segmenta.

Seveda pa vsaka skupina ne vodi v deviantna ravnanja, predvsem je to odvisno od prisotnosti občutkov posameznikov (kot sem že prej dejala, se občutki znotraj skupine okrepijo in razširijo na druge pripadnike), bližine drugih pripadnikov in povezanosti članov. (Grossman 1996, 153)

Vpliv skupine lahko zasledimo še v nekaterih drugih primerih, ko je sicer posameznik sam zagrešil deviantno ravnanje. Primer Audie Murphy, ameriški vojak, ki se je boril v ameriški vojski in je dobil medaljo za hrabrost: sam pobil veliko število nemških vojakov, potem ko je ostal sam. Njegove besede, kako, pa so bile: *»Oni so prej ubijali moje prijatelje!«* (Murphy v Grossman 1996,153)

Tu pa se vidi, da je lahko vpliv skupine tudi v obliki maščevanja, ki sem ga opisala v poglavju višje.

Velik vpliv na deviantna ravnanja kanadske enote mirovnikov nad civilisti v Somaliji 1993 je imela kombinacija močne kohezije v enoti in »šibkih« vzorov, kar pomeni, da so si mladi neizkušeni vojaki vzeli za vzor starejše vojake, ki so bili že dolgo v tej enoti in niso ločili med agresivnim delovanjem in pomanjkanjem discipline. Zato so vojaki skušali biti čim bolj podobni svojim »vzornikom«, kar so dokazovali tudi skozi deviantna ravnanja (v smislu zmorem več, upam si več). (Tripodi in Wolfendale 2011, 230).

Stresne in nevarne okoliščine lahko povzročijo zmedo v človeku; v takem trenutku presoja postane motena, zato se oziramo po drugih, da bi se ravnali po njih. V trenutku zmedenosti je odločilno, ali bo skupina stopila v »območje zla« ali pa se bo ravnala po moralnih načelih. (Tripodi 2011, 150)

Skupina torej na vsak način vpliva na ravnanje posameznika; lahko izjemno pozitivno tako da prek skupinske dinamike preprečuje deviantna ravnanja, lahko pa tako, kot sem omenila višje, vodi v deviantna ravnanja, ki jih posameznik, ko ne bi bil del skupine, ne bi nikoli zagrešil.

7.3 Vpliv vodje

V tem delu bi rada izpostavila Milgramov eksperiment, ki je serija socialno psiholoških eksperimentov pod vodstvom psihologa iz univerze Yale, Stanleya Milgrama, ki je meril pripravljenost udeležencev, da ubogajo avtoritetno figuro, ki jim je naročila, da izpeljejo dejanja, ki niso v skladu z njihovo osebno vestjo. Ideja tega eksperimenta je še vedno zelo aktualna, in sicer ali je možno, da nekateri pripadniki oboroženih sil niso krivi za deviantna ravnanja, saj so le sledili ukazu avtoritete. Stanley Milgram je k sodelovanju povabil štirideset moških različnih starosti in izobrazbe. V poskusu sta sodelovala še znanstvenik (nekdo, ki je odigral to vlogo) in učenec (tudi igrana vloga). Moškim, ki so sodelovali v poskusu, je bilo rečeno, da bodo z elektrošoki poskušali ugotoviti vpliv kazni na učenca, s tem da so bili vsi sodelujoči imenovani za učitelje. Vsak nepravilen odgovor učenca povzroči kazen z elektrošokom; intenziteto le-tega višajo. Za vsako kazen je učenec odigral vlogo glede na intenziteto (recimo jok, stok, kričanje). Rezultat preiskave je presenetil vse; kar 62,5 odstotkov udeležencev je namreč uporabilo maksimalno jakost šoka in nihče se ni ustavil pred 300 V, ko je učenec začel brcati v steno. Eksperiment je pokazal na strašno moč, ki jo ima v družbi avtoriteta. Popolnoma običajen človek je pod avtoriteto drugega pripravljen brez ugovora ubiti drugega človeka, če mu pri tem ni potrebno prevzeti odgovornosti. (Wolfendale 2007, 143–144)

Pred izvedbo tega poskusa je Milgram zbral mnenja drugih psihologov in psihiatrov, v kolikšni meri bodo sodelujoči v poskusih pripravljeni poseči po najbolj kruti kazni, to je najvišji jakosti toka. Odgovori strokovnjakov so se gibali okrog mnenja, da bo šlo za približno 1 % takšnih ljudi. Rezultat poskusa je presenetil vse; poskus pa so potem še velikokrat ponovili v različnih državah, vendar je prišlo vedno do podobnih rezultatov (okrog 60 % udeležencev je bilo vedno pripravljeno uporabiti maksimalno jakost toka) (Wolfendale 2007, 142)

Že Freud je poudarjal, da ne smemo nikoli zanemariti moči človeškega nagiba k uboganju. Presenetljive rezultate te raziskave lahko vpeljemo še na področje vojaške organizacije, kajti ljudje so bili pripravljene ubogati osebo, ki je predstavljala avtoriteto, čeprav so jo videli

prvič. Kako so potem pripravljene slediti šele avtoriteti v vojaški organizaciji, saj se znotraj enote s časoma oblikujejo vezi, ki posameznike tesno povežejo z vodjo enote. (Wolfendale 2007, 143)

Pogostokrat se zmotno podcenjuje vloga vodje kot faktorja ubijanja na bojišču. Ko so leta 1973 trije raziskovalci delali raziskavo, kaj vpliva na vojakovo zmožnost ubijanja, so ugotovili, da je bolj kot dejstvo, da so bili obstreljevani, vplivalo to, da jim je bilo ukazano, da naj streljajo. Vendar pa je vpliv vodje zelo kompleksen pojem; v relaciji vojak-poveljnik je še nekaj drugih, zelo pomembnih dejavnikov.

Ko so Milgramov eksperiment ponovili na način, da »učitelj« (avtoriteta) ni bil osebno prisoten, pač pa je ukazoval po telefonu, je tudi število oseb, ki so bile pripravljene uporabiti največjo možno jakost toka, hitro padlo. Opazen je učinek fizično odsotne avtoritete, katere vpliv je zaradi tega upadel. Tudi pri procesu vojaškega vodenja lahko opazimo številne druge dejavnike, kot so: fizična odsotnost vodje, ugled, ki ga uživa vodja, intenzivnost poveljevanja in legitimnost poveljij.

**Fizična prisotnost avtoritete:* Marshall je v svojem delu *Men Against Fire* raziskoval pojem ubijanja na primeru druge svetovne vojne in ugotovil, da je bila v primerih, ko so bili poveljniki v bližini, jih spodbujali, večina vojakov pripravljena uporabiti strelno orožje; medtem ko je s fizično odsotnostjo poveljnika to število takoj padlo na 15 do 20 odstotkov.

**Ugled vodje:* Za uspeh enote je pomembno, da je tesno povezana tudi s svojim vodjem. V delu *On Killing* Grossman trdi, da je za pripravljenost na boj ključnega pomena identifikacija vojaka z njegovim vodjem. Vodje, ki ne uživajo ugleda, imajo precej manj možnosti, da pridobijo zvestobo svojih vojakov

**Intenzivnost njegovih ukazov:* Le fizična prisotnost vodje pogosto ni dovolj, pomembno je, kako intenzivno zna izraziti svoje ukaze. V pokolu vasi My Lai je poveljnik šele potem, ko je sam sprožil prvi strel, uspel prepričati svojo enoto, da misli resno. Pomembno je torej, da zna vodja svoje želje in zahteve izraziti prepričljivo, intenzivno in razumljivo.

**Legitimnost njegovih ukazov:* Vodje, katerih zahteve so legitimne, imajo večjo verjetnost, da jih bo ekipa ubogala in manj možnosti, da se jim bodo posamezniki uprli.

(Grossman 1996, 144–145)

Prepoznavno je, kako pomemben je vpliv vodje na ravnanje njegove enote. Vodja, ki ima nalogo, da je zgled pravilnega ravnanja, lahko svojo enoto usmeri mimo nevarnosti, da stopi v območje zla in možnosti, da pride do neželjenih, deviantnih ravnanj ali pa postane krivec za to, da enota zagreši deviantno dejanje.

Paolo Tripodi v svojem delu *New Wars and New Soldiers* opisuje izkušnjo poročnika ameriške vojske Donovana Campbella, veterana vojne v Iraku in Afganistanu, ki je poveljeval majhni enoti marincev. V napadu oborožene skupine civilistov na njegovo enoto je bil en pripadnik huje ranjen. Campbell opisuje, kako blizu je bila njegova enota in on sam, da bi padli v »območje zla«, čemur je botrovala prizadetost ob poškodbi njihovega sovojaka in posledično želji po maščevanju nad storilci. Piko na i pa doda še dejstvo, da je bil vojak ranjen, medtem ko je ekipa reševala skupino otrok. Le modrosti in razumnosti vodje, poveljnika Campbela, se lahko zahvalijo, da enota ni storila deviantnih ravnanj, saj je poveljnik bodril ekipo, jo opozarjal na moralno dolžnost in bil sam za zgled.

Pri manjših enotah je večja verjetnost, da po stresnih situacijah zapadejo v nevarno skupinsko dinamiko, ki lahko vodi v deviantna ravnanja, je pa poveljnikom lažje, da nadzirajo tendenco skupine, da bi zapadla v takšno dinamiko.

(Tripodi 2011, 210–212)

7.4 Vpliv makro-socialnih faktorjev

V zgodovini je veliko primerov, da so socialni, kulturni in ideološki vplivi vodili posameznike do deviantnih ravnanj. Raziskovalec Martin Shaw v delu *New Wars and New Soldiers* razlaga, kako kultura in ideologija vplivata na etično ravnanje vojakov v sodobnih operacijah. Shaw skuša prikazati, kako demokratična ideologija in njena zahteva, da ljudstvo demokratično podpira izvoljenje voditelje, vpliva na to, da vodilni skrivajo stroške operacij pred ljudstvom. To počnejo na več načinov; prvi je ta, da se žrtve med pripadniki lastnih sil zmanjšajo na minimum (tudi materialna škoda), kar prenese večino tveganja (za poškodbe, smrt, materialno škodo) na stran civilnega prebivalstva območja, kjer se opravljajo misije. To velikokrat vključuje ignoriranje prava, ki zapoveduje ravnanje s civilisti. Prav tako se pretirano uporablja nasilje za zaščito pripadnikov lastnih sil. Drugi način za doseg tega cilja pa je, da se regulira poročanje medijev (v primeru operacij v Iraku in Afganistanu); to se

doseže na način, da se medije vodi, o kakšnih novicah naj poročajo, predvsem tako, da vidijo dogajanje skozi oči enot, ki se nahajajo na spornem območju. (Tripodi in Wolfendale 2011)

Posledice tega so, da se veliko deviantnih ravnanj ne pojavi v medijih oziroma se pojavijo precej kasneje kot se zgodijo. Tu je tudi občutek poveljujočih in pripadnikov enot, da so življenja, zdravje in materialne dobrine prebivalstva, kjer se misija nahaja, manj pomembni od njihovega (ta občutek je seveda popolnoma normalen, vendar pa ideologija prenosa, ki sem jo omenila zgoraj, le-tega še spodbuja). Smith v delu *New Wars and New Soldier* poroča o tem, da se je med operacijo v Iraku na kontrolnih točkah precej povečalo število žrtev med civilisti prav zaradi zgoraj omenjenega prenosa tveganja na civilno prebivalstvo zaradi čim bolj popolne zaščite pripadnikov mirovnih sil. Zahtevano je bilo, da se zmanjša število ranjenih in mrtvih na minimum, tudi za ceno žrtev med civilnim prebivalstvom.

Socialno-kulturni vplivi so najverjetneje pripomogli k deviantnim ravnanjem kanadskih vojakov med operacijo v Somaliji 1993. Kanadski vojaki so se podali na misijo misleč, da bodo pomagali somalijskemu ljudstvu okrevati po krvavi državljanski vojni. Vendar so bili domačini izredno negativno nastrojeni proti prišlekom, obmetavali so jih s kamenjem in pljuvali nanje, kar je povzročilo frustracije v kanadski enoti. Ženske v Somaliji so opravljale večinoma moška dela, moški pa so klepetali. Vse to je močno vplivalo na dožemanje njihove kulture kot čudaške in tuje. V takšnih okoliščinah so se zgodila dejanja, kot so umori štirih Somalcev, ki so umrli v sumljivih okoliščinah, in do smrti pretepen somalski najstnik.

Strokovnjaki so ugotovili še en vpliv na deviantna ravnanja, in sicer, da upada kvaliteta vojakov, ki jih pošiljajo na mirovne misije, kar vodi do povečanja števila deviantnih ravnanj. To je kriv sistem v državi, ki očitno nima dovolj pravega kadra za izvajanje kvalitetnih storitev na tem področju. (Tripodi in Wolfendale 2011, 223)

8 SISTEM

8.1 Vpliv vojaške organizacije na deviantna ravnanja vojakov

Psihologi in sociologi, ki raziskujejo vpliv organizacij na ravnanje posameznikov, so ugotovili, da ima lahko organizacija velik vpliv na deviantna ravnanja posameznika, in sicer skozi sistem nagrajevanja, organizacijske kulture in delovnih procesov. Vzemimo primer kanadske enote, ki je zagrešila deviantno dejanje v Somaliji 1993. Enota je veljala za elitno, bila je znana po agresivnih vojaki, ki so bili za to velikokrat nagrajeni. To je pomenilo, da so se jim že v preteklosti velikokrat spregledali manjši incidenti in prekrški, še posebej, če jih je storil nekdo, ki je sicer veljal za dobrega vojaka. Istočasno je bila izjemno močna kohezija v enoti, kar je pomenilo, da so vsi vojaki in poveljniki čutili pritisk, da bi se vključili v enoto. Zaradi teh pritiskov so želeli posamezniki nadoknaditi nekatere primanjkljaje in se popolnoma integrirati v skupino, zato se je pojavil ohlapen odnos do vojaške discipline, kar je posledično vodilo do prej naštetih ravnanj. Vojaki te enote so cenili vrednote, kot so moškost, pogum, agresivnost; te so sicer pomembne za vojaško organizacijo, a so se v kombinaciji z dogodki v Somaliji izkazale kot recept, ki je vodil do naštetih dejanj.

Vojaška organizacija še v nekaterih drugih ozirih spodbuja ravnanja, ki lahko vodijo do deviantnih ravnanj vojakov na mirovnih misijah, in sicer:

- Spodbuja hitre in impulzivne odzive, zato velikokrat zahteva od vojakov, da se hitro odzovejo namesto preišljeno.
- Odziv vojaka je določen s pravili vojaške organizacije, kar je v večini primerov učinkovito; vojak v stresnih situacijah reagira pravilno. Vendar pa zaradi pretiranega sledenja navodilom lahko spregleda premislek o moralni vrednosti dane naloge.
- Vojaška organizacija je institucija, ki je orientirana le na dosego cilja, zato lahko pri pri tem pride do deviantnih ravnanj v primeru, ko je cilj najpomembnejši ne glede na sredstva za dosego le-tega.
- Struktura dela v vojaški organizaciji lahko vodi do deviantnih ravnanj. Vsak posameznik/enota ima točno določeno nalogo in informacije, potrebne za izpolnitev te naloge. Ostale informacije so kontrolirane po sistemu : »Veš le tisto, kar moraš

vedeti«. To sicer povečuje učinkovitost izpolnjevanja dane naloge, a lahko vodi do tega, da posameznik nima širše slike o misiji, v katero je vključen.

(Tripodi in Wolfendale 2011, 224)

8.2 Vojaško urjenje in priprava na izvajanje mirovnih operacij

Morilci, mučitelji in storilci deviantnih dejanj niso le pripadniki oboroženih sil. Ljudje lahko zagrešijo deviantna ravnanja v številnih okoliščinah in na številne načine. Vojaška organizacija pa je institucionalizirala sistematično uporabo nasilja; vojaški zločini se velikokrat zgodijo kot posledica poslušnosti, pripadnosti skupini, kar vojaška organizacija spodbuja in uči. Zakaj le nekateri posamezniki znotraj te organizacije storijo deviantno dejanje, drugi pa ne? Ali je mogoče, da vojaška organizacija skozi svoje okolje in svoj trening spodbudi v posamezniku tisto, kar pripelje do deviantnih ravnanj in je bilo že prej prisotno? Ne moremo reči, da je vojaški trening kriv, da pride do takšnih ravnanj, vendar je možno, da ima vpliv v smislu potenciranja posameznikovih predispozicij. Nekaj besed zato namenimo vojaškemu usposabljanju in temu, na kakšen način oblikuje pripadnika oboroženih sil, na kakšen način lahko vpliva na razvoj tistih predispozicij za deviantna ravnanja, ki so prisotna v posamezniku, in katere so lastnosti, ki jih vojaška organizacija ceni pri posamezniku.

Usposobljena vojska je temeljnega pomena za izvajanje učinkovitih mirovnih operacij. Znotraj ameriške vojske se je pojavil izrek: »Pripravljaj se za vojno, a prilagodi se miru.« To pomeni, da mora biti vojska maksimalno pripravljena in usposobljena za vodenje vojne, hkrati pa mora sodelovati v mirovnih operacijah in biti kos specifičnim izzivom teh operacij. Izkušnje preteklih mirovnih operacij so pokazale, da so za uspešno izvedbo mirovne operacije pomembni dobro usposobljeni in disciplinirani vojaki pod vodstvom izkušenih in sposobnih vodij ter z jasno definiranimi nalogami. (Schear 1998, 13–15)

Pripadniki oboroženih sil se ne oblikujejo le skozi trening in izobraževanje, pač pa tudi skozi naravo oboroženih sil, njenih funkcij in potreb. Funkcionalne zahteve oboroženih sil zahtevajo od vsakega pripadnika, da razvije visoko stopnjo pripadnosti, zvestobe organizaciji in samodiscipline. Oborožene sile so v službi države, zato predstavljajo zvestobo in predanost; pripravljene morajo biti, da se odzovejo hitro in učinkovito na vse zahteve civilnih vlad. Kot rezultat vseh zahtev pripadniki oboroženih sil razvijejo sklop vrednot in prepričanj, ki velikokrat niso skladne s prepričanji civilne družbe. Že sama vojaška organizacija ima

specifičen sistem odločanja in kontrole, s katerim želi doseči učinkovito funkcioniranje; velikokrat pa se ji pripisujejo lastnosti, kot so: hierarhična, konzervativna, avtoritativna in usmerjena k skupinskemu delovanju, poudarja disciplino, poslušnost in zaupanje. Vse te lastnosti so nasprotne od tega, kar se ceni znotraj civilne družbe, kjer se spodbujajo lastnosti, kot so svoboda govora, demokracija in individualizem. (Wolfendale 2007, 125)

Pripadniki oboroženih sil morajo zato na vsako situacijo reagirati takoj, po vnaprej predvidenih postopkih, ki so rezultat številnih usposabljanj in izobraževanj. Skozi vse to pa posamezniki razvijejo občutek močnega nacionalizma, poslušnosti avtoriteti, konzervativizem in zvestobo organizaciji. Te lastnosti pa lahko vodijo do težav v interakciji s civilno družbo tudi v primerih, ko so vojaki, pripadniki mirovnih sil, soočeni s civilno družbo države, kjer se mirovna operacija odvija, in predstavlja še stik z drugo kulturo, raso itd. (Wolfendale 2007, 128–129)

Na kakšen način se oblikuje sodoben vojak bom predstavila v nadaljevanju.

8.3 Oblikovanje sodobnega vojaka

Zelo pomemben proces je povezovanje posameznika z enoto, katere namen je zmanjšati občutek individualnosti. Posameznik živi, dela in se socializira znotraj vojaške organizacije, natančneje znotraj njegove enote; vse kar počne, je pod nadzorom njegovih nadrejenih in sovojakov. Proces se imenuje profesionalna socializacija; od posameznika se zahteva, da se v popolnosti identificira s svojo novo vlogo pripadnika oboroženih sil. Vojaško usposabljanje ne razvija le tehničnih sposobnosti vojaka, pač pa tudi lastnosti, ki so nujno potrebne za življenje in delo v takšni organizaciji, ki je strukturirana skrajno hierarhično in daje poudarek skupini pred posameznikom. Vse to vojaška organizacija doseže s strogo disciplino in programi usposabljanja, ki temeljijo na dolžnostih, poslušnosti, zvestobi in krepitvi vezi znotraj enote.

Zvestoba in zaupanje znotraj enote sta ključnega pomena za učinkovito izvajanje nalog, zato mora biti vojak pripravljen tudi umreti za svojo enoto in vojaško organizacijo. Morebitna neposlušnost spodkopava temelje tega zaupanja in povezav znotraj enote. Naloga usposabljanja posameznika je, da krepí zvestobo, zaupanje in poslušnost. Kohezija enote in zaupanje je temeljnega pomena za vojaško učinkovitost ter za zaščito in preživetje celotne enote. Vendar vojakova poslušnost ne sme biti »slepa« v primeru nelegalnih in nemoralnih

ukazov, ne sme dati predosti konformnosti skupini pred vrednotami celotne vojaške organizacije. Pri deviantnih ravnanjih se velikokrat zgodi prav to, da posameznik sledi dinamiki skupine tudi v primeru nemoralnih ali celo kaznivih dejanj. (Wolfendale 2007, 128–134)

V vojaški trening so zajete številne naloge, ena pa je skupna vsem: ustvariti ubogljivega vojaka, ki je zmožen ubijati na ukaz. Ubijanje je neizogibno dejstvo vsake vojne in je temeljnega pomena za doseg vojaških ciljev. Ubijanje je za vsakega posameznika stresen dogodek, zato število vojakov s psihičnimi posledicami teh dejanj raste. Vojaki so skupina, ki namerno ubija; žrtve pogosto vidijo iz oči v oči. To je povezano z visoko stopnjo stresa, saj se uboj človeka razume kot traumatična izkušnja. Namen vojaškega treninga je to občutljivost vojaka zmanjšati na minimum. Pri tem si vojaška organizacija pomaga tudi s številnimi neuradnimi rituali, ki posameznika ponižujejo in mučijo, preden ga sprejmejo kot enakopravnega člana skupine. Že s temi dejanji ga usmerijo korak bližje k zmanjšanju občutljivosti. Prvi korak je posameznika zblížati s pojmom ubijanja oziroma ga pripraviti na to, da ubijanje sprejme kot običajen dogodek znotraj delovnih dolžnosti.

(Wolfendale 2007, 136)

Na kakšen način se posameznik zblíža s pojmom ubijanje?

Agresija je premosorazmerna s povečevanjem razdalje med vojakom in žrtvijo. Pri tej razdalji lahko govorimo tako o čustveni kot fizični distanci. Erich Fromm, nemški psihoanalitik, je trdil, da je znanstveno dokazano, da obstaja povezava med deviantnimi ravnanji, povzročenimi zaradi agresije, in čustveno distanco. Pri svojem raziskovanju se je E. Fromm srečeval z vojaki, ki so se »zlomili« potem, ko so pri osebi, ki so jo ubili, zagledali predmet ali občutek, ki je prekinil čustveno distanco, kar je pri vojakih sprožilo reakcijo obžalovanja in stresa. Upokojeni veteran ameriške vojske, ki je služil v vietnamski vojski, je poročal, kakšni so bili občutki, ko je ustrelil Japonca čisto od blizu, brez pomisleka. Preiskal je njegove žepe za potrebe obveščevalnih informacij in našel fotografijo žene in otrok. Nenadoma so ga preplavili občutki žalosti, sočustvovanja, krivde in »zavedal se je, da bo zdaj odgovarjal bogu za to, kar je storil.« (Grossman 1996, 157)

Dokler je vojak vzdrževal čustveno distanco do žrtve, se občutki krivde, čustev niso pojavili. Šele, ko je bila ta distanca zmanjšana (v tem primeru zaradi fotografije), je prišlo do čustvene reakcije.

Mehanizmi, ki omogočajo proces čustvene distance so:

- *Kulturna distanca*: rasne in etnične razlike, ki omogočajo vojaku, da dehumanizira žrtev.
- *Moralna distanca*: močan občutek moralne večvrednosti v primerjavi z žrtvijo.
- *Družbena distanca*: vpliv razmišljanja, da je določena skupina ljudi manj vredna.
- *Mehanska distanca*: vpliv modernih tehnologij, ki omogočajo, da žrtev ni vidna kot človek, pač pa jo sodobne naprave razčlovečijo.

Vsi ti mehanizmi omogočajo vojaku, povzročitelju deviantnega ravnanja (kot so umori in mučenja), da se pri svojem ravnanju distancira od dejstva, da je žrtev človek z istimi pravicami, željami, potrebami kot on. Na takšen način se izogne prirojenemu odporu po ubijanju, menijo nekateri strokovnjaki. (Grossman 1996, 157–170)

- **Kulturna distanca**

Pri kulturni distanci vojaku pomagajo pri distanciranju od žrtve rasne in etnične razlike, ki so razvidne med vojakom in njegovo žrtvijo. Večje kot so te razlike, lažje je vojaku zatreti občutek slabe vesti zaradi nasilnega dejanja nad osebo.

V zgodovini se je ta tehnika uporabljala pri usposabljanju vojakov za vojno. Ljudi, s katerimi se bodo spopadli, so prikazovali kot različne od njih, s čudnim izgledom, čudnimi navadami; vojaki so jih začeli dojamati kot »drugo obliko življenja« in s tem zmanjšali naravni odpor ubijanja pripadnikov iste vrste. Pogostokrat se je uporabljalo tudi specifično pojmovanje teh ljudi, s čimer so se še bolj distancirali od njih. Primer takšne kulturne distance, ki je eden najbolj odmevnih v zgodovini, je primer »nadjudi«, kot jih je poimenoval Adolf Hitler, ki temelji na konceptu večvrednosti arijske rase, katere dolžnost je, da očisti svet »manj vrednih ljudi«. Na tej metodi je temeljila uspešnost nemških vojakov.

V zgodovini je bilo kar nekaj podobnih primerov. Na podobnem principu je temeljil kolonializem; nekateri avtorji trdijo, da se sodobne mirovne misije še vedno rahlo oklepajo

preživetega načela večvrednosti bele rase oz. poudarjanju kulturne razlike med »nami« in »njimi«.

Iz teh primerov, ki so se pojavljali skozi zgodovino, lahko sklepamo, da kulturne razlike in dožemanje le-teh lahko vpliva na devinatna ravnanja in da se s kulturno distanco možnost teh dejanj poveča. (Grossman 1996, 162)

- **Moralna distanca**

Poveljnik Dave Grossman se v svojem delu *On Killing* sprašuje, ali je vojakom, medtem ko sledijo častnemu cilju, dovoljeno grešiti (v smislu ali dejansko njihov »časten« cilj opravičuje sredstva za dosego le-tega). V okviru tega vprašanja se pojavlja pojem moralne distance. Moralna distanca je, da posameznik opravičuje svoja ravnanja in svoj cilj. To pa vključuje dva dela; prvi je, da se posameznik prepriča o krivdi žrtve (npr. v primeru mirovnih operacij, da so ljudstva, kamor so vojaki prišli pomagati, potrebna »trde roke« zaradi določenih dogodkov, ki so se zgodili pred njihovim prihodom); drugi del pa je prepričanje, da je njihov cilj legitimen in legalen (je nujen in prinaša dobrobit). Pomembno je, da vojak ne čuti nobenega spoštovanja do žrtve, takrat je razčlovečenje še lažje in vojak ob umoru ne čuti stresa.

Moralna distanca omogoča, da se posameznik prepriča, da je nasprotnikov cilj popolnoma napačen, njegovi voditelji zlobni, nasprotniki pa popolnoma zavedeni in slepi ali pa sokrivi. Za moralno distanco je značilno, da nasprotnika še vedno vidijo kot osebo, zato je nasilje nad njim znak pravice, kaznovanja za njegova ravnanja in cilje (pri kulturni distanci gre večkrat za željo popolnoma odstraniti nasprotnika).

Ko je »krivda« nasprotnika ugotovljena, po prepričanju posameznika sledi kazen, kar pa je pogosto izgovor za izvajanje nasilja. Zato se nasilje, umor ali drug način kaznovanja pogostokrat opravičuje z izgovorom, da se je z dejanji le izvajalo pravico. Ta kaznovalni aspekt moralne distance je postal v zadnjih letih bolj aktualen kot opravičevanje razlogov za začetek vojne.

Moralna distanca predstavlja temelj za vse druge oblike distanc in pogostokrat botruje deviantnim ravnanjem, ki se zgodijo in vključujejo nasilje, mučenje in uboj civilistov na mirovnih operacijah, predvsem v kombinaciji s kulturno distanco. To dejstvo je vidno zlasti takrat, kadar vojaki potem, ko so z ljudmi ravnali kot z živalmi, teh dejanj niso skušali skriti, saj so delovali, kot da bi bili to vsakdanji postopki. (Grossman 1996, 164–166)

- **Mehanska distanca**

Mehanska distanca je povezana tako s čutveno kot fizično distanco. V bistvu gre za to, da razvoj novih vrst orožij in novih tehnologij vojaku omogoča, da uporablja bolj smrtonosna orožja in da je njegov nasprotnik zreduciran na anonimno figuro, ki jo opazuje skozi oči moderne tehnologije, ki je bodisi zakrita (npr. v oklepnih vozilih) bodisi brez človeške podobe (npr. skozi oči termokamere ali nočnega daljnogleda). Tako je veliko lažje ubiti nasprotnika, saj ga vojak ne vidi kot človeka in je samoopravičevanje ob tem dejanju veliko lažje. Ameriški vojak, ki je bil udeleženec vojne v Izraelu, je poročal, da » je videl, kako se nekdo premika, sprožil je strel, oseba je padla ... vse je izgledalo kot videoigrica, kot televizija ... brez čustev brez občutkov.« (Grossman 1996, 169–170)

Pri usposabljanju vojakov za ubijanje se velikrat uporabljajo umetne tarče, ki so podobne živim osebam. V knjigi *Military Torture* Jesica Wolfendale izpostavi tehniko ameriškega poveljnika B. F. Skinnerja, ki je usposabljal vojake za posredovanje v Siriji; lutke je oblekel v njihova oblačila in jim namestil poliuretanske glave, ki jih je napolnil z zeljem in paradižnikovo mezgo; vse z namenom, da je glava eksplodirala in obarvala vse okrog sebe s paradižnikovo mezgo, ki je dajala občutek krvi. Po teh dejanjih je po mnenju B. F. Skinnerja potrebno, da se vojaka pozitivno stimulira zato, da vojak poveže dejanje uboja s pozitivnimi stimulansi. (Wolfendale 2007, 137)

Zadnja faza usposabljanja vojaka pa je *obrambni mehanizem zanikanja*, ki ščiti vojaka pred psihološko travmo ubijanja in pred travmo usposabljanja za ubijanje. Najbolj učinkovit obrambni mehanizem je narava treninga, ker se zaradi ponajljajočega treninga ubijanja zabriše meja med treningom in resničnostjo. Pri prvem resničnem uboju vojak nima občutka, da je ubil osebo, pač pa lahko zanika krivdo, saj gre le še za en trening. Cilj je ustvariti vojaka, ki ubija rutinsko, če so prisotni ustrezni stimulansi: tarča in ukaz. Britanski vojak v delu *Military Torture* takole opiše svoj občutek, ko je prvič ustrelil človeka: «Dva strela. Bum in bum. Tako kot so me učili. Kot bi streljal tarčo, niti za trenutek nisem trznil.» (Wolfendale 2007, 138)

Faze: povezovanje s skupino, zmanjšanje občutljivosti vojaka, razčlovečenje nasprotnika in obrambni mehanizem zanikanja usvarijo poslušno enoto, ki je pripravljena ubijati brez pomisleka in brez dvomov. Kakšne so posledice takšnega treninga na posameznikovi psihi?

Dave Grossman tovrstne posledice imenuje »bullet proof mind« (neprebojen um). Tako ga imenuje zato, ker mora biti vojak izurjen, da prenese vse psihološke in fizične napore nalog, ki so mu dane, in trauma ubijanja. Poleg tega pa se razvijejo še določene moralne predispozicije in zelo specifičen odnos do ubijanja. Ubijanje po pričevanju nekaterih vojakov postane rutinsko dejanje, ki ne sproži nagnonske reakcije odpora. Težava običajno nastopi po koncu vojne oz ob vrnitvi vojaka v civilno okolje, ko se sprožijo zapoznele psihološke reakcije; lahko nastopi post-travmatski sindrom. (Wolfendale 2007, 138–140)

Vojaško urjenje torej spodbuja poslušnost, poskuša zmanjšati občutljivost vojakov na ubijanje, spodbuja načine, kako se distancirati od žrtve in uporablja situacijsko urjenje, da ubijanje postane rutinski proces. Namen urjenja je, da izniči stres, ki ga povzročajo situacije, s katerimi se vojaki srečujejo, zato da je dana naloga ustrezno izvršena, in omogoča preživetje posameznika in enote. Nemalo je primerov, ko vojaki z ljudmi dejansko ravnajo kot z živalmi, ko vojaki ubogajo tudi moralno sporne ukaze in so popolnoma neobčuljivi na trpljenje okrog sebe. Prihaja do zlorab vojaškega drila. Preveč drila lahko vodi v pretirano zatiranje čustev, kot so strah in sovraštvo, kar privede do določene psihološke motnje. Prav tako se zaradi silne težnje po popolnem vojaku, ki bi bil brez pomanjkljivosti, velikokrat pojavlja prevelik stres in pritisk na posameznika. Med zlorabe drila bi lahko uvrstili še prevelik poudarek tehnologiji in ne človeku, kar se kaže v pretirani agresiji in zlonamernosti. (Arnejčič 2008, 268)

Vsem pripadnikom se to ne zgodi, čeprav se vsi udeležijo enakega urjenja, prav tako pa poznamo primere, ko so podobna ravnanja zagrešili ljudje, ki niso bili nikoli deležni vojaškega urjenja. Ne moremo torej trditi, da je vojaško urjenje krivo, da prihaja do deviantnih ravnanj, čeprav v določeni meri spodbuja in uri za poslušnost, uporabo nasilja in ubijanje.

Da bi se vojaki čim bolje pripravili na zahtevne pogoje, ki jih čakajo na mirovni misiji, bi rada še na kratko opisala, kakšne so priprave vojaka na mirovno misijo.

8.4 Priprave vojaka na mirovno misijo

Vojaki zaradi urjenja že posedujejo številne veščine in znanja, ki se zlahka uporabijo za potrebe mirovnih operacij, vendar je potreben čas, da se prilagodijo specifični naravi teh

operacij, njihovim pravilom in omejitvam. Enote pred začetkom mirovne operacije potrebujejo čas za pripravo na izvajanje aktivnosti, ki so specifične za tovrstne operacije. Vojaki morajo opraviti številna usposabljanja, s katerimi pridobijo dodatna znanja o nalogah, ki jih bodo opravljali, ter specifičnih oblikah bojevanja, ki jih bodo morali poznati in upoštevati.

V okviru teh priprav se vojaki usposablajo po standardih, ki so bili razviti posebej za priprave na mirovne operacije in vključujejo intenzivne, realistične treninge, ki upoštevajo vseh pet elementov modernih mirovniških operacij: specifične geografske značilnosti, podnebje, begunce, nevladne organizacije in medije. Poleg vsega tega pa priprave na misijo obsegajo še priprave na situacijo v lokalnem okolju države, kjer se bo odvijala misija, na vojaško večnacionalno okolje, na drugačen delovni dan, na nevarnosti, ki čakajo vojake na misiji, na dogajanje v lastni enoti, na ločitev od družine in prijateljev ter na sporazumevanje v tujem jeziku. Vojaki morajo poznati politične razmere, vzroke in značilnosti spopadov ter morajo biti dobro seznanjeni o razmerah na območju misije. (Jelušič in drugi 2004, 2–15)

Nekatere države usposablajo prav posebne enote, ki se udeležujejo mirovniških operacij, a je po mnenju nekaterih bolj učinkovito, da so enote usposobljene širše in se potem te enote še posebej usposablajo za naloge mirovniških operacij.

Po koncu urjenja se običajno enota preizkusi, če je dovolj usposobljena za odhod na misijo. Slovenski podpolkovnik Dragomir Pavković iz Centra za bojno usposabljanje slovenske vojske je o pripravljenosti slovenskih vojakov na odhod na mirovno misijo za revijo Slovenska vojska dejal: *"Na koncu usposabljanj vedno izvedemo preverjanje, s katerim ugotavljamo, ali je kontingent pripravljen za izvedbo naloge. Rad bi poudaril, da je naše usposabljanje ciljno, tako da skušamo vojake postaviti v karseda realno in stresno situacijo, pri čemer opazujemo reakcije poveljujočih in vojakov."* (Slovenska vojska 2013)

Vendar pa ni le priprava znotraj vojaške organizacije pomembna za pripravo vojaka na odhod. Vojak in njegovi bližnji se ob odhodu na mirovno misijo pogostokrat soočajo s čustveno krizo, ki močno vpliva na stanje pripravljenosti vojaka na odhod. Čustveni izbruhi in napetosti v družini, ki so značilni na začetku in se nadaljujejo v obdobje depresije, osamljenosti in odtujenosti, imajo vpliv na vojakovo psiho. Odhod vojaka predstavlja močan šok, ki lahko zatrese temelje družine in partnerstva. Vse to še dodatno obremenjuje vojaka pred odhodom in tudi med misijo. Vojaki zato pred odhodom na misijo in tudi med njo

potrebujejo psihološko in duhovno pomoč, ki mu pomaga vzpostaviti notranje ravnovesje, ki je pomembno pri izvajanju njegovih delovnih nalog. (Arnejčič 2008, 254)

Na mednarodni ravni so vse več truda vlaga v oblikovanje enotnih standardov usposabljanja vojakov za mirovne operacije in izboljšanje pogojev za usposabljanje v posameznih državah. Pobuda za izboljšanje pogojev za usposabljanje v posameznih državah se imenuje Enhanced International Peacekeeping Capabilities (EIPC). Osredotoča se na razvoj nacionalnih politik, ki usmerjajo mirovne operacije in vojaške izobraževalne programe in programe usposabljanja, zato, da bodo posamezne države proizvedle usposobljene in izobražene pripadnike mirovnih sil. (Scheer 1998, 13–14)

Opremljenost, usposobljenost in informacije lahko zmanjšajo strah in negotovost vojakov, ki odhajajo na mirovne misije. Vendar pa je kljub dolgotrajnim realističnim pripravam in številnim uram izobraževanja na misiji soočen s situacijami in dogodki, ki pretresejo njegov notranji svet. Znajdejo se v tujem okolju, tuji kulturi, v nenehni nevarnosti, ločeni od družine in prijateljev, kar močno vpliva na mentalno stanje vojaka, zato je pomembno, da je pred odhodom na misijo dobro fizično in psihično pripravljen. Kljub temeljitim pripravam še vedno prihaja do deviantnih ravnanj na misiji. Kaj je torej tisto, kar vojaka potisne čez rob in ga vodi, da stori deviantno ravnanje?

8.5 Zločini zaradi poslušnosti

Kot sem že omenila, je poslušnost ena od temeljnih vojaških vrednot, zato se vojaki med urjenjem naučijo ubogati in reagirati v trenutku. Poslušnost zagotavlja učinkovito opravljenanalogo in je pomembna, ker predstavlja legitimnost vojaških zahtev in zaupanje v nadrejene. Nema lokrat pa je prav poslušnost tista, ki privede do deviantnih ravnanj, saj nadrejeni izdajo ukaze, ki prestopajo meje moralnega in legalnega. Izgovor obdolženih takšnih ravnanj: «Saj sem samo ubogal ukaz.» na sodišču ne zagotavlja več, da bo vojak zato opran krivde.

Izsledki Milgramovega eksperimenta so pokazali, da so ljudje pripravljeni slepo ubogati avtoriteto v kolikor jim ni potrebno prevzeti odgovornosti. Zanihanje lastne krivde se velikokrat kaže v izgovorih vojakov: «Saj sem samo ubogal ukaz.» Tudi v tem, že omenjenem eksperimentu, so sodelujoči v vlogi učitelja uporabili isti izgovor; čeprav so sicer menili, da bi odnehali, so storili, kar jim je bilo ukazano, saj so bili plačani za to. Ta pogled na dejanje je zanihanje krivde in preložitev odgovornosti na ramena vodilnega. Razlog za to je, da se po mnen-

ju psihologa Milgrama z ukazom ustvari občutek dolžnosti, da je potrebno ukaz ubogati, vendar se ne ustvari občutka dolžnosti za moralno vsebino ukazanega. Povedano drugače, oseba dobi občutek avtomatizma, izpolnjevanja ukazov brez pomisleka in brez občutka, da lahko s svojo presojo vpliva, ali bo ukaz izvršila ali ne. Psihologinja Elizabet Wolgast to imenuje »deljena avtonomija«, kar pomeni, da je posameznikova namera za delovanje, ki ponavadi predstavlja enotno reakcijo, v tem primeru razdeljena na dva dela; na namero in na dejanje. Do tega pride zaradi ukaza avtoritete. Avtoriteta odloča o dejanju, a ni neposredno izvršila dejanja, medtem ko je storilec dejanje izvršil, vendar za dejanje ni opravil odločitve. Pomembno pri tem dejanju je, da gre pri storilcu za odsotnost moralne presoje, storilec dejanja dobi občutek, kako je storiti dejanje brez občutka namere, da bo to dejanje storil. Vojaki so velikokrat poročali, da so se počutili kot orodje za doseg določenih ciljev.

Zanikanje odgovornosti za ravnanja je velikokrat tudi način, kako si povrniti pozitivno samopodobo. Po končanem Milgramovem eksperimentu so spraševali udeležence o njihovih občutkih in večina od njih se je izgovarjala, da so se ob izvrševanju ukazov avtoritete počutili nelagodno; čutili so razkorak med njihovimi motivi in namerami ter voditeljivimi. V tem zanikanju se kaže to, da so potem, ko so videli, kakšne so bile posledice dejanj, krivdo zanikali, jo preložili na avtoriteto in si na takšen način dvignili samopodobo. Pri tem je viden moralni razkorak med izvršitvijo dejanja in namero za dejanje.

Storilec se s tem, ko preloži odgovornost na avtoriteto, ne opere krivde, saj je to le eden od načinov (lahko tudi nezaveden), kako doseči občutek manjše krivde.

Drugi vpliv avtoritete pa je viden v tem, kar S. Milgram imenuje ožanje pozornosti ali »uglaševanje«. Pri tem gre za to, da se storilec popolnoma osredotoči na ukaz avtoritete, na njegove želje in zahteve, ne pa na cilj delovanja- žrtev in vpliv nanjo. Storilec uglaši svoje delovanje z željami avtoritete, zato njegovo dožemanje žrtve postane nemo in odsotno; vso svojo pozornost nameni le avtoriteti. Eden od sodelujočih v Miligramovem eksperimentu je dejal: »Ko sem sledil ukazom, sem vse svoje misli osredotočil na to, kako izvršiti to, kar mi je bilo dano, popolnoma sem pozabil, da je na drugi strani sedel človek ... « (Wolfendale 2007, 146)

Po Milgramovem mnenju je to način, kako storilec zmanjša občutek stresa in tesnobe, ki velikokrat spremljata deviantna ravnanja, ki se zgodijo kot posledica ukaza. (Wolfendale 2007, 146–149)

9 PRIMERI DEVIANTNIH RAVNANJ VOJAKOV NA MIROVNIH MISIJAH

9.1 »Somalia Affair«

Mirovni misiji UNOSOM I in UNOSOM II

Leta 1992 se je Somalija znašla sredi krvave državljanske vojne. Po padcu predsednika države Siada Barreja leta 1991 se je v državi vnel boj za oblast med dvema nasprotnima poloma; tistimi, ki so podpirali Alija Mahdija Mohameda, in drugimi, ki so podpirali generala Mohameda Faraha Aidida. Ljudi sta pestili revščina in lakota. Oblast so imele v rokah oborožene tolpe, ki so zadrževale večino humanitarne pomoči, ki so jo pošiljale mednarodne organizacije.

V okviru Organizacije Združenih narodov sta bili zato ustanovljeni operaciji UNOSOM I in UNOSOM II (*United Nations Operation in Somalia*). UNOSOM I (od aprila 1992 do marca 1993) je imela namen, da z vsemi razpoložljivimi sredstvi zagotovi varno okolje za dostavo humanitarne pomoči, da zagotovi varnost osebja OZN, podpre politična prizadevanja za mir. Operacije so izvajali kontingenti 24 držav pod vodstvom Organizacije združenih narodov. V začetku marca 1993 se je 14 somalijskih gibanj strinjalo s predajo orožja OZN. Marca 1993 je bil sprejet načrt o razorožitvi, ekonomski rekonstrukciji države in ustanovitvičasne vlade in ustanovitvi operacije UNOSOM II, ki naj bi pomagala pri tej rekonstrukciji.

V ti dve operaciji je bilo vključenih 50 vojaških opazovalcev, 3500 pripadnikov varnostnega osebja in 893 vojaških enot iz Avstralije, Avstrije, Bangladeša, Belgije, Kanade, Češke, Egipta, Fidžija, Finske, Indonezije, Jordana, Maroka, Nove Zelandije, Pakistana in Zimbabveja.

Kot sem povedala, je na to misijo poslala svoje pripadnike tudi Kanada, in sicer padalski polk (CAR-Canadian Airborne Regiment), ki je veljal za eno od elitnih enot kanadske vojske. Vendar je bila po mnenju nekaterih strokovnjakov enota uposobljena za druge naloge, ne za izvajanje mirovnih operacij. Hkrati pa je imela enota že v preteklosti nekatere težave z rasizmom znotraj enote in brutalnimi obredi iniciacije.

(UNOSOM Background 2003)

Deviantna ravnanja vojakov med misijo

Enota je pričela z delom v Somaliji decembra 1992 v mestu Belet Huen, ki je veljalo za eno najbolj spornih območij. 2. 1. 1993 se je zgodil prvi incident, ko so pripadniki kanadske enote domačinu vzeli puško, ki jo je potem hotel nazaj, zato je enoti grozil z mačeto. Sproženih je bilo nekaj strelav, ki so domačina ranili. Le-ta je odšel, ne da bi mu nudili prvo pomoč. 10. 2. 1993 so pripadniki enote streljali na množico, ki se je valila proti točki Rdečega križa. 17. 2. 1993 je 50300 Somalcev protestiralo proti prisotnosti mirovnih sil in metalo kamenje na pripadnike CAR. V odgovor so pripadniki CAR pričeli s streljanjem in ubili enega Somalca, dva pa huje ranili. V kasnejši preiskavi ni bilo ugotovljenih nepravilnosti v njihovem ravnanju. (Razack 2004, 87–99)

Po vseh teh incidentih med pripadniki CAR in Somalijci so dogodki, ki so sledili, postali simbol za vse, kar je šlo narobe med izvedbo naloge v Somaliji.

Četrtega marca ponoči sta dva Somalijca (Abdi Hamdare in Ahmad Aruus) hodila tik ob robu baze, ki so jo postavili pripadniki mirovnih sil. Vojaki so stražili svojo bazo še bolj ostro zaradi vse večjega števila krajev. Zaradi krajev in manjših prestopkov okrog baze je bil izdan ukaz, da nihče od prekrškarjev ne sme uiti. Uporabljali so očala za nočni vid. Po besedah vojakov sta nameravala Somalijca prestopiti v območje kampa. Somalijca sta se prestrašila zvokov radia iz baze in pričela bežati. Eden od vodij je zakričal, da jim ne smeta uiti. Takrat je bilo sproženih nekaj strelav, po katerih je en eden od Somalijcev obležal ranjen, drugi je nadaljeval z begom, zato je bil sproženih še nekaj strelav, ki so drugemu zadali smrtne rane. Oba Somalijca sta bila ustreljena v hrbet, vrat in noge, medtem ko sta bežala za svoje življenje. Mrliškega oglednika je presenetila stopnja poškodb, ki so jim jih zadali vojaki, saj so bile precej pretirane glede na dogajanje.

Rainville, stotnik v tej enoti, je takoj zavrnil idejo, da bi okolico bazne postaje bolj osvetlili, da bi tako zastrašili morebitne vsiljivce. Po njegovem mnenju je bilo Somalijce težko ujeti izven ograje; poleg vsega so se tatovi vedno znova vračali. Dodatne luči bi po njegovem mnenju le ovirale opazovanje z očali za nočni vid. Po njegovem mnenju je bil cilj ujeti vsiljivce, ne pa jih prestrašiti. Rainville je celo predlagal vojakom, da so postavljali hrano in vodo kot vabe za domačine, sami pa stražili v okolici in čakali nanje, da jih ujamejo. Po Rainvillovih besedah so bile kraje in vdor v območje kampa dejanje terorizma, Somalijci pa vsi oboroženi in nevarni. Načelnik enote Mathieu je Rainvilla celo pohvalil za dobro delo. Mediji dogodka niso pretirano izpostavljali oziroma so ga prikazovali v luči »dobro izurjenih

somalijskih saboterjev«, ki so vdrl v bazo »dobrih« vojakov. Sankcije, ki so sledile temu dogodku, so bile mile. Načelniku Mathieu in stotniku Rainvillu so sicer sodili. Načelniku zaradi izdanega ukaza, da je potrebno vsiljivce na vsak način ujeti, Rainvillu pa zaradi kršitev pravil dane naloge, kar se zadeva uporabe sile. Noben od njiju ni bil obsojen. Kot razlog so bile navedene težke okoliščine. Dogodek se je po mnenju obrambe zgodil v ekstremnih okoliščinah, temperature so bile od 40 do 50 stopinj, veter in suh puščavski pesek, totalen nered v državi in v najožji okolici, anarhija in visoka stopnja nezaupanja domačinom. (Razack 2004, 87–99)

Vse to so dogodki, ki so se zgodili tik pred usodnim šestnajstim marcem 1993, ko je bila posneta fotografija mišičastega mladega moškega, pripadnika CAR, ki pozira nad okrvavljenim in zvezanim mladostnikom. Ta mladenič je bil Somalec Arone Shidane, moški, ki pa je poziral na fotografiji, ki je obkrožila svet, pa je pripadnik CAR Clayton Matchee. Slika je močno vznemirila tako strokovno kot laično javnost. Že sam pogled na okrvavljeno mlado telo, skrčeno v klopčič bolečine, v nas zbudi upor, izraz vojaka ob njem pa je še toliko bolj begajoč, kajti zgleda kot bi poziral ob svoji trofeji. Kaj se je torej dogajalo tistega usodnega dne v vročem somalijskem mestu Belet Huen? (Razack 2004, 87–99)

V noči na šestnajsti marec okrog 21. ure zvečer je obhodna patrolja ob bazi zajela najstnika Arona Shidana v skladu z navodili, da je treba vsiljivce zadržati. Shidan je med zaslišanjem priznal, da se je znašel ob bazi zato, ker je iskal izgubljenega otroka. Vojaka Brown in Sox sta vojaka med zaslišanjem pretepala, mučila in hotela na vsak način izsiliti priznanje, da je mladenič prišel z namenom, da bi kradel vojakom. Matchee in Boland sta bila prav tako vmešana v dogajanje. Mladeniča so zvezali z lisicami in ga polivali z vodo. Boland je ob 22 h zapustil prizorišče in naročil Brownu in Matcheeju, da: »Karkoli že bosta počela, samo naj ne ubijeta pridržanega.« Brown in Matchee sta brcala in tepla mladeniča, zraven pa vztrajno ponavljala: »Ubil ga bom, ubil ga bom!« Ko sta si vojaka vzela odmor za cigaret in pivo sta prišla na idejo, da bi zaporniku ugašala cigarete na njegovih stopalih. Vrnili sta se k njemu in ga naslednje tri ure nenehno pretepala s palico. Matchee je zapornika tudi posilil z isto palico, s katero ga je pretepel. Kasneje na sojenju je Brown dejal, da je skušal Matcheeja ustaviti, a ga ni mogel. Kar nekaj vojakov je slišalo obupane krike Arona, ki je klical na pomoč, vendar so nekateri prišli mimo samo zato, da so fotografirali okrvavljeno mlado telo. 16 letni Aron je tiste noči izdihnil v mukah po večurnem mučenju in pretepanju. Nihče ne ve, ali je hotel res krasti ali pa je samo iskal izgubljenega otroka. (Razack 2004, 95)

Po pričanju drugih vojakov, so pridržane osebe mučili tako, da so jih vrgli na tla in jim pokleknili na hrbet, da se niso mogli premikati. To je bil kar ustaljen način mučenja pripornikov, saj so jim na takšen način kazali ponižanje. Poleg tega pa so jih v večini primerov zvezali, jim prevezali oči in jim okrog vratu obesili napis »tat«. (Razack 2004, 87–99)

Nič drugače niso ravnali z otroki, ki so večkrat kaj ukradli okrog baze. V javnost je prišla fotografija otrok, ki so jim zavezali oči in zvezali roke, nato pa so jim okrog vratu obesili napis »tat« in jih pustili ure in ure na žgočem soncu vsem na očeh. Poleg teh otrok stoji vojak, ki je kasneje dejal, da je otroke samo čuval, da jih ne bi kdo ranil (Razack 2004, 5)

Naj omenim, da niti en pripadnik kanadske enote ni bil ranjen od domačih upornikov, edina dva ranjenca sta bila posledica nesreče med izvajanjem naloge.

Sodili so devetim vojakom, ki so bili vsi spoznani za krive. Za umor druge stopnje in mučenje so sodili samo Brownu, Matcheeju in Bolandu, vsi ostali pa so bili obtoženi neustreznega izpolnjevanja delovnih dolžnosti in nekateri še mučenja. Matchee se je poskusil obesiti in je utrpel nepopravljive možganske poškodbe, zato mu niso sodili. Brown je bil obsojen na 5 letno zaporno kazen in odpuščen iz vojske, Boland pa na eno leto zapor in odpustitev iz vojske. Drugi vojaki so bili kaznovani le z disciplinskimi ukrepi. (Razack 2004, 113–115)

Možni razlogi za deviantna ravnanja

Po mnenju Sherena H. Razacka, ki je dogodke v Somaliji proučeval zelo podrobno, se je v teh incidentih prepletalo kar nekaj faktorjev. Pomemben vpliv Razack pripisuje zlomu morale, ki izhaja iz »nujnega« ponižanja »nasprotnika«, da se dokaže prevlada na določenem teritoriju.

Poleg tega pa je po mnenju Razacka v teh dogodkih igrala pomembno vlogo rasa. Rasa določeno vlogo v mirovnih operacijah; običajno gre za stik dveh različnih ras. V tem primeru pa je imela rasa še drugačno vlogo. Oba vojaka, Matchee in Brown, sta imela aborogenske korenine in sta se počutila manjvredna v primerjavi z drugimi kanadskimi vojaki. Kot sta vojaka kasneje povedala, se nikoli nista čutila kot enakovredna člana enote. Po poročanju medijev sta oba odraščala v okolju, ki je bilo izredno sovražno nastrojeno do tujcev. Med odraščanjem sta bila deležna številnih zbadanj zaradi svoje barve kože. Nenehno sta imela občutek, da se morata dokazati. Če so bili drugi pripadniki enote nasilni in so se obnašali rasistično, sta se vedla še bolj rasistično in nasilno. Z nasiljem nad somalijskim fantom sta na nek način kompenzirala svoj, po njunem mnenju podrejeni status v enoti, in na tako okrepila svoj občutek večvrednosti. Ko so ju proučevali psihologi, so ugotovili, da gre za dve zelo

dominantni osebi, nagnjeni k nasilju, kar je po njihovem mnenju posledica nenehnega občutka manjvrenosti. (Razack 2004, 104)

Hkrati z raso pa na bi se v dejanjih med misijo v Somaliji kazal tudi vpliv spola oz. po mnenju Sherena H. Razacka vpliv »hiper-moščnosti«. Vojaki so z nasiljem želeli dokazati svojo moškost in nadvlado Somalcem. Njihove poskuse kraje so želeli kaznovati in tako uvesti »civilizacijo« v njihov »primitivni« svet. Domačini so vojake dojemali kot vsiljivce, zato so ti posegali po drastičnih, na prvi pogled nerazumljivih ukrepih. (Razack 2004, 55)

Zanemarljiv ni niti vpliv sistema in poslušnosti, saj je bil izdan ukaz, da vojakom ne sme uiti niti en tat. Vojaki so ukaz vzeli dobesedno; prisilno pridržanje je privedlo do mučenja in posledično smrti mladega fanta.

Na dogodek je imel velik vpliv ukaz poveljnika. Ukaz je bil sporen ali pa so si ga vojaki razlagali napačno, kajti ravno to, da nihče od tatov ne sme uiti, je privedlo do tega, da so ubili Somalca, ki se ni hotel ustaviti potem, ko so mu tako ukazali. Še danes se ne ve, ali se ni Somalec le bal in je zato bežal. (Razack 2004, 23)

Vsi, ki so vojake poznali pred odhodom na misijo, so povedali, da je šlo za popolnoma običajne ljudi, ki v svojih okoljih niso pretirano izstopali. Še bolj zaskrbljujoče pa je dejstvo, da so krike mučenega fanta slišali tudi vojaki, ki niso bili spoznani za krive, hkrati pa dogodka niso prijavili nadrejenim, čeprav so vedeli (ali pa vsaj sumili), kaj se dogaja.

9.2 Abu Ghraib

19. 3. 2003 ob 9:34 so ameriška letala bombandirala Irak; začela se je vojna v Iraku, ki je predstavljala odgovor na teroristični napad septembra 2001, ki se je zgodil v Ameriki. Voditelj Iraka Sadam Husein je imel pred tem 48 ur časa, da bi zapustil svoj prestol in se predal, česar pa ni storil, zato je Amerika vzela stvari v svoje roke. Amerika je po besedah takratnega predsednika Georga W. Busha hotela razorožiti Irak, osvoboditi njegovo ljudstvo in svet odrešiti preteče nevarnosti.

Za podporo misiji je avgusta 2003 Varnostni svet Združenih narodov ustanovil mirovno misijo za Irak, imenovano UNAMI (*UN Assistance Mission for Iraq*). Mirovna misija je imela nalogo, da je spodbujala politični dialog med vzpostavljanjem novega političnega sistema; da je pomagala pri dostavi humanitarne pomoči; pri krepitvi vladavine prava in pravosodnega sistema; pri krepitvi gospodarstva; asistiralala agencijam Združenih narodov,

da so bili uresničeni cilji, ki si jih je organizacija zadala, in krepila mehanizme za zaščito človekovih pravic. Misiji se je podaljšal mandat do julija 2013. V tej misiji sodeluje okrog 1090 ljudi (459 mednarodnega osebja in 631 ameriškega). Sestava je naslednja: 397 mednarodnih civilistov, 505 ameriških civilistov, 316 enot Organizacije združenih narodov ter vojaški in policijski svetovalci. (Better world campaign 2012; United Nations 2013)

Abu Ghraib je kraj, ki se nahaja 32 km zahodno od Bagdada. Po njem je dobil ime tudi zapor v tem mestu. V času vladavine Sadama Huseina je v tem zaporu služilo kazen okrog 15000 zapornikov, večinoma nasprotnikov Sadamovega režima. Po izpraznitvi zapora leta 2001 je bil le-ta prazen, dokler nadzora nad njim niso prevzele enote ameriške vojske in policije za vzdrževanje nadzora nad iraškim prebivalstvom. Zapor so preimenovali v Baghdad Central Confinement Facility (BCCF) – Bagdadska centralna ustanova za izvajanje kazenskih sankcij. To poimenovanje najdemo v številnih virih, ki pričajo o dogodkih v tem zaporu. Zapor je bil uradno zaprt 15. 8. 2006, ko so bili vsi zaporniki premeščeni v Camp Crooper pri bagdadskem letališču. (Zimbardo 2008, 5)

V začetku leta 2004 so prišle v javnost prve fotografije dejanj vojakov v tem zloglasnem zaporu. Prikazovale so fizično, psihično in seksualno nasilje, mučenja, sodomijo in samomore zapornikov, za katere so bili krivi pripadniki 372. vojaško-policijskega bataljona ameriške vojske skupaj s pripadniki še nekaterih drugih ameriških agencij. Pripadniki 320. bataljona so vojaški policisti, ki so še posebej izurjeni za varnostne naloge in naloge z območja mirovnih misij. (Global security 2011)

V tem primeru so bili pripadniki ameriške vojske krivi za nepredstavljava mučenja zapornikov v zaporu Abu Ghraib v Iraku. Zapornike bi morali varovati, a so se nad njimi izživljali in to posneli. Na večini teh fotografij in videoposnetkov vidimo nasmejane obraze vojakov, ki pozirajo kot lovci ob svojih trofejah. Vsi dokazi o tem, kako je sedem vojakov teplo (s pestmi stoli, metlami, palicami), brcalo, zlorabljalo, mučilo (jih silili, da so nosili ženske spodnjice čez glavo, jih silili v nemogoče fizične položaje in jih potem kaznovali, če niso več zdržali; jih silili, da so simulirali masturbacijo ali pa penetracijo; jih obešali za roke; jih vlekli po tleh z vrstico, ki so jo zaporniku privezali okrog vratu; jih strašili z napadalnimi psi itd), fotografiralo mrtve in ranjene zapornike, jih polivalo z mrzlo vodo in fosforno tekočino itd. (Zimbardo 2008, 357)

Slika, ki je obkrožila svet, je bila tista, ki je prikazovala »moškega v trikotniku«. Zapornik je stal na mali kartonasti škatli z vrečko na glavi in s stegnjenimi rokami, na prstih na roki je imel pritrdjene žice. Vojaki so mu zagrozili, da ga bo elektrika ubila, če bo padel s škatle, ko mu bodo moči pojenale. Kasneje se je izkazalo, da žice v bistvu niso bile priključene na elektriko, vendar je zapornik verjel, da ga bo elektrika ubila, in je trpel neznosne ure ob čakanju.

Drugo fotografijo je posnela vojakinja, medtem ko je sovojak posiljeval iraškega najstnika; po besedah prič so njegovi kriki odmevali daleč naokrog.

Po besedah Zimbarda je bilo še več, bolj srhljivih fotografij, vendar jih ameriška vlada ni nikoli dala v javnost, saj naj bi zamajale zaupanje v ameriško vojsko in administracijo takratnega predsednika Busha. Zaskrbljujoče je to, s kakšno aroganco in ignoranco na obrazu so glede na fotografije vojaki spremljali trpljenje in ponižanje teh zapornikov. Ena od udeleženi vojakinj, stara 21 let, je dejala, da je šlo preprosto za zabavo in igre. Kako je torej mogoče, da je sedem mladih vojakov storilo takšna grozna dejanja?

Klopčič teh grozodejstev se je pričel odvijati, ko je na misijo prispel 24-letni Joe Darbi, rezervist 372. vojaško-policijskega bataljona. Joe Darbi je kmalu po prihodu videl delček obširne fotografske in video zbirke njegovih sovojakov, ki so vneto arhivirali vsa storjena grozodejstva, ki so jih počeli v zaporu. Vojaku niso dale spati, zavedal se je, da to, kar počnejo, ni prav. Dejal je, da se mu je pri prvih fotografijah mogoče celo zdelo smešno, ko je videl kupček golih ljudi v smešnih pozicijah, toda vse bolj ga je grizla vest in občutek, da mora nekaj storiti. Januarja 2004 se je odločil za moralno ukrepanje; na pošto je oddal CD s posnetki grozljivih dogodkov v zaporu in ga naslovil na Oddelek za preiskovanje kriminala Ameriške vojske (Criminal Investigation Division). Zaradi strahu pred kaznovanjem njegovih sovojakov je želel ostati anonimen. Svoje ime je razkril šele potem, ko je prenehal z delom v tem zloglasnem zaporu. (Zimbardo 2008, 335)

Kmalu za tem so fotografije obkrožile svet, takratni ameriški predsednik Bush pa je takoj oznanil, da je v akcijo stopil program za zaščito ugleda ameriške vojske in njegove administracije in da bodo temeljito raziskali dogodke, ki so povezani s fotografijami. Po prvih fotografijah, ki so se pojavile v javnosti, je general Richard B. Myers dal izjavo, da gre za osamljene dogodke in par »slabih jabolk«, negativno izstopajočih posameznikov. Kako je mogoče, da je general še pred preiskavo vedel, da gre za osamljene dogodke in ne

sistematično nasilje? S to izjavo je namreč sistem opral krivde in vso odgovornost zvalil na posameznike. (Zimbardo 2008, 328)

Razmere v zaporu

Okoliščine storjenih dejanj niso bile vojakom prijazne. Abu Ghraib je bil postavljen v zelo zloglasno okolje. Eden od stolpov je bil blizu okoliškim stavbam. Po mnenju enega od vojakov so dejanja »celo videli v spalnice okoliških prebivalcev.« Na strehah in terasah okrog zapora so se večkrat nahajali ostrostrelci, ti so ciljali vojake, ki so se nahajali na najbolj izpostavljeni točki zapora, naopazovalnemu stolpu. Eden od vojakov je dejal, da so bili vsi nenehno na straži in skušali odvrniti vsiljivce, ki so večkrat skušali zavzeti zapor. V enem od napadov na zapor avgusta 2003, je smrtonosen napad ubil enajst vojakov. Polkovnik Zthomas Pappas, ki je ostal živ, se je po besedah sovojakov po tem napadu tuširal vedno s čelado na glavi in bil kasneje označen za neprimerne za boj.

Napadi so se vrstili, včasih je bilo tudi do dvajset napadov na teden. Vojaki so spali kot zaporniki v majhnih zaporniških celicah in bili v nenehnem strahu pred dogajanjem zunaj zapora. Eksplozije so bile tako pogoste, da so vojaki celo po zvokih ugotovili, kakšni izstrelki so zadeli zaporniški zid.

Zapor ni imel kanalizacije. Za toaletne potrebe so bile namenjene luknje v tleh in poljski wc. Pri visokih temperaturah (tudi do 45°) je bil smrad neznosen, kajti pogostokrat je prišlo do izlivov fekalij. Umivali so se redko, kajti vode je primanjkovalo, zato so ljudje zaradi visokih temperatur neznosno zaudarjali. Električne je velikokrat zmanjkalo zaradi nezanesljivih generatorjev električnega toka.

Za zidovi zapora so bile temperature še višje, podobne savni ali pa pečici. V času vetra pa je prostore napolnil zrak s peskom, ki je dušil in povzročal pljučne infekcije.

V zaporu so bili *skupaj* v celice natrpani tako mladoletniki, otroci, prostitutke, ostareli in zaporniki drugih starostnih skupin.

Kljub razmeram v zaporu so po besedah poveljnice Janis Karpinski te bile za marsikaterega zapornika boljše kot doma.

Največ grozodejstev se je zgodilo v odseku TIER 1 ALPHA, kjer so zasliševali Iračane, za katere je vojaška obveščevalna menila, da vedo pomembne informacije. Zasliševalci v tem

oddelku niso nosili priponk z imeni, niti se med sabo niso imenovali, zato da jih ne bi nihče identificiral (nekateri celo niso nosili uniforme).

Zasliševalci so v želji, da bi dobili čim več informacij, uporabljali zelo ekstremne metode. Nekaj zaslišanih so preprosto ubili in ker ni obstajal noben uradni dokument o njihovem priporu. V strahu niso bili le zaporniki. Tudi vojaki so bili nenehno na preži. Zaporniki so kot orožje uporabljali naostrene zobne ščetke, kovinske dele postelj, steklo in tako dalje. Podkupovali so čuvaje, da so jim nosili nože in drugo orožje. Bes in gnus zapornikov se je kazal v tem, da so velikokrat izkoristili priložnost in z nohti popraskali katerega od čuvajev, jim pljuvali v obraz itd. (Zimbardo 2008, 334–352)

Storilci

Philippe Zimbardov knjigi *Lucifer Effect* vleče vzporednico med temi dejanji v zaporu Abu Ghraib in njegovim eksperimentom Stanfordski zapor (eksperiment je podrobneje opisan na strani 47). Sodeloval je tudi kot psiholog na sonjenju odgovornemu štabnemu vodniku Ivanu Fredericku II. Tako pri eksperimentu Stradfordski zapor kot v primeru Abu Ghraib gre za to, da so posamezniki, ki jih je okolica označila kot »dobri ljudje«, pod vplivom okoliščin storili grozljiva dejanja.

Obstaja verjetnost, da so vojaki, ki so bili krivi za ta grozodejstva, že prej imeli določene patologije, ki so prišle na plano šele pod vplivom okoliščin. Odgovorna oseba v zaporu je bil štabni vodnik Frederick, ki je bil pripadnik 372. Vojaško-policijske rezervne čete (Military Police Army Reserve Company). Psihologi, ki so ga proučevali, so mu pripisali »zdravo« osebno brez patologij, imel je vse potrebne lastnosti, ki jih potrebuje za opravljanje dodeljene službe, (dober socialni vodja, povprečno inteligenten, sebe ocenjuje kot moralno vzornega). Kot njegove negativne lastnosti pa so psihologi izpostavili možnost, da se zaradi želje po »vklopiti se« preveč zanaša na potrditve drugih; obstaja možnost, da v določenih situacijah odpove njegova zmožnost prilagajanja in fleksibilnosti. Štabni vodnik Friderick je torej dober socialni vodja, a se je izkazalo, da je slab vodja projekta. Te njegove slabe lastnosti so privedle do izgorelosti, pretiranega cinizma in zmanjšanega občutka samoučinkovitosti. Situacija v zaporu v kombinaciji z osebnimi lastnostmi Friderika je privedla do tega, da so se zgodila grozodejstva, na katera ni reagiral, kot je sam kasneje opisal, se je pa počutil popolnoma nemočnega, brez možnosti, da stori kakšno spremembo. (Zimbardo 2008, 336)

Rezervni desetnik Charles Graner je bil nočni paznik v Abu Ghraibu. Bil je eden tistih, ki je močno prekoračil svoja pooblastila in izkoristil svoje sovojake za svoje »drobne eksperimente«, kot jih je sam poimenoval. Nad zaporniki se je izživljal tako fizično kot psihično. Označen je bil za karizmatično osebnost, ki je izžarevala zaupanje, moč in brekompromisnost. Čeprav mu je bil štabni vodnik Friderik nadrejeni, je odsek 1A dejansko prevzel Graner. Da se fotografirajo mučeni zaporniki, je bila njegova ideja, prav tako so bile številne fotografije posnete z njegovim fotoaparatom.

Večina spolnih prekrškov v zaporu se je zgodila na njegovo pobudo; njegova je bila ideja o »zlaganju« golih zapornikov v piramido, o masturbaciji zapornikov, medtem ko jih je fotografiral itd. Očividci so na sojenju pričali, da je žvižgal, preklinjal ali si celo pel, medtem ko je mučil zapornike.

Pred začetkom sojenja so ga psihologi opisali kot zlobnega, sadističnega in s precejšnjo zgodovino deviantnih ravnanj iz preteklosti. Pred napotitvijo v Irak njegova pretekla dejanja in osebnost niso nikjer omenjeni, celo njegovi prejšnji sovojaki so ga označili za dobrega človeka. Edino, kar bi lahko povzročilo drastične spremembe v njegovem obnašanju, je stresno okolje. Njegova občutja ob dogajanju v zaporu opiše srečanje Granerja z nekim vojakom, ko Graner poroča, da počne stvari, ki so moralno sporne in ne ve, kaj naj stori; sovojak mu ponudi preprosto rešitev, naj z dejanji pač preneha, vendar Graner odgovori, da nima izbire, kajti vsakič, ko se zasliši eksplozija zunaj, teče ameriška kri in če on ne bo pomagal, potem so tudi njegove roke krvave. Ta pogovor kaže, da je imel Graner občutek, da je s tem pomagal drugim vojakom in ščitil sebe. Vse kaže na visok nivo stresa, ki je očitno vplival na Granerjeva dejanja.

Obema vojakoma skupaj s še petimi drugimi so sodili. Štabni vodnik Frideric je dobil 10 let zapora, odvzem vseh činov in denarno kazen. Desetnik Graner pa je dobil 15 let zapora, odvzem čina in denarno kazen. Tudi drugi vojaki so dobili od 45 dni pa do maksimalno 24 mesecev zapora in denarno kazen. Na sojenje so vplivale fotografije mučenj, ki so bile posnete, saj so poleg izjav prič služile kot glavni dokaz. (Zimbardo 2008, 375)

Možni razlogi za deviantna ravnanja

Pri vodenem eksperimentu Standfordski zapor in pri grozodejstvih Abu Ghraiba je šlo za določene podobnosti v dogajanju. Tu je proces deindividualizacije zaradi anonimnosti posameznikov in prostora, kjer so se dogodki zgodili. Tu pa je tudi dehumanizacija zaradi

nerazumevanja jezika zapornikov, njihove številčnosti, občutka večvrednosti paznikov zaradi uniforme in vsiljene golote zapornikov. Eden od vojakov v Abu Ghraibu je o dehumanizaciji zapornikov dejal: » *Nikoli nismo bili urjeni za paznike. Vse, kar nam je bilo naročeno, je bilo to, da jih naj zlomimo ... pri tem pa uporabimo svojo domišljijo ... kmalu smo nanje gledali kot na pse! Takrat začneš početi stvari, za katere si ne bi nikoli mislil, da jih boš ... takrat stvari postanejo grozljive.*« (Zimbardo 2008, 352)

Pomemben faktor, ki je vodil v deviantna ravnanja, je bil dolgčas na nočni izmeni. Neskončno dolge ure, ko je bilo vse pod kontrolo. Dolgčas je bil motivator za dejanja, s katerimi so vojaki skušali vnesti malo razburjenja, popestritve, da bi se nekaj dogajalo, našli so načine, kako vnesti malo zabave v njihovo nočno delo. Ena od vojakinj je dejala, da je šlo le za zabavo.

Krivda je tudi na strani sistema, saj vojaki niso bili usposobljeni za tovrstno delo, ki je bilo zelo zahtevno in kompleksno. Poleg tega pa ni bilo dovolj učinkovitega nadzora nad njimi. Sistem je dal vojakom- paznikom v zaporu popolno moč in vsa sredstva na razpolago, da se dosežejo željeni cilji, hkrati pa so se pazniki nenehno bali pobega in upora zapornikov. V takšni situaciji, ko se je vojak na eni stranu počutil ogroženega, na drugi strani pa so mu bila dana pooblastila za ukrepanje, je bilo skorajda pričakovati, da se bo njihova moč manifestirala v kakšnem izmed deviantnih ravnanj. Zanimiv je podatek, da se je največ skrajnih dejanj zgodilo prav v času nočne izmene. Morda prav zaradi občutka, da so bili takrat najmanj nadzorovani.

V teh dogodkih vidimo vpliv avtoritete, kot jo je dokazal Milgram v svojem eksperimentu. Ker je bilo vojakom naročeno, da naj uporabijo vsa sredstva, da iz zapornikov izvedejo informacije, so sledili navodilom avtoritete v skrajnost.

Pomemben faktor je bil tudi strah, kar se je videlo iz pričevanj vojakov. Strah za svoje življenje in zdravje je povzročil, da so v posamezniku prišle na plano lastnosti, ki v normalnih okoliščinah nikoli ne bi.

Najpomembnejši dejavnik po Zimbardovem mnenju so okoliščine, kar se je pokazalo tudi v primeru Abu Ghraib. Večina storilcev teh dejanj je bila označenih kot dobri, prijazni ljudje, pod vplivom okoliščin v zaporu pa so postali storilci najhujših dejanj. (Zimbardo 2008, 352)

Digitalno dokumentirana deviantna ravnanja

Zakaj vojaki posnamejo »slike trofej«, če se zavedajo, kako sporna so njihova dejanja?

Čeprav se večina ljudi zgraža nad dejanji teh vojakov, so fotografije skoraj dnevno objavljene v vseh javnih medijih. Moč digitalne fotografije pomeni, da lahko vsak trenutek ujamemo in ga shranimo za prihodnost, kamere so dostopne, priročne in brez bojazni, da bi kdo cenzuriral to, česar nočemo, da bi. Fotografije so skozi celotno zgodovino predstavljale pomemben dokument, kadar so želeli nekaj dokazati, pokazati, shraniti (recimo lovci svoje trofeje, nemški vojaki pomore Židov itd). Takšne fotografije so javni izkaz premoči nad nekom.

Drugi pogled na fotografije je lahko ekshibicionističen. Da so vojaki z njimi želeli pokazati, kako daleč si upajo, in s tem pritegniti morebitne vojaerje, ki bi občudovali njihove »mojstrovine«. Mogoče je prav v tem razlog, zakaj je bila večina fotografij seksualne narave. Ta povezava med seksualnostjo in mučenjem je tista, ki je vznemirljiva za vse, ki so fotografije posneli.

Naslednji motiv je najverjetneje ta, da so fotografije uporabljali za grožnjo zapornikom, v smislu »glej, kaj se ti bo zgodilo, če ne boš storil tako, kot ti bo naročeno«. Fotografije so sistematično uporabljali pri zasliševanjih.

Fotografije so predstavljale tudi mejo/ločnico med tistimi nižje na lestvici-zaporniki in tistimi višje-vojaki/pazniki. S temi fotografijami so ustvarili neenakovreden položaj med njimi, vojaki so se z njimi prepričevali o svoji superiornosti in kazali svoj položaj drugim vojakom. S tem, ko so želeli ohraniti posnetke ponižanj zapornikov, so prav tako izkazovali tudi neke vrste maščevanje za vse njihove vojake, ki so bili ranjeni ali pa mrtvi. (Zimbardo 2008, 366)

9.3 Spolne zlorabe na mirovnik misijah

V javnost je v zadnjih letih prišlo kar nekaj novic, ki pričajo o tem, da so bili pripadniki mirovnik sil krivi za grozljive spolne zlorabe zoper najbolj ranljive člane že tako prizadete družbe, ženske in otroke. O takšnih zlorabah se je poročalo iz Bosne in Hercegovine, Kambodže, Južne Afrike, Konga in Haitija. Izpostavila bom dve od teh operacij; v Kongu in Haitiju, kjer je šlo za odmevne primere in ker so se zgodili po letu 2003, ko je Organizacija združenih narodov sprejela politiko nične tolerance do spolnih zlorab, ki jih zagrešijo

pripadniki mirovnih sil. Spolne zlorabe negativno vplivajo na lokalno populacijo in sloves pripadnikov mirovnih sil.

- **Kongo**

Demokratska republika Kongo je znana po tem, da je že dolgo časa ena najbolj nemirnih držav v Afriki, posledice tega pa najbolj čutijo civilisti. Vzrok za to je v procesih dekolonizacije in izkoriščanj te države zaradi številnih naravnih bogastev, ki jih premore, in tudi zaradi njene geografske lege. Država velja za eno najrevnejših, kljub njenim številnim naravnim bogastvom; ljudi pesti huda lakota, velika škoda se povzroča naravi, boji so zelo brutalni, v njih sodelujejo tudi otroci.

Konflikt v Kongu se je začel v sredini šestdesetih let prejšnjega stoletja, potem ko je Kongo postal samostojen in je bil izvoljen prvi predsednik. Vendar je bila oblast še vedno v rokah lokalnih plemenskih poveljnikov, zato je prihajalo do močnejših trenj, ki so izbruhnili v vojaški udar in boje med paravojaškimi in vladnimi silami.

Prvo posredovanje OZN je bilo 14. 7. 1960, ko je Varnostni svet napotil svoje sile, ki bi pomagale zagotoviti mir. Kriza se je umirila, mirovna misija se je končala leta 1964, a miru v Kongu ni bilo. Skozi leta so se menjavali predsedniki, država se je delila in zopet združevala, dokler ni leta 1998 izbruhnili najbolj krvava državljanska vojna v zgodovini države. Čeprav je šlo za državljansko vojno, je bilo za ta spopad značilno, da so boji migrirali še v sosednje države. Leta 1999 je prišlo do premirja med Kongom in še šestimi sosednjimi državami. Organizacija združenih narodov je istega leta ustanovila misijo MONUC (United Nations Mission in the Democratic Republic of Congo), ki je imela nalogo, da je nadzorovala izvajanje mirovnega sporazuma, razorožitev, demobilizacij, razdeljevanje humanitarne pomoči in pomoč pri organizaciji demokratičnih volitev. Sodelovalo je 16662 vojakov, 776 vojaških opazovalcev, številni prostovoljci, policisti in civilisti iz 69 držav. Misija še ni končana, ker se je intenzivnost spopadov krepila in ker naloge misije še vedno niso dokončane. (United Nations 2013)

- **Deviantna ravnanja vojakov na misiji**

Kmalu po začetku misije so v javnost začele prihajati grozljive zgodbe žensk, deklet in otrok, ki so postali žrtve tistih, ki bi jim naj prišli na pomoč zaradi težke situacije, ki je vladala v državi. V New York Timesu je bila decembra 2004 objavljena zgodba dveh deklic, ki so ju zlorabili "rešitelji". Zgodba pripoveduje o 12-letni Helen, drobni deklici modrih oči, ki si bo za vedno zapomnila človeka z modro čelado. Mirovnik ji je ponudil kozarec mleka, da se mu je približala, saj je bila po njenih besedah to njena najljubša pijača, ki pa si je njena družina zaradi revščine ni mogla privoščiti. "Bila sem tako srečna, je tresočje dejala Helen. Ko se je Helen približala vojaku, je ta izkoristil trenutek in jo zlorabil, nato pa ji dal še dolar in ji s prstom pokazal, da mora molčati.

Druga zgodba pa govori o 13-letni deklici, ki je govorila v svahilijskem jeziku. Ker se vojak ni mogel sporazumeti z njo, ji je ponudil piškot. Ko je sestradana deklica segla po piškotu, jo je vojak zgrabil in posilil. (New York Times 2004, 18. december)

Februarja 2011 je pet vojakov napadlo dve sestri, siroti, 14-letno Gisele in 15-letno Esperance. Medtem ko sta dva vojaka pretepla Gisele, so Esperance skupinsko posilili trije vojaki. Utrpela je hude poškodbe in zanosila. Oktobra 2011 je rodila dečka, ki je umrl tri dni po rojstvu.

V medijih sem zasledila, da naj bi se samo v Kongu zgodilo okrog 150 seksualnih zločinov nad domačini, ki so jih zagrešili pripadniki mirovnih sil, kar pa je najverjetneje le vrh ledene gore. Večina od njih se je zgodila v mestu Bunia, v katerem so lokalne paravojaške enote že tako povzročile največ škode prebivalstvu. Tu se je nahajal kamp za begunce. (Loconote 2005)

Nemogoče je raziskati te primere, kajti žrtve niso bile pripravljane pričati, saj pusti posilstvo hudo stigmo v družbi. Zgodbe, ki so prišle v javnost, so bile precej redke, saj dekleta za posilstva niso povedala nikomur, niti svojim staršem. Ena od zgoraj omenjenih deklic je dejala, da bi jo mati pretepla, če bi izvedela. Žrtve prav tako niso poiskale psihološke pomoči, ki je bila organizirana v mestu Bunia, saj so se bale, da bi kdo izvedel za njihovo tragedijo, lahko bi izgubile službo. Nekatera dekleta so bila prisiljena poiskati pomoč, saj so zaradi posilstva utrpela fizične poškodbe .

Deviantna ravnanja vojakov na misiji v Kongu so vključevala seks z mladoletniki, posilstva in prostitucijo. Preiskovalci so ugotovili, da so vojaki dekleta "lovili" na hrano, pijačo ali pa so jim plačali do tri dolarje za spolni odnos. Ena od grozljivih zgodb priča o tem, kako je

nepalski vojak ugrabil in kar tri dni sistematično posiljeval 14-letno dekle. (New York Times 2004, 18. december; Gardine 2005)

Preiskava je bila zelo otežena zaradi žrtev, ki niso bile pripravljene pričati; zaradi velike frekvence vojakov je bilo oteženo sledenje posameznikom, prav tako poveljniki enot niso hoteli sodelovati v preiskavi. Rezultat preiskave OZN pa je vseeno bil 34 strani dolg dokument, ki je vseboval 68 pričanj o seksualnih prestopkih pripadnikov mirovnih misij. Poročilo Združenih narodov je govorilo o številnih seksualnih prekrških vojakov, ki so izhajali iz številnih držav (Nepal, Tunizija, Maroko, Urugvaj, Francija, Južna Afrika, Pakistan). Ustanovljena je bila preiskovalna komisija, ki jo je vodila pomočnica generalnega sekretarja Angela Kane, ki je imela nalogo, da razišče, koliko od teh 68 dogodkov ima dovolj trdne dokaze za pravne ukrepe. (New York Times 2011, 7. september)

Kaj pa posledice?

Francoski prostovoljec je bil obsojen zaradi pedofilije; dva tunizijska vojaka sta bila disciplinsko odstranjena iz misije zaradi teh ravnanj, avstrijski vojak je bil suspendiran.

OZN ni ukrepala dovolj ostro. Kofi Anan, takratni sekretar Združenih narodov, je v izjavi za medije sicer dejal, da se zaveda, da so se dogajale grozljive stvari, vendar OZN ni dovolj ostro ukrepala in privedla pred sodnike storilce ter zagotovila, da do takšnih ravnanj ne bi več prihajalo. (New York Times 2011, 7. september)

Pojavljali so se tudi števili dvomi o učinkovitosti notranje preiskave OZN. Tajno poročilo OZN, katerega delčki so pricurljali v javnost in bili objavljeni v The Washington Postu, so pričali o tem, da so vojaki grozili preiskovalcem OZN in podkupovali žrtve svojih zločinov, da bi spremenili pričanje in jih tako oprali krivde. OZN v teh primerih ni uspelo zagotoviti ustrezne preiskave in privedbe storilcev pred ustrezne organe. Posledično pa ji ni uspelo zagotoviti tega, kar je njen osnovni namen, zaščititi temeljne človekove pravice in nemočne ter nedolžne. Zločini mirovnikov so prizadeli ravno najšibkejše pripadnike, že tako zdesetkanega prebivalstva v Kongu, otroke in ženske. (Gardine, 2005)

V tem poglavju sem izpostavila deviantna dejanja vojakov na mirovni misiji v Demokratični republiki Kongo, vendar je bilo teh primerov še veliko več, in sicer v Severnem Timorju, Bosni, Kambodži, Južnoafriški republiki, Haitiju.

- **Haiti**

Haiti je otoška država, ki leži jugovzhodno od Kube. To je nekdanja francoska kolonija, ki je razglasila samostojnost. Kmalu po odhodu Francozov so otok okupirali Američani, ki so nad domačini izvajali teror in veliko ljudi pobili. Po osamosvojitvi so se na čelu države menjevali diktatorji in vojaški udari, katerih značilnost je bila velika koruptivnost in dejstvo, da so že tako revno državo vodili še globje v revščino. Haiti je leta 2004 močno prizadel upor proti predsedniku Haitiju, ki je prinesel krvave obračune med vojaškimi hunatmi znotraj države, in uničujoči potres v začetku leta 2010. (Wikipedija 2013; RTV Slovenija 2010)

Leta 2004 je Varnostni svet OZN ustanovil mirovno misijo MINUSTAH, ki je imela nalogo, da stabilizira razmere na Haitiju, podpira začasno vlado in razoroži, demobilizira in reintegrira državo, da ščiti civiliste, da podpira politično reintegracijo države, da razdeljuje humanitarno pomoč in skrbi za spoštovanje človekovih pravic.

Sčasoma so se naloge misije spreminjale skladno z razvojem politične, socialno-ekonomske in varnostne situacije znotraj države.

Sile te mirovne operacije so sestavljene iz 8940 vojakov in 3711 pripadnikov policije ter številnih civilnih sodelavcev. V misiji so sodelovali vojaki iz naslednjih držav: Argentina, Bolivija, Brazilija, Kanada, Čile, Ekvador, Francija, Guatemala, Indonezija, Japonska, Jordanija, Nepal, Paragvaj, Peru, Filipini, Koreja, Šri Lanka, Združene države Amerike in Urugvaj.

Misija še vedno ni končana, saj je med njenim potekom državo leta 2010 prizadel uničujoči potres, ki je zopet poslabšal razmere v državi. (United Nations, 2013)

Haiti je še vedno večinoma odvisen od mednarodne pomoči, več kot 80 % prebivalstva še vedno živi pod pragom revščine. Veliko je otrok, ki nimajo dostopa do zdravil in izobrazbe. Kakšne so razmere danes, pa je slikovito opisal Tadej Troha v Dnevniku:« ... *država brez države, država pod popolno oblastjo zainteresirane mednarodne skupnosti, država brez lastnih sredstev, država, ki tudi s humanitarno pomočjo ne sme ravnati sama, država, ki obstaja samo še na papirju..*« (Troha 2013)

- **Deviantna ravnanja vojakov**

Septembra 2011 je luč sveta ugledal posnetek, ki ga je prvi objavil ABC News. Prikazuje, kako so pakistanski vojaki na mirovni misiji MINUSTAH posilili 18-letnega mladeniča. Dva vojaka sta fanta z rokami na hrbtu položila na vzmetnico in mu preprečila gibanje, medtem pa ga je tretji vojak posilil (pri tem dejanju naj bi sodelovali še trije vojaki). Najbolj grozljivo pri tem pa je veliko število gledalcev, ki se na posnetku glasno smeji. Vse skupaj izgleda kot zabava ob velikih količinah popitega alkohola. Urugvajski poveljnik je po objavi posnetka potrdil avtentičnost le-tega. Vojaki so sicer preživeli čas do sojenja v zaporu, a so bili izpuščeni, sojenje pa je bilo prestavljeno v prihodnost.

Prav tako so pakistanski vojaki januarja 2012 posilili 14-letnega fanta po imenu Roudy Jean, ki je bil domačin v mestu Gonaives. To naj bi se zgodilo večkrat, fantu pa so nato »v zameno« dali malo hrane. Fantova družina je bila zelo revna, hkrati pa je fant trpel za določeno stopnjo razvojne zaostalosti, kar še dodatno priča o grozljivosti dogodka. Dogodek so videli Raoudyjevi prijatelji, ki so obvestili lokalne oblasti. Ko pa je to izvedel poveljnik vojakov, ki so storili ta dejanja, pa je fanta ugrabil in ga zadrževal drugje, kjer so ga še večkrat posilili, sodeč po zdravniških podatkih. Lokalne oblasti so fanta izsledile in ga rešile, prav tako pa je Roudy moral poiskati medicinsko pomoč, zato obstaja tudi zaznamek v zdravniški kartoteki fanta, da je utrpel poškodbe, ki so značilne za spolno zlorabo (CEPR 2012)

Dva vojaka sta bila obsojena na eno leto zapora (poveljnik in vojak). Vojaku so sodili znotraj meja Haitija, vendar po vojaški proceduri in pakistanskih zakonih. Če bi bilo vojakoma sojeno na haitskem sodišču, bi ju najverjetneje čakala precej ostrejša kazen. (CEPR 2012; Weisbrot 2011)

To je le eden od številnih primerov zlorab na tej mirovni misiji. Decembra 2007 je bilo z misije odpuščenih več kot 100 vojakov iz Šri Lanke, ki so bili obtoženi spolne zlorabe mladoletnih deklic, vendar se posamezni primeri niso raziskali oz. v javnost ni prišla nobena informacija, da bi se storilce teh dejanj kakorkoli sankcioniralo.

(Weisbrot 2011; Aljazeera 2012)

- **Vzroki**

Razloge za spolne zlorabe bi lahko razdelili v več delov, prvi so razlogi, ki zadevajo posameznika (to je vloga spola), drugi razlog pa je nesposobnost organizacij, da bi storilce ustrezno kaznovale in tako ustvarile mejnik za preventivo v prihodnosti.

Za posilstva vojakov je več vzrokov. Zgodovinski pregled je pokazal, da je najpogostejši vzrok ta, da se poniža in podredi ženske in s tem celotno družbo »nasprotnika«. V primeru mirovniških operacij »nasprotnik« v pravem pomenu besede ne obstaja, vendar pa so vojaki soočeni s tujo kulturo, ki jih velikokrat ne sprejme tako, kot bi želeli (velikokrat odkrito sovražno), zato vojaki-mirovniki na tak način vzpostavijo nadvlado in občutek nadzora. Posilstvo je zločin, ki v vsakem primeru kaže nadvlado. Po mnenju psihologov moški seksualni nagon nima veliko opraviti s tem zločinom, saj gre preprosto za zločin prevlade močnejšega nad šibkejšim. Posilstva v času izrednih razmer se zgodijo tudi zato, ker so vse socialne norme porušene in se krepijo najbolj primitivni vzgibi in ravnanja. (Goldstein 2001, 362)

Vojaška organizacija do določene mere spodbuja moško obnašanje, ga nagrajuje in ustvarja hiper-moško kulturo. Ta kultura se krpi kot kontrast ženskemu-feminističnemu (nežnemu, čustvenemu), zato se ob povečevanju moškosti na drugi strani krepi ženskost, ki je tuje, neznano, nasprotno (na takšen način se tuja kultura postavi v luč ženskosti, nasproti vojaški enoti, ki predstavlja moškost, faličnost). (Goldstein 2001, 223)

Težava se pojavi, ko se vojaki, ki so urjeni za boj in nrazlične situacije, kjer morajo pokazati svojo dominantnost, znajdejo v okolju, ki ne zahteva neposrednega nasilja. Vojaki, pripadniki mirovniških sil, pa vseeno živijo v vojaškem okolju, znotraj enote, ki ima še vedno iste norme in vrednote, za katere je bila urjena. Od posameznika je odvisno, ali zmore in zna preklopiti svoje ravnanje od vojaka na mirovnika. (Mark, Carlyn van der 2012, 15)

Pri skupinskih posilstvih gre velikokrat tudi za večanje kohezivnosti znotraj skupine, saj vsak posameznik zase ne bi storil takšnega zločina, skupinska dinamika pa ga privede do takšnega ravnanja, tudi zaradi strahu, da ga skupina ne bi izločila. V okoliščinah kaosa in stresnega okolja vojaki na takšen način krepijo svojo močatost in vezi znotraj enote, ki predstavlja začasno družino. (Goldstein 2001, 365)

V določenih kulturah je posilstvo najhujša oblika ponižanja in kaznovanja, saj je po dogodku dodatno kaznovana žrtev; ponekod (Egipt, Jemen) jo njeni najbližji ubijejo zaradi ohranjanja časti, drugod pa je žrtev lahko izobčena iz družbe, izgubi službo in družbeni položaj itd. Prav iz tega razloga je oteženo raziskovanje teh zločinov, saj se večina žrtev sploh ni pripravljena razkriti in pričati pred sodiščem, da bi lahko storilec dokazali njihov zločin. (Goldstein 2001, 366)

Spol igra pomembno vlogo v etno-nacionalizmu. Narod je večinoma pojmovan kot ženski spol, medtem ko je država moškega spola. Prav zato ženske simbolično predstavljajo narod, zato je to še eden od razlogov, zakaj vojaki želijo podrediti ženske naroda, s katerim prihajajo v stik, pa čeprav kot pripadniki mirovnih sil. (Goldstein 2001, 369)

V številnih primerih so žrtve vojakov otroci. Razlogi za pedofilijo, ki jih navajajo strokovnjaki, so v pomanjkanju spoštovanja do otrok (v primeru mirovnih operacij so otroci, s katerimi vojaki prihajajo v stik, iz druge kulture, mogoče od tod izvira nespoštovanje) in napačno razumljenega čustvenega jezika otrok in njihovih ravnanj. Nekateri pa iščejo vzroke še v zmanjšanju prisotnih omejitev in nadzora v okolju ter oslABLJENE VEZI ZNOTRAJ MIKRO-SOCIALNE SKUPINE. (Schinaia 2010, 9)

Carlyn van der Mark v svojem delu *Sexual abuse and UN Peacekeepers* pravi, da je poleg spola pomemben faktor tudi neenak socialni status vojaka-mirovnika in žensk/domačink, s katerimi prihajajo v stik. Neenak položaj vodi v izmenjavo dobrin oz. seksualne usluge in spolne zlorabe. (Mark, Carlyn van der 2012, 15)

Leta 2003 so Združeni narodi sprejeli politiko nične tolerance do spolnih zlorab, ki jih zagrešijo pripadniki mirovnih sil, vendar v javnost še vedno znova prihajajo dogodki, ki pričajo, da je pred organizacijo še dolga pot, da bodo ta dejanja ustrezno sankcionirana in se na mirovnih misijah ne bodo več dogajala. Leta 2005 je nekdanji pripadnik mirovnih sil princ Zeid Ra`ad Al Husein izdal t.i. Zeidovo poročilo (Zeid report), v katerem je poročal o svojih odkritjih o tem, zakaj politika nične tolerance do spolnih zlorab OZN ni uspešna. Ugotovil je, da se prepleta zelo veliko dejavnikov, poleg tega pa težava nastane pri žrtvah, ki ponavadi niso pripravljene pričati zoper storilce, zato je dejanja težko dokazati in sankcionirati. V številnih primerih zlorab sploh niso raziskovali, ampak so osumljene preprosto odpustili z misije in dogodke pometli pod preprogo. Hkrati pa težava nastane tudi pri samem sojenju, saj so storilci sojeni po zakonih države, iz katere izhajajo, ti pa so lahko precej različni. (Mark, Carlyn van der 2012, 15)

9.4 Samomori vojakov na misijah

Ko sem iskala novice o samomorih pripadnikov mirovnih sil na misijah, sem ugotovila, da se v množičnih medijih pojavljajo zelo skope informacije, ponavadi le kot kratke novice. To me je precej presenetilo, saj se glede na stresno naravo dela, ki ga ti vojaki opravljajo, v statistikah pojavljajo dokaj visoke številke, ki pričajo o tem, da je teh dejanj več kot se o njih govori. Razlog se najverjetneje skriva v tem, da je samomor še vedno tabu tema in pa v tem, da veliko vojakov samomora ne naredi med misijo, pač pa kasneje, ko se vrnejo v domače okolje. Ameriški medij RT je na spletni strani objavil izjavo Pentagona, da več vojakov umre zaradi samomora kot zaradi sovražnikov. (R.T. question more 2012)

Norveška je raziskovala samomorilnost med vojaki, pripadniki mirovne misije UNIFIL (Libanon 1978) in ugotovila, da je bil procent samomorov med vojaki precej večji kot med drugimi pripadniki družbe v istem obdobju (od 15000 vojakov jih je 46 storilo samomor). Podobne so bile tudi ugotovitve Danske, ki je raziskovala samomorilnost svojih vojakov, ki so sodelovali v tej misiji. V obeh državah je bila samomorilnost višja kot pri prebivalstvu v istem časovnem obdobju. (Mark, Carlyn van der 2012, 108)

Ameriška raziskava, ki se je odvijala leta 1996 in so jo izvedli psihologi skupaj z vojaškimi strokovnjaki, je podala ugotovitve, da je bil samomor kriv kar za 24 % vseh smrti njihovih vojakov, kar je kasneje celo naraslo na 40 %. Oktobra 2003 so ugotovili, da je bilo od 130000 vojakov, ki so sodelovali v Iraku, 13 samomorov, kar je za 49 % višji odstotek kot v preteklem desetletju. (R.T. question more 2012)

Primeri:

Spodnje primere sem našla v medijih. Kot sem že omenila, so se pojavljali le v obliki kratkih novičk.

- 20. 5. 2005 je BBC News poročal, da je južnoafriški vojak na misiji v Burundiju ustrelil sovojaka in ranil še štiri druge, potem pa storil samomor. (BBC News 2005)
- Brazilski poveljnik Urano Teixeira Da Matta Bacellar je storil samomor med misijo OZN na Haitiju. Ustrelil se je s svojo pištolo, vendar je brazilska vojska dogodek označila kot nesrečo z orožjem. (Short News 2005)

- 22-letni ukrajinski vojak s činom vodnika se je ustrelil v glavo s svojo avtomatsko puško v bazi v Iraku. Po poročanju medijev je svojo službo opravljal večinoma znotraj baze in ni patroljiral. Pred samomorom je napisal poslovilno pismo, v katerem je izrazil, da si je želel ostati v Iraku tudi potem, ko bi njihovo enoto zamenjala druga, ukrajinska. (Pravda. Ru 2004)
- Leta 2000 se je italijanski vojak, ki je opravljal svojo službo na misiji na Kosovu, ustrelil s svojo puško. Samomor je storil v svoji baraki, bil je tik pred odhodom domov. Po besedah njegovega poveljnika je šlo za izjemno profesionalnega vojaka. (Reuters 2013, 20 april)
- Med misijo UNAMID v Sudanu je vojak neznane narodnosti ustrelil tri sovojake in nato storil samomor. (Reuters 2013, 20. april)

Vzroki

Pripadnik mirovnih sil je že pred nastopom službe v misiji izpostavljen določenim faktorjem, ki povečajo njegovo ranljivost. Zaradi odhoda na misijo vojak pogosto ne vzpostavi stalnega in stabilnega partnerskega razmerja. Tisti, ki doma pustijo družine, pa čutijo močan stres zaradi ločenosti od njihovih najbližjih.

Večina študij največji vpliv na samomorilnost pripisuje depresiji, neizmernemu občutku sramote zaradi preteklih dejanj, dogodkom ali stanju, v katerem je samomorilna oseba, občutkom krivde, brezizhodnosti. Vzrok je lahko tudi fizična bolečina (zaradi bolezni, poškodb), čustvenega pritiska, stresa in anksioznosti. (Šustar in drugi 2009)

Veliko pozornosti se posveča tudi drugim stresorjem, kot so spolnost in medosebni odnosi med misijo, ki prav tako lahko povečajo tveganje za samomorilnost vojaka. Primer stresnih odnosov, s katerimi se soočajo vojaki med misijo, je npr. sovražna nastrojenost domačinov, ki bi jim vojki naj pomagali.

Tudi zloraba alkohola in drog v času misije ni zanemarljiv faktor. Le-ta pri vojaki v opitosti sprošča zavore in kontrole ter zmanjša strah, pri kroničnem pitju se pogosto razvijejo kronične psihične motnje, kar vse lahko pospeši samomorilna razmišljanja in dejanja. (R.T. question more 2012)

Dejstvo je, da se vojaki znajdejo na območju, ki se močno razlikuje od tega, kjer so bili prej. Priče so številnim grozodejstvom in kršitvam in se zaradi tega velikokrat počutijo nemočne,

kar še dodatno povečuje stresnost situacije. Tisti, ki naj bi jim pomagali, so velikokrat sovražno nastrojeni do njih. Vse skupaj zadevo oteži še splošna vojaška »mačo« kultura, ki vojakov ne spodbuja, da bi izrazili svoja čustva, saj to dojema kot znak šibkosti. Več pozornosti bi bilo potrebno nameniti preprečevanju samomorilnosti med pripadniki mirovni sil. Preprečevanje bi moralo temeljiti na izboljššanem sistemu izbora vojakov za misije, usposabljanju, ki bi dajalo večji poudarek vojakovemu psihičnemu zdravju in posebno pozornost vodenju. Poveljniki enot so v nenehnem stiku s svojimi vojniki in bi morali prvi prepoznati nagnjenost vojaka k samomorilnemu ravnanju. Še vedno pa obstaja veliko nejasnih področij proučevanja samomorilnosti na misiji, da bi imeli jasne odgovore (kako kohezivnost enote, podpora poveljnika in splošen stres vplivajo na psihično zdravje posameznika). Tem dejavnikom se bo v prihodnosti posvečalo več pozornosti, ne le na ravni posameznika, ampak tudi na ravni enote. (Mark, Carlyn van der 2012)

10 SKLEP

Ob slikah, ki so se pred časom pojavile v množičnih medijih in prikazujejo zvezane otroke na vročem Afriškem soncu, poleg pa je slikan vojak, ki je očitno pripadnik mirovni sil, se nam je večini utrnila misel, da gre v nekaterih mirovni misijah nekaj močno narobe.

V zadnjih desetletjih so postale mirovne operacije eden od temeljnih instrumentov mednarodne skupnosti, da uravnava oborožene konflikte in pomaga državam pri njihovi tranziciji iz vojnega obdobja v obdobje miru. Kljub krepitvi instituta mirovni operacij pa so v zadnjem desetletju javnost pretresale novice o deviantni ravnanjih, za katere so bili odgovorni vojniki, pripadniki mirovni sil; te novice so včasih celo zasenčile pozitivne učinke, ki jih je imela mirovna operacija za družbo pomoči potrebne države.

Številni raziskovalci so zato ugotavljali možne vzroke za deviantna ravnanja, da bi lahko v bodoče preprečili tovrstne incidente, saj vsako takšno ravnanje, ki ga storijo pripadniki mirovni sil, pomeni škodo za že tako oslABLJENO in ranjeno družbo.

Cilj moje diplomske naloge je bil, da skozi raziskovanje različni dejavnikov in primerov deviantni ravnanj najdem odgovor na raziskovalno vprašanje: Kaj vodi vojake mirovni operacij do deviantni ravnanj? Z odgovori bi pripomogla k prepoznavanju dejavnikov, ki vodijo vojake do deviantni dejanj, da bi se v bodoče našle celovite rešitve, ki bi preprečile tovrstne dogodke na mirovni misijah.

Da sem lahko začela z raziskovanjem svojega področja raziskovanja, sem morala najprej definirati osnovne pojme, kot npr. kaj so mirovne operacije in kakšna je njihova vloga v mednarodni skupnosti. Ker so mirovne operacije instrument mednarodne skupnosti, sem opredelila tudi njihov pravni okvir, ki opredeljuje pravice in obveznosti pripadnikov mirovnih sil in hkrati določa legitimnost same operacije.

Ker gre pri deviantnih ravnanjih za prestopanje meja, ki jih določajo norme in pomenijo kršitev nekih uveljavljenih zapovedi, sem opredelila posamezne teorije deviantnosti, ki vzroke deviantnih ravnanj iščejo v socioloških, psiholoških ali pa bioloških dejavnikih. Ugotovila sem, da je deviantnost zelo kompleksen pojem, saj se lahko osebi v enakih okoliščinah vedeta popolnoma različno, zato sem vzroke za deviantna ravnanja naprej iskala v treh različnih smereh; v smeri posameznika in posledično vseh vplivov, ki izhajajo iz njega samega; v smeri situacije in vseh vplivov, ki izvirajo iz okoliščin, in v smeri sistema, kjer sem raziskovala vplive vojaške organizacije in njenega sistema.

Primeri, ki sem jih obravnavala v diplomskem delu, so pokazali, da je zelo težko določiti en sam razlog, ki je vplival na deviantno ravnanje pripadnika mirovnih sil.

Dogodki v Somaliji, javnosti bolj znani kot Somalia affair, ko so vojaki kruto mučili in na koncu ubili mlajšega moškega, so bili preplet treh faktorjev; dejanja so izhajala iz zloma morale, ker so vojaki čutili potrebo, da zlomijo in ponižajo nekoga od domačinov, da pokažejo svojo prevlado, hkrati pa so želeli dokazati tudi svojo moškost in nadvlado. Ni zanemarljivo dejstvo, da je imela velik vpliv tudi rasa, saj sta glavna krivca uporabila nasilje kot kompenzacijo za njun podrejen status v enoti. Vsi ti razlogi pričajo, da so imele pomemben vpliv osebnostne lastnosti, kot so temperament in občutki (občutek manjvrednosti). Vse to pa se je prepletlo s stikom dveh ras, kjer se je ena počutila večvredna, in hiper moškost. Kombinacija vseh faktorjev, ki izhajajo iz posameznika in tudi sistema pa je botrovala mučenju in smrti nedolžnega domačina.

Dodatno pa dogodki v zaporu Abu Ghraib pričajo, da do deviantnih ravnanj vodi tudi okolje, v katerem se znajdejo vojaki. Okolje zapora je vojakom povzročalo strah, ki je vodil vojake do dejanj mučenja in poniževanja zapornikov. Vojaki, ki so storili dejanja, so bili pred dogodki označeni kot dobri in prijazni ljudje in niso kazali nobenih nagnjenj k deviantnim ravnanjem. Krivdo za nastale dogodke so raziskovalci iskali tudi v sistemu, ki v tem primeru ni ustrezno usposobil vojakov za delo, ki so ga opravljali, hkrati pa jim je dal navodila, da naj uporabijo vsa potrebna sredstva za doseg ciljev, kar je potrdilo izsledke Milgramovega

eksperimenta, da so ljudje resnično pripravljene slepo ubogati avtoriteto. Pod vplivom okolja in sistemskih dejavnikov so dobri ljudje postali storilci najhujših dejanj.

Številni primeri pričajo, da so bili pripadniki mirovni sil krivi za spolne zlorabe na območju mirovni misij. Najbolj odmevni primeri so bili na mirovni misijah v Kongu in na Haitiju, zato sem te primere izbrala za svojo raziskavo. Razloge za ta ravnanja sem našla v prepletu dejavnikov, ki se zadevajo posameznika (npr. spol) in v sistemu, ki ne uspe ustrezno sankcionirati storilcev. Vzroki, ki zadevajo posameznika in vodijo do posilstev, so hiper moškost, ki jo vojaška organizacija spodbuja in nagraduje, ustvarjanje občutka dominance, večanje kohezivnosti znotraj enote (skupinska posilstva) in podreitev "nasprotnika". Sistem kljub trudu ne najde učinkovitega vzvoda za zatiranje spolni zlorab na misiji, zato storilci pogostokrat sploh niso odkriti ali pa po odkritju sankcionirani. Da vojak spolno zlorabi nekoga, ga vodijo tako dejavniki, ki izhajajo iz njega samega, njegove enote, kot iz sistema, ki spodbuja dominantnost in posamične primere raje pomete pod preprogo .

Tudi pri dejanjih samomorov sem našla različne; takšne, ki vplivajo na vojaka, da si vzame življenje. Ti največkrat izhajajo iz njega samega, kot so stres in depresija; pomemben pa je tudi vpliv okolja, predvsem ker onemogoča stik z njegovo družino, ki je ostala doma, zato se pojavi občutek odtujenosti, ki vojaku povzroča stres. Poleg tega pa je okolje njihovega delovanja velikokrat sovražno nastrojeno do njih, kultura, v kateri se znajdejo, jim je tuja, priča so grozodejstvom, to pa vodi tudi do zlorabe drog in alkohola, ki še pripomorejo k temu, da vojak dvigne roko nadse. Tu naj omenim le še vlogo vojaške organizacije, ki kljub trudu še vedno premalo vlaga v zagotavljanje dovolj učinkovite psihološke pomoči vojakom, ki opravljajo naloge na mirovni misijah.

V vseh proučevanih primerih je šlo za kombinacijo večjega števila dejavnikov, ki so vojaka vodili, da je prestopil mejo in storil deviantno ravnanje. Ne morem izpostaviti le enega, ker se pogostokrat dejanje ne bi zgodilo, če bi bil prisoten le eden od tveganih dejavnikov.

Dejavnik, ki izhaja iz posameznika in ga vodi v takšna ravnanja, je lahko vpliv čustev (npr. jeza in strah) in osebnostni lastnosti. Vojaki so na mirovni misijah pod nenehnim stresom in doživljajo kognitivno neusklajenost med okolico in notranjimi prepričanji. Vsa ta čustva in stanja pogostokrat vodijo v pomanjkanje spanja, kar negativno vpliva na presojo in na duševno ter fizično stanje vojaka. Dogajati se začnejo napake pri odločanju. Na mirovni operacijah je viden rasni vpliv, ki pride do izraza zaradi stika »večvredne« bele rase in domačinov »tretjega sveta«, kar še dodatno potencira hiper moškost, ki vodi do ustvarjanja

dominance nad tistimi, ki bi jim morali pomagati. Te lastnosti posameznika pridejo na plano pod vplivom okolja in okoliščin, ki so na mirovni operacijah izjemno zahtevne. Vojaška enota na čelu z vojaškim vodjem lahko tovrstna dejanja omejuje ali pa jih spodbuja. Velik vpliv ima tudi vojaška organizacija skozi urjenje vojakov, oblikovanje sodobnega vojaka, pripravo vojaka na mirovne operacije in določene lastnosti vojaške organizacije, ki spodbujajo lastnosti, ki lahko vodijo do deviantnih ravnanj, a so hkrati neizogibne za delovanje same vojaške organizacije (poslušnost, ubijanje na ukaz in podobno); hkrati pa vojaška organizacija ni dovolj učinkovita pri sankcioniranju in odkrivanju deviantnih ravnanj.

Če povzamem, pripadnika mirovni operacij, ki stori deviantno ravnanje, do tega dejanja vedno vodi kombinacija nekaterih od opisanih dejavnikov. V literaturi nisem zasledila primera, ko bi vojak storil deviantno ravnanje ob prisotnosti le enega dejavnika. Vsi primeri vključujejo več dejavnikov, ki se medsebojno dopolnjujejo in krepijo.

Kako bi lahko tovrstna dejanja preprečimo v prihodnosti?

Menim, da je za preprečevanje deviantnih ravnanj na mirovni misiji potrebna predvsem preventiva. Da bi lahko preprečili takšna dejanja, bi morali še več pozornost nameniti temu, da bi za tovrstne naloge izbirali le najboljše kader, ki bi bil izbran na podlagi dovolj strogih kriterijev. Potrebno bi bilo kader ozavestiti o deviantnih ravnanjih, o dejavnikih, ki lahko vodijo do njih, in prepoznavanju situacij, kjer lahko pride do teh ravnanj. Predvsem vodje enot bi morali imeti dober socialni čut, da bi prepoznali znake, ki kažejo na možnost deviantnih ravnanj, in ustrezno ukrepali. Ker gre pri mirovni operacijah za specifične naloge, bi bilo potrebno posebno pozornost nameniti čim bolj realističnemu izobraževanju vojakov pred odhodom na mirovno misijo, da bi tako zmanjšali strah in negotovost vojaka ter ga usposobili do te mere, da bi se zmanjšal vpliv okolja na deviantna ravnanja. Veliko izboljšav bo potrebnih tudi na ravni sistema, da bo bolj učinkovito odkrival in sankcioniral tovrstna dejanja.

Dejavniki tveganja, ki lahko vojaka vodijo do deviantnih ravnanj, bodo vedno prisotni. Za pripadnike mirovni sil bo vedno obstajalo določeno tveganje, da kombinacija različnih dejavnikov privede vojaka, da stori deviantno ravnanje in s tem usmeri slabo luč na pomembne in plemenite naloge mirovni operacij. Zato je pomembno, da se veliko pozornosti nameni v odkrivanje in prepoznavanje teh dejavnikov, da se lahko vzpostavijo preventivni mehanizmi, ki bodo v bodoče preprečevali tovrstna dejanja pripadnikov mirovni sil.

11 LITERATURA

1. Aljazeera. 2012. *UN peacekeepers detained in Haiti rape case*. Dostopno prek: <http://www.aljazeera.com/news/americas/2012/09/2012924213025599887.htm> (25. marec 2013).
2. *American Psychological Association*. Dostopno prek: <http://www.apa.org/> (30. maj 2013).
3. Amin, A.H. 2012. *Psychs*. Dostopno prek: <http://www.worldcat.org/title/psychs/oclc/825560623?loc=> (21. avgust 2013).
4. Arnejčič, Beno. 2008. *Izbrana poglavja iz psihologije množice, vojaške in vojne psihologije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
5. Atta, Van Dale. 1995. *The Folly Of The United Nations (U.N.) Peacekeeping*. Dostopno prek: <http://www.ourcivilisation.com/moral/un.htm> (2. maj 2013).
6. Baumeister F., Roy, Nathan DeWall, Kathleen D. Vohs in Jessica L. Alquist. 2007. *Does Emotion Cause Behavior: Apart from Making People Do Stupid, Destructive Things?* Dostopno prek: <http://www.carlsonschool.umn.edu/assets/128887.pdfX> (5. februar 2013).
7. BBC news. 2005a. *SA peacekeeper commits suicide*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4566957.stm> (2. maj 2013).
8. --- 2006b. *Fears over Haiti child 'abuse'*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/6159923.stm> (2. junij 2013).
9. --- 2008c. *Peacekeepers 'abusing children'*. Dostopno prek: http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/7420798.stm (2. maj 2013).
10. Belamy, Alex J. in Paul D. Williams. 2010. *Understanding peacekeeping*. Cambridge: Polity Press.
11. Better world campaign. 2012. *The United Nations Assistance Mission for Iraq*. 2012. Dostopno prek: <http://www.betterworldcampaign.org/unpeacekeeping/missions/iraq.html> (30. marec 2013).

12. Bray, Libba. 2005. *Rebel Angels*. New York: Random House. Dostopno prek: Libbabray.
13. Carlyn van der, Mark. 2012. *Sexual exploitation and abuse by U.N peacekeepers – why the problem continues to persist*. Dostopno prek: [http:// www.peacewomen.org/assets/file/seasexual_exploitation_and_abuse_byu.n_peacekeepers__why_the_proble m/continues_to_persist.pdf](http://www.peacewomen.org/assets/file/seasexual_exploitation_and_abuse_byu.n_peacekeepers__why_the_problem/continues_to_persist.pdf) (5. januar 2013).
14. Casert, Raf. 2010. Those U.N. peacekeeping atrocities. *The Seattle times*, 25. junij. Dostopno prek: <http://community.seattletimes.nwsourc.com/archive/?date=199/70625&slug=2546399> (30. marec 2013).
15. Center for economic and policy research. 2012a. *In MINUSTAH Abuse Case, Cover-Up Goes Unpunished*. Dostopno prek: http://www.cepr.net/index.php/blogs/relief_and_reconstruction-watch/in-minustah-abuse-case-cover-up-goes-unpunished (2. junij 2013).
16. --- 2012b. *MINUSTAH: Officers Found Guilty of Rape – But Get Just One Year in Prison*. Dostopno prek: <http://www.cepr.net/blogs/relief-and-reconstruction-watch/minustah-officers-found-guilty-of-rape-but-get-just-one-year-in-prison> (20. marec 2013).
17. Fetherson, A.B. 2010. *UN Peacekeepers and Cultures of Violence*. Dostopno prek: <http://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/bosnia-and-herzegovina/un-peacekeepers-and-cultures-violence> (2.april 2013).
18. Gardine, Nile. 2005. *The U.N. Peacekeeping Scandal in the Congo: How Congress Should Respond*. Dostopno prek: <http://www.heritage.org/research/lecture/the-un-peacekeeping-scandal-in-the-congo-how-congress-should-respond> (30. marec 2013).
19. Gedel, Maja. 2013. *Motnje osebnosti*. Dostopno prek: http://www.institutsatori.si/MOTNJE_OSEB.popravljenja.pdf (15. maj 2013)
20. Gerald, Caplan. 2012. *Peacekeepers gone wild: How much more abuse will the UN ignore in Congo?* Dostopno prek: <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/second-reading/peacekeepers-gone-wild-how-much-more-abuse-will-the-un-ignorein-congo/article4462151/> (30. marec 2013).

21. Global security. 2011. *320th Military Police Battalion*. Dostopno prek: <http://www.globalsecurity.org/military/agency/army/320mp.htm> (30. januar 2013).
22. Goldstein, S. Joshua. 2001. *War and gender*. Cambridge: Cambridge university press.
23. Grig, William Norman. 1997. *Beasts in blue Berets*. Dostopno prek: <http://whatreallyhappened.com/RANCHO/POLITICS/UN/peace.html> (30. marec 2013).
24. Grossman, Dave. 1996. *On killing: the psychological cost of learning to kill in war and society*. Boston: Little, Brown and Company.
25. Hasković, Mujo. 2003. *Izbeglištvu i deviantno ponašanje*. Tuzla: Bosnia Ars.
26. Hoffmann, Stanley. 2003. America Goes Backward. *The New York Review of Books* 50 (10). Dostopno prek: <http://www.nybooks.com/articles/16350> (18. marec 2008).
27. Jelušič, Ljubica, Maja Garb, Vinko Vegič in Jelena Triunfović. 2004. *Slovenska vojska v mirovnih operacijah: Cilji in rezultati prve faze empiričnega raziskovanja*. Dostopno prek: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/revija_sv/2004/sv04_05_prilogaps.pdf (2. junij 2013).
28. Jelušič, Ljubica. 2008. *Predavanja pri predmetu mirovne študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
29. Jurdana, Mihaela. 2012. Vpliv pomanjkanja spanja na delozmožnost izmenskih delavcev. V *Delo in zdravje? Delo ali zdravje?*, ur. Aleš Lipnik, 92–98. Koper: Univerzitetna založba Annales.
30. Lacey, Marc. 2004. In Congo war, even peacekeeper add to horror. *New York Times*, 18. december. Dostopno prek: http://www.nytimes.com/2004/12/18/international/africa/18congo.html?_r=0 (5. april 2013).
31. Loconote Joseph. 2005. The U.N. Sex Scandal. *Weekly standard*, 3. januar. Dostopno prek: <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/005/081zxeiz.asp> (5. april 2013).
32. Mackenzie, Wright. 2012. *How Do Your Emotions Affect Your Behaviors?* Dostopno prek: http://www.ehow.com/how-does_4600645_emotions-affect-behaviors.html (5. april 2013).

33. Mailer, Norman. 2003a. Esej o beli možitosti razburil konzervativce. *Dnevnik*, 24. maj. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/svet/51314> (30. junij 2013).
34. --- 2003b. *The White Man unburdened*. Dostopno prek: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2003/jul/17/thewhitemanunburdened/?pagination=false> (5. maj 2013).
35. MacFarQuhar, Neil. 2011. Peacekeepers sex scandals linger, on screen and off. *New York Times*, 7. september. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2011/09/08/world/08nations.html/pagewanted=all> (5. maj 2013).
36. Mike Fayette. 2012. *Army Suicides: The Most Alarming and Tragically Hidden Secret in America*. Dostopno prek: <http://www.policymic.com/articles/11174/army-suicides-the-most-alarming-and-tragically-hidden-secret-in-america> (5. januar 2013).
37. Miletić, Dario. 2012. *Stres, frustracija i obrambeni mehanizmi*. Dostopno prek: www.zzjzpgz.hr/nzl/33/psiho.htm (25. avgust 2013).
38. Mohammed, Justin, Lauren Hunter, Charles Ian Denhez, Jennifer Guo in Camila L. Haider. 2009. Should we Prosecute the Protectors? Holding Peacekeepers Accountable in Cases of Sexual Exploitation and Abuse. V *Carleton Review of International Affairs*, ur. Allison Worone in Andrew Vey 15–35. Dostopno prek: Unsociety.
39. Osiel, Mark. 2002. *Obeying orders: atrocity and military discipline*. New Brunswick: Transaction Publishers.
40. Pravda.ru. 2004. *Ukrainian peacekeeper committed suicide in Iraq*. Dostopno prek : <http://english.pravda.ru/hotspots/conflicts/02-07-2004/6040-iraq-0/> (5. maj 2013).
41. Palmblad, J., B Petrini, J Wasserman in T. Akerstedt. 1979. Lymphocyte and granulocyte reactions during sleep deprivation. *Psychosomatic Medicine*, 1. junij. Dostopno prek: <http://www.psychosomaticmedicine.org/content/41/4/273.short> (30. maj 2013).
42. Razack, H. Sherene. 2004. *Dark threats and white knights: The Somalia Affair, peacekeeping and the new imperialism*. Toronto: University of Toronto press.

43. Reuters. 2013. Peacekeeper shot dead in Sudan's Darfur region. 20. april. Dostopno prek: http://www.reuters.com/article/2013/04/20/ussudandarfurpeacekeeperidUSBRE/93J08L201_0420 (5. maj 2013).
44. RT.Question More. 2012a. *One death-a-day: Military suicides reach terrifying rate*. Dostopno prek: <http://rt.com/usa/rate-suicide-soldiers-us-398/> (15. januar 2013)
45. --- 2013b. *Military suicides continue to climb, reaching record in 2012*. Dostopno prek: <http://rt.com/usa/us-army-suicide-rate-025/> (15. januar 2013)
46. RTV Slovenija. 2010. *Haiti: Toliko lepot in potenciala, toliko zapravljenih priložnosti*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/svet/haiti-toliko-lepot-in-potenciala-toliko-zapravljenih-priloznosti/221461> (15. januar 2013).
47. Sancin, Vasilka, Dominika Švarc in Matjaž Ambrož. 2009. *Mednarodno pravo oboroženih spopadov*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
48. Schear, A. James. 1998. Peacekeeping policy: The defense department view. V *Peacekeeping and regional stability*, ur. U.S. Information Agency, 12–14. Dostopno prek: Google Books.
49. Schinaia, Cosimo. 2010. *On paedophilia*. London: Karnac. Dostopno prek: Goodreads.
50. Short news. 2006. U.N. *Peacekeeping Force Commander in Haiti Commits Suicide*. Dostopno prek: <http://www.shortnews.com/start.cfm?id=52122> (5. januar 2013).
51. Slovenska vojska. 2012. *Postani vojak: poklicni vojak*. Dostopno prek: <http://www.postanivojak.si/index.php?id=59> (31. marec 2013).
52. *Šola za življenje*. Dostopno prek: <http://www.solazazivljenje.si/> (13. februar 2013).
53. Šustar, Aleks, Rok Lombar, Daniel Omersa, Mariša Štern, Alex Jerman, Neža Korošec, Marta Treven, Tina Žniderič, Lana Jenko, Barbara Janžič Alja Gomišček in Tina Šubic. 2009. *Samomorilno vedenje*. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za medicino. Dostopno prek: <http://www.mf.uni-lj.si/dokumenti/b8aacfd7664fa1bcce/28f944bfbc/49.pdf> (12. januar 2013).

54. The Christian Science Monitor. 2012. *Sex charges haunt UN forces*. Dostopno prek: [http://www.csmonitor.com/2004/1126/p06s02-wogi.html/\(page\)/2](http://www.csmonitor.com/2004/1126/p06s02-wogi.html/(page)/2) (12. januar 2013).
55. Thoresen, L. Mehlum. 2008. *Traumatic stress and suicidal ideation in Norwegian male peacekeepers*. Dostopno prek: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19008732> (12. januar 2013).
56. The National Center for Biotechnology Information. 2001. *Traumatic stress and suicidal ideation in Norwegian male peacekeepers: Are UN peacekeepers at risk for suicide?* Dostopno prek: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11326764> (12. januar 2013).
57. Tripodi, Paolo in Jessica Wolfendale. 2011. *New wars and new soldiers: Military Ethics in the Contemporary World*. London: Ashgate Publishing Company.
58. Troha, Tadej. 2013. Maribor in Haiti. *Dnevnik*, 29. april. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/mnenja/kolumne/maribor-in-haiti> (11. junij 2013).
59. United Nations. 2003a. *Somalia–UNOSOM Background*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unosom2backgr2.html> (13. februar 2013).
60. --- 2003b. ***Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations***. New York: Department of Peacekeeping Operations. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/peacekeeping/bestpractices/>.
61. --- 2013c. *UNAMI United Nations Assistance Mission for Iraq*. Dostopno prek: <http://unami.unmissions.org/Default.aspx?tabid=2835&language=en-US> (13. februar 2013).
62. --- 2013d. *MONUSCO United Nations Organization Stabilization Mission in the DR Congo*. Dostopno prek: <http://monusco.unmissions.org/> (28. avgust 2013).
63. --- 2013e. *MINUSTAH United Nations Stabilization Mission in Haiti*. Dostopno prek: http://en.minustah.org/?page_id=33802 (5. april 2013).
64. Vitamin. 2013. *Poskrbite za svoje zdravje: stres*. Dostopno prek: <http://www.e-vitamin.si/stres.html> (5. maj 2013).
65. Vitulič Smrtnik, Helena. 2007. *Čustva in razvoj čustev*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

66. Weisbrot, Mark. 2011. Is this Minustah's 'Abu Ghraib moment' in Haiti. *The Guardian*, 3. september. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2011/sep/03/minustah-un-haiti-abuse> (25. marec 2013).
67. Wikipedija. 2013. *Haiti*. Dostopno prek: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Haiti> (5. januar 2013).
68. Wolfendale, Jessica. 2007. *Torture in military profession*. New York: Palgrave Macmillan.
69. Zimbardo, Philip. 2008. *The lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. New York: Random House Trade Paperbacks.